

Nieuw Letterkundig Magazijn. Jaargang 11

bron

Nieuw Letterkundig Magazijn. Jaargang 11. Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, Leiden
1993

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_nie012199301_01/colofon.htm

© 2007 dbnl

[nummer 1]

Redactioneel

Op 20 maart 1993 organiseerde de Maatschappij in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag een bijeenkomst ter herdenking van het feit dat honderd en bijna een half jaar eerder Victor E. van Vriesland het levenslicht zag. Sprekers bij die manifestatie waren Dirk Kroon en Eddy van Vliet. Het verheugt de redactie zeer dat beiden hun interessante beschouwingen ter publikatie aan het *Magazijn* wilden afstaan. Ingrid Moerman laat haar licht schijnen over de 'jaargenoot' van de Maatschappij, het Leidse taal- en dichtlievend genootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen, Dick Welsink heeft opnieuw het stof van pakken archivalia afgeblazen en onthult ons - in het kader van zijn *Camera Obscura*-annotaties - gegevens over een oer-Haarlems etablissement waar sterke dranken werden geschonken en in de min of meer vaste rubriek met nieuws over de bibliotheek van de Maatschappij worden ditmaal een paar onschuldige poëziealbums voor het voetlicht gehaald. Het vorige nummer heeft verschillende schriftelijke reacties opgeroepen. Natuurlijk ruimen wij daar graag een plaats voor in. Een novum is te vinden de rubriek poëzie. Ditmaal geen Nederlands dichter, maar een Nederlandse vertaler van gedichten, in dit geval uit het Italiaans. Wij hopen dat u het nummer met evenveel plezier zult consumeren als wij het hebben toebereid.

Aanwijzingen voor de aanlevering van kopij:

- indien mogelijk op diskette (formaat is niet belangrijk) in een gangbaar MS Dos-tekstverwerkingsprogramma. Print bijsluiten
- bijdragen mogen de 3000 woorden beslist niet te boven gaan
- zo mogelijk één of meer passende illustraties bijleveren of suggesties daarvoor doen
- de inleverdatum voor het najaarsnummer is **1 oktober**

Het licht van de Spiegel

Openingswoord

Dames en Heren,

Van harte welkom op deze bijeenkomst, gewijd aan twee belangrijke bloemlezingen uit de Nederlandstalige poëzie en met name de receptie daarvan.

Zoals u uit de uitnodigingsbrief zult hebben begrepen, hebben we deze bijeenkomst gerelateerd aan de honderdste geboortedag van dr. Victor E. van Vriesland. Die was trouwens al weer enkele maanden geleden, op 27 oktober 1992 om precies te zijn. Opvallend is dat, voor zover mij bekend, in geen enkele krant of periodiek aandacht aan deze toch memorabele dag is besteed: *sic transit gloria litteraria!* Goed dat er een Maatschappij is om tegen die literaire vergetelheid nog iets te doen.

Wie Van Vriesland zegt, noemt meestal in een adem zijn *Spiegel van de Nederlandse poëzie* - en daar gaat het vanmiddag ook om, tenminste in de eerste van de twee lezingen die nu volgen. Wat mij persoonlijk betreft, en ik denk dat ik daarin niet alleen sta, is de kennismaking met Van Vriesland overigens niet via zijn befaamde bloemlezing gegaan en ook niet via zijn twee delen *Onderzoek en vertoog* (1958), zijn hoofdwerk op literairkritisch gebied, dat voor mij in de jaren zestig een veel geraadpleegde gids is geworden voor mijn verkenningen op het gebied van de contemporaine Nederlandse literatuur. Nee, mijn oudste herinneringen aan Van Vriesland zijn van vocale aard: zij betreffen zijn optreden in een spelletje, dat zo rond 1960 uiterst populair was, te weten 'Hou je aan je woord', een radioprogramma. Daarin schitterde in de eerste plaats Godfried Bomans, maar ook Van Vriesland maakte met zijn ironische volzinnen veel indruk; ik was in ieder geval zozeer in de ban van zijn optreden dat ik graag iets van hem wilde lezen (dat programma was eigenlijk 'leesbevordering avant la lettre'). In de bibliotheek van mijn woonplaats trof ik een roman van hem aan met de opvallende titel *Het afscheid van de wereld in drie dagen*; het boek was een herdruk in de Salamanderreeks (gebonden!) en oogde vertrouwenwekkend. De inhoud was echter, voor mij althans, zo vreemd dat er geen sprake was van wat didactici tegenwoordig noemen 'een overrompelende leeservaring'. Maar ik was wel geboeid genoeg geraakt om nog een ander boek van Van Vriesland te proberen, en dat waren dan de genoemde bundels kritieken. Pas later heb ik kennis gemaakt met zijn indrukwekkende *Spiegel*, die me de weg wees naar bundels van dichters wier naam ik op school nog nooit had gehoord. Over die pedagogische effecten en mogelijk andere die de *Spiegel* heeft gehad, zal straks het woord worden gevoerd door Dirk Kroon, een echte Van Vriesland-specialist: hij schreef onder meer het levensbericht in het *Jaarboek* van de Maatschappij (1976) en bezorgde een bloemlezing uit de poëzie van Van Vriesland zelf (1980).

Het fenomeen bloemlezing vonden we zo interessant, dat we tot een tweede lezing over dit onderwerp hebben besloten. We hebben gezocht naar een goede pendant van de *Spiegel* en menen die te hebben gevonden in de bloemlezing *Poëzie is een daad van bevestiging* van Cees Buddingh' en Eddy van Vliet (1978; tweede druk 1984), die met name in Vlaanderen heel wat opschudding heeft verwekt. Eddy van Vliet werd zelfs beschuldigd van collaboratie! Het is misschien wat veel gezegd dat

hij zich hier vanmiddag na vijftien jaar komt verdedigen, maar we zijn wel heel benieuwd hoe hij nu op die ontvangst terugkijkt.

Met deze aandacht voor bloemlezingen staan we midden in de literaire actualiteit. Dat blijkt uit de zo juist verschenen literatuurgeschiedenis: *Nederlandse Literatuur: een geschiedenis*. Daarin staat een voortreffelijk hoofdstukje van Ad Zuiderent, getiteld 'Bloemlezen en bakens verzetten', waarin wordt ingegaan op de commotie die bloemlezingen als die van Hans Warren, Gerrit Komrij en, inderdaad, Eddy van Vliet en Cees Buddingh' zo rond 1980 hebben veroorzaakt. In dit hoofdstukje wordt ook de *Spiegel* van Van Vriesland vermeld. Hij wordt als volgt gekarakteriseerd: 'In de loop van veertig jaar was deze bloemlezing uitgegroeid tot een monument van goede smaak en onpartijdigheid, maar tevens tot een sympathiebetuiging aan zelfs de geringste dichtende tijdgenoot; het leek wel een telefoonboek van de Nederlandse poëzie.' Ik geef nu graag eerst het woord aan Dirk Kroon om ons zijn *Spiegel* voor te houden.

Rudi van der Paardt

Van Vrieslands *Spiegel* en de poëzie

De waarde van een bloemlezing wordt onder meer bepaald door de smaak van de samensteller, de naam en invloed die hij bezit, plus door de mate waarin het hem lukt de literaire werkelijkheid van de diverse perioden te weerspiegelen.

Daarom is het zaak, nu mij gevraagd is te spreken over Van Vrieslands *Spiegel van de Nederlandse poëzie door alle eeuwen*, na te gaan hoe het in diens geval met deze aspecten was gesteld toen hij zijn keuze maakte.

Niet alleen omdat wij vanmiddag - zij het een half jaar na dato - Van Vrieslands honderdste geboortedag gedenken, is het goed enkele relevante biografische feiten voor ogen te houden. Vooral ook het feit dat de omstandigheden waarin hij leefde, de inhoud van zijn bloemlezing hebben bepaald, geeft daartoe aanleiding.

Victor Emanuel van Vriesland werd geboren op 27 oktober 1892 in Haarlem. Doordat zijn vader een vermogend man was en aan het eind van zijn leven meer dan een miljoen moet hebben bezeten, konden de drie kinderen uit het gezin een onbezorgde jeugd genieten. De jonge Victor had alle ruimte en tijd om zijn individualiteit volledig te ontwikkelen.

Al snel kwam hij in aanraking met de literatuur. Op het Haags Gymnasium kreeg hij bij voorbeeld Oude Talen gedoceerd door Aegidius W. Timmerman, aan wiens metrische Homerus-vertaling velen van ons waarschijnlijk nog bijzondere herinneringen hebben. Timmerman publiceerde in *De Nieuwe Gids*, kende uit dien hoofde o.a. Willem Kloos en liet de prille literator Victor met deze Tachtiger kennismaken. Niet heel veel later leerde hij mensen als Boutens en Verwey kennen.

Maar ook op het gymnasium zelf had hij literaire contacten. P.N. van Eyck zat enkele klassen hoger dan Victor. Greshoff behoorde tot de vriendenkring en met Martinus Nijhoff bracht hij vele avonden en nachten door, gewijd aan literatuur. Bij kaarslicht en rode wijn lazen zij en spraken zij over de toonaangevende auteurs van het fin-de-siècle: Nijhoff over Angelsaksen als Oscar Wilde, Victor die meer Frans was georiënteerd bracht schrijvers als Huysmans en Verlaine in het midden. Kortom, Victors leven was al vroeg vervuld van literatuur. Hij had zijn richting gevonden en zou deze een leven lang volgen. Die vroege gerichtheid bracht hem ertoe, niet het gymnasium af te maken, maar privélessen te volgen. Zo kwam hij terecht bij Johan Andreas dèr Mouw, die in de echte zin van het woord zijn leermeester zou worden. Op zijn beurt wees de leerling de toekomstige dichter Adwaita de weg in de literatuur. Daarin had hij immers meer contacten dan Dèr Mouw. Nog geen twintig jaar oud, publiceerde hij in *De Nieuwe Gids* en *De Beweging*, het tijdschrift van Verwey waarin de generatie van 1910 zich zou uiten: die van de ‘denkende dichters’ kort gezegd. De jonge Victor leerde denken door Dèr Mouw. Die filosofische scholing zou hem altijd begeleiden. Filosofie was voor Van Vriesland letterlijk wijsbegeerte, die hij kon vergelijken met de liefde voor een vrouw.

Met wat hij van Dèr Mouw had geleerd en gewapend met het Frans dat hem door gouvernantes was bijgebracht, vertrok hij in 1913 naar de universiteit van Dijon om Franse letterkunde te studeren. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog maakte hij deze studie niet af. Hij vormde zich verder zelf. Altijd lezend. Zijn broer Siegfried, die een maatschappelijk veel actiever leven zou leiden, verweet het hem wel dat hij altijd maar in een fauteuil zat te lezen, met de woorden: ‘Die fauteuil is je medeplichtige!’

Inderdaad leidde hij een geriefelijk leven. Door de nalatenschap van zijn vader had hij geld in overvloed, kocht een villa in Blaricum en was daar een ‘gentleman of leisure’, of, met de meer kritisch getinte woorden van Nico Rost: ‘bohème met een chequeboek’. In zijn eigen woorden: hij leefde ‘heel feestelijk en heel serieus’.¹ as onvoorstelbaar veel, had vrienden als A. Roland Holst in zijn buurt, maar ook minder bekenden zoals René de Clerq, een door de oorlog uitgeweken Vlaming. Hij hield van literaire contacten en leerde vrijwel iedereen in en rond de literatuur kennen, zeker nadat hij de Amsterdamse sociëteit De Kring had helpen oprichten en een vast vertrek huurde in een Amsterdams hotel, waar mensen als Marsman, Binnendijk en Van Duinkerken bij hem kwamen lunchen.

Aan dit leven vol zelf in te delen werkschema's, vrije tijd en zelfstudie kwam een einde in 1929, met de beurskrach van New York. Van het ene moment op het andere was hij al zijn geld kwijt en restte hem door speculaties zelfs een aanzienlijke schuld.

Pas als man van tegen de veertig jaar zag hij zich genoodzaakt om te zien naar een baan. Omdat hij behoorlijk wat publikaties op zijn naam had staan, ook als essayist, en omdat hij een uitstekende reputatie als literator had, werd hij redacteur

Kunst en Letteren bij de *NRC*. Van 1931 tot 1938 zou hij in die krant het kritisch proza schrijven dat hem faam zou bezorgen. Zijn brede oriëntatie en diepgang oogstten lof in brede kring. Het kwam erop neer, dat hij zowel publiek als schrijvers kritisch heeft begeleid.

Het waren de jaren dertig. Met het toenemen van het fascisme en de dreiging die daarvan uitging, steeg bij Van Vriesland de behoefte aan een bloemlezing Nederlandse poëzie. Niet dat hij zich wilde terugtrekken in een ivoren toren. Alleen zijn redacteurschap van *Forum* en zijn banden met Ter Braak en Du Perron zouden dat al hebben verhinderd. Bovendien was hij sterk links georiënteerd en dacht hij dialectisch, mede door de dualistische filosofie die Dèr Mouw hem had bijgebracht. Nee, juist zijn engagement dreef hem naar de poëzie. Hij zocht verweer tegen politieke dreiging in de sector waarin hij het sterkst was. Het enige wapen dat hij kon hanteren was dat van het woord. Wat hij van waarde vond, wilde hij stellen tegenover de aanstormende barbarij. Hij had zijn vrijheid altijd gebruikt om te komen tot een eruditie die bijna spreekwoordelijk werd. Nu alle vrijheid bedreigd werd, wilde hij op dienstbare wijze een monument oprichten, gemaakt van het materiaal dat voor hem het meest wezenlijke was: de poëzie. Daarom begon hij aan de samenstelling van zijn *Spiegel van de Nederlandse poëzie door alle eeuwen*.

Het eerste deel, met een ruime keuze uit de poëzie van 1100 tot 1900 verscheen in 1939. In het voorwoord schrijft hij:

‘Zij werd voltooid en verschijnt in een tijd, zoo ramspoedig, dat velen wanhopen aan de beteekenis en toekomst van de poëzie. Maar de geschiedenis heeft uitgewezen - en de inhoud van dit boek getuigt het mede -, dat dit hoogste cultuurbezit van een volk ook door verschrikkingen van oorlog en ellende niet verloren kan gaan. Dat het blijft uitschijnen boven de duisternis des tijds, en deel heeft aan de toekomst. Ons lijkt het niet onwaarschijnlijk, dat de ernst der omstandigheden juist velen, die anders gemakkelijker verpoozing najagen, brengen kan tot bezinning op de edele geesteswaarden der poëzie. En dit te eerder naarmate zij tegen de grauwe dreiging der dagelijks verwerpelijke wereld weerstand zoeken in een minder vergankelijk aspect des levens.’

10.000 kopers zouden ‘weerstand zoeken in een minder vergankelijk aspect des levens’. En dit waar een afzonderlijke dichtbundel het doorgaans moest doen met drietot vijfhonderd exemplaren. Critici reageerden niet minder enthousiast. De waardering voor het boek was zeer groot. Het wil niet zeggen dat Van Vriesland de commu-

Foto Hans Roest, collectie Letterkundig Museum.

nis opinio volgde. Hij herzag bij voorbeeld de gangbare meningen over de rederijkerstijd en de negentiende eeuw. Beide kregen meer aandacht dan gebruikelijk was. Aangezien de oorlog ook in Nederland was begonnen, bleef een tweede deel uit. De uitgeverij, N.V. De Spieghel - welke naam zeker tot de titel zal hebben bijgedragen - werd in 1942 opgeheven. Wel was een poging gedaan, deel I te herdrukken. Men had de hand weten te leggen op een hoeveelheid dundrukpapier en verzorgde een clandestiene herdruk. Een bominslag vernietigde het grootste deel van de oplage. Aldus werd op navrante wijze Van Vrieslands voorwoord realiteit. De samensteller zelf moest onderduiken en had geen bibliotheek meer tot zijn beschikking om verder te werken.

Heel typerend is wat hij dan als object kiest. Zoals hij eerst in donkere tijden de mooiste poëzie bij elkaar zocht, zo begint hij tijdens de oorlog aan het ordenen van zijn filosofisch gedachtengoed. Hij schrijft in 1942/43 zijn persoonlijke filosofie, *Grondslag van verstandhouding, Proeve van verhoog ter begripsvorming ener kenleer van het zijn, de ziel en het absolute*. Hierin treffen we een esthetica aan, die verklaart dat schoonheid gelijk is aan het goddelijke, het absolute.

Het mag dan ook niet verbazen, dat Van Vrieslands maatstaf bij het samenstellen van zijn *Spiegel* een esthetische was. We lezen als tweede alinea van zijn voorwoord uit 1939:

‘Subjectief blijft zij [Van Vrieslands keuze] uiteraard, in dien zin dat zij geheel op persoonlijken smaak en voorkeur berust. En het ligt voor de hand dat dit een voordeel is, zoowel om de eenheid welke hiermede deze verzameling erlangt, als om het eruit voortvloeiende programma, dat een overwegende bekommernis om de schoonheid inhoudt. Doch uitgaande van dit subjectieve is ernaar gestreefd, de uitlezing zoo volledig, representatief, afwisselend en inlichtend mogelijk te doen zijn.’

En even verderop: ‘Een gedicht te begrijpen en te waardeeren in het raam zijner tijdelijke, maatschappelijke en culturele ontstaansgronden, maar het toch te toetsen aan de boventijdelijke absoluutheid van een zuiver poëtische schoonheid - ziedaar het dubbele criterium, dat den samensteller tot leidraad bij zijn keuze strekte.’

Die maatstaf, plus de gegeven achtergrond en beweegredenen maken het boek *niet* tot een verzameling light verses. Wel krijgt de lezer een brede spiegeling in talrijke facetten van de Nederlandse poëzie. De kleine facetten kregen van de vervaardiger een plaatsje naast de grote. Zo treffen wij één vers van Louis Couperus aan in de nabijheid van P.C. Boutens, die vertegenwoordigd is met 56 gedichten.

Toen Rudi van der Paardt mij uitnodigde over Van Vrieslands *Spiegel* te spreken, merkte hij op dat hij benieuwd was naar de canonisering die van een dergelijk werk kan uitgaan.

Zeker, een bloemlezing waarvan de waarde zo van alle kanten werd benadrukt en die in vele tienduizenden exemplaren over de toonbank zou gaan, zal zeker worden ervaren als maatgevend en bepalend. Maar het bijzondere van juist deze bloemlezing is de hoeveelheid en variëteit die Van Vriesland biedt. Het voorbeeld van Boutens gaf het al aan: de samensteller beperkte zich niet als zovele bloemlezers tot

succesnummertjes. Hij zocht daarentegen naar verscheidenheid en nuancering, Hierdoor bracht hij een diversiteit aan dichters en facetten van een oeuvre naar voren, zoals men die nergens anders aantreft. En juist die veelheid gaat canonisering tegen. Tegelijkertijd vroeg hij aandacht voor dichters die niet vaak voor het voetlicht mochten treden en bood hij als het ware een genuanceerde literatuurgeschiedenis die de waan van de dag en de mode meed.

Van Vriesland benutte zijn eruditie en gaf graag aan anderen door wat hij de moeite waard achtte. Dat hij die belezenheid met slechts weinigen deelde, blijkt uit woorden die hij neerschreef bij de dood van zijn vriend J.C. Bloem. In 1966 memoreerde hij: ‘[...] ook de kleinen en kleinsten in de litteratuur konden zijn genegenheid hebben. Wij zeiden wel eens tegen elkaar: Als wij beiden dood zullen zijn, zal ook de laatste herinnering aan ontelbare dichters van het tweede plan of dichters van één goed vers voorgoed verloren zijn omdat niemand anders daar ooit meer van zal weten, zelfs niet hun naam. Dat mag ironiserende en bewuste overdrijving geweest zijn, een kern van waarheid zat er toch in. Onze genegenheid voor poëzie deed ons urenleng als speelvermaak elkaars invallen aanvullen met aanhalingen, die door hun “tom-tom-tom-tom” op de plaatsen waar ons de woorden niet meer te binnen schoten, veelal alleen voor ons zelf zinvol en verstaanbaar bleven, voor de omstanders volstrekt zinloos.’²

Door economische omstandigheden verschijnt een tweede deel van de *Spiegel*, nu met poëzie van 1900 tot 1940, pas in het najaar van 1953, bij Meulenhoff die de uitgever zou blijven.

Het is een belangrijk deel. De poëzie van die periode kende hij het best, hij had ermee geleefd en meegeleefd; hij had er steun, kracht en geluk uit geput en er een tegenwicht in gevonden tegen de duistere krachten en machten van diezelfde periode. Zijn intentie is na deel I niet gewijzigd. In het voorwoord van najaar 1953 lezen we:

‘De samenstelling en uitgave van dat deel [bedoeld is deel I, DK] ging recht in tegen een zeker cultuurpessimisme waartoe de rampspoed van dien tijd velen dwong. Ook dit Tweede Deel verschijnt in een wereld van dreiging en wanhoop, om te getuigen van het beste van den mensengeest, waarvan de waarden dúúrzaam de constellatie van dien tijd te buiten en te boven gaan.

Moge de schoonheid van de hier bijeengebracht poëzie velen steun schenken en kracht en geluk, nu en in betere tijden.’

Het is duidelijk: vrijblijvendheid is Van Vriesland vreemd. Poëzie was voor hem geen ‘tijdverdrijf voor enkele fijne luiden’. Daarom weigerde hij ook tientallen Vlaamse en Nederlandse dichters op te nemen, die in de oorlog fout waren geweest. Het zou hem de kritiek opleveren van mensen die de esthetica scheidten van de dagelijkse werkelijkheid.

Niettemin zou deel twee evenveel lof oogsten als deel één. De samensteller ging ook niet minder gewetensvol te werk. Dichters die hem niet sympathiek waren of met wie hij gebrouilleerd was, weerde hij bepaald niet uit zijn bloemlezing. We treffen in het voorwoord de zinsnede aan: ‘niet allen [...] heb ik tenslotte met onverdeeld genoegen voor dit deel aanvaardbaar geacht.’

Een andere teken van deze gewetensvolheid is het feit dat hij zelfs bij deze periode niet uitging van zijn geheugen, hoe fenomenaal dat ook mocht zijn, en zich niet beperkte tot zijn eigen bibliotheek, hoe omvangrijk deze ook was. Voor zijn *Spiegel* las en herlas hij namelijk alle poëzie die ooit in het Nederlands was verschenen, in tijdschrift of boekvorm. Daarmee is hij waarschijnlijk de enige Nederlander die alle poëzie onder ogen heeft gehad. Het was zo veel als een levenswerk, al deed Van Vriesland er nog het een en ander naast.

Wellicht als tegenwicht tegen deze zware opdracht, was hij gedurende de jaren zestig te horen en te zien in literatuur- en taalspelprogramma's als ‘Hou je aan je woord’, waarmee hij landelijke bekendheid verwierf. Vanzelfsprekend gaven de honoraria daarvoor een even sterke impuls. Hij bleef de grand seigneur die hij van jongs af aan was en dat vergde nogal wat geld.

Daarnaast kon hij aan de *Spiegel* verder werken door de opbrengsten ervan. De bekendheid leidde tot hoge verkoopcijfers.

Van Vriesland zou tot aan het eind van zijn leven werken aan een keuze uit de naoorlogse poëzie. Hij werd genoemd ‘het levend geweten van de Nederlandse dichtkunst’ en die naam deed hij eer aan. Ik heb hem in zijn werkkamer nooit gezien zonder een stapels bundels die ter lezing klaar lag. Uitgeverij Meulenhoff liet studenten Nederlands alle naoorlogse publikaties achterhalen en bij Van Vriesland thuisbrengen. Hij wilde gewoonweg niets over het hoofd zien.

Dat hij dichters bewust oversloeg, is evident. En precies dit gegeven zou een breekpunt voor zijn *Spiegel* worden. Want hoe is het afgelopen?

In 1968 verscheen de derde, aangevulde druk van de hedendaagse dichters, een paperbackuitgave. Zoals deel I gesplitst was om technische redenen, zo werd het deel hedendaagse dichters gepresenteerd in twee halve delen, waarmee het geheel vijf paperbackdelen omvatte. In het najaar van 1968 belde de toenmalige directeur van Meulenhoff Nederland Van Vriesland op. Deze wilde hem zijn nieuwe redacteur voorstellen. Van Vriesland nodigde beiden bij zich thuis uit rond het bitteruur. Omdat hij het literaire bedrijf te goed kende, voorvoelde hij dat de nieuwe redacteur graag diens wensen ten aanzien van de *Spiegel* kenbaar wilde maken. Hij ontving beiden, schonk een edele jenever, maar presteerde het om gedurende deze ontvangst, een uur of twee lang, uitsluitend met de directeur te spreken en de redacteur geen kans te geven over de keuze in de *Spiegel* te beginnen.

Hij stond geen inmenging of inspraak toe. En zo werkte hij nog drie jaar door aan de bloemlezing, een keuze makend uit de jongste poëzie. Maar de *Spiegel* van 1968 zou de laatste zijn in de versie Van Vriesland. De kopij die hij tot 1970 verzamelde, zou alleen in zijn notitieboek vermeld blijven. Een herdruk van *De hedendaagse dichters* werd tegengehouden. Bij een toenemende invloed van zijn redacteur, stelde de uitgever op een kwaad moment aan Van Vriesland voor, niet meer de integrale, enigszins uitgebreide herdruk op de markt te brengen, doch een beknopte bloemlezing. Dit voorstel heeft Van Vriesland pijn gedaan. Hij weigerde resoluut en definitief. Een werk waaraan hij meer dan dertig jaar veel van zijn tijd, aandacht, inzicht en energie had gegeven, wilde hij niet gereduceerd zien tot een uittreksel. Hij verbood nadrukkelijk, ooit zijn naam aan een beknopte keuze te verbinden. Hij verklaarde zich zelfs bereid, de aanzienlijke voorschotten aan de uitgeverij terug te betalen, al had hij allang geen geld meer. Het moet tot eer van de toenmalige directeur worden gezegd, dat deze niets wilde weten van terugbetaling. De arbeid van drie jaar lezen en keuren was tenslotte in zijn opdracht verricht. Dit gebaar beantwoordde Van Vriesland, zachtaardig en gul als hij was, door te zeggen dat hij de naam van de *Spiegel van de Nederlandse poëzie* aan de uitgeverij schonk en dat deze gebruikt mocht worden voor een door anderen samen te stellen boek, mits men maar nooit de naam Van Vriesland eraan zou verbinden.

Hoezeer de aangeduide redacteur zich voorzien had van een wenslijst met dichters die uit of in de *Spiegel* moesten, bleek wel toen deze als redacteur van *Maatstaf*, onder pseudoniem een reeks namen van dichters opsomde die zijns inziens ten onrechte waren opgenomen, en vier dichters noemde die door Van Vriesland waren

Omslagontwerp: Peter Struycken en Jan Vermeulen.

gepasseerd. Al had hij slechts één bundel gepubliceerd, hij liet niet na zichzelf te noemen als een van de vier vergetenen.³

Dit alles heeft met macht en invloed te maken. Een meer vrijblijvende, deels studentikoze generatie wilde de literaire touwtjes in handen houden. Van Vriesland had heel lang het literaire leven bepaald. Geen jury die hij níet heeft voorgezeten, geen literair gezelschap dat het zonder hem stelde; zelfs internationaal verwierf hij een belangrijke zetel als president van de internationale P.E.N.

Maar de voedingsbodem waarop hij groeide, raakte uitgeput. Frappant in dit verband is de vondst in zijn nalatenschap van een blad met namen van literaire vrienden die hij de laatste jaren aan de dood had verloren. Het waren er honderdenzes, als ik het wel heb.

Dat een nieuwe generatie de oude achter zich wil laten, is een bekend verschijnsel. Dat iemand aan invloed verliest als hij oud wordt, is evenmin vreemd. We zien vaak hoe het werk van overleden dichters plotseling ongelezen wordt gelaten. Wanneer dit tijdelijk, als natuurlijke reactie gebeurt, behoeft het nauwelijks als nadelig te worden ervaren. De golfbeweging is inherent aan de geschiedenis, ook aan de literatuurgeschiedenis.

In het geval van Van Vriesland is er iets gevaarlijkers aan de hand. Na zijn dood besefte men te weinig welke waarde de diverse *Spiegel*-delen bezaten. De twee delen 1100 tot 1900 zijn in één gebonden deel herdrukt, de overige zijn niet herdrukt. Men heeft een andere bloemlezer gekozen voor de poëzie vanaf 1900. De keuze viel op Hans Warren. Ik zal hier niet ingaan op Warrens resultaat. Wel kan worden opgemerkt, dat de gehele kritiek Warrens keuze heeft aangevallen en bij herdruk minstens vraagtekens blijft plaatsen. Het zij zo. Het meest storende en gevaarlijke is de presentatie van Warrens keuze: namelijk als pendant van Van Vrieslands deel 1100-1900. Ze zijn in uniforme uitgave verschenen, onder dezelfde hoofdtitel.

Er moge dan discussie mogelijk zijn over Van Vrieslands keuze uit de jongste poëzie, al bood hij een goede doorgang in het oerwoud van de naoorlogse publikaties - een rechtstreeks verlies bracht men aan de Nederlandse poëzie en het lezerspubliek toe, toen men het deel 1900-1940 op de achtergrond schoof. Zij het zonder agressie heeft men een steen tegen Van Vrieslands driedelige *Spiegel* gegooid, waardoor deze voor tweederde in diggelen ligt.

Het zou een daad van eenvoudige rechtvaardigheid zijn, naast deel I in elk geval deel II weer het licht te doen zien. De avond valt immers. Mèt het vervagen van de eerste helft van deze eeuw, verliest het publiek het uitzicht op wat van poëtische waarde was, in de diverse facetten.

Hopelijk staat er op een goede dag een uitgever op, die zich over Van Vrieslands project buigt en tot de bevinding komt, die Van Vriesland in een eigen gedicht⁴ verwoordde:

‘Hier lagen/altijd mijn schatten - maar ik zag ze niet.’

Komt er geen herdruk, dan wordt de literatuurgeschiedenis geweld aangedaan, dan delft een goed deel van de poëzie het onderspit - al is er geen vijand in zicht.

Dirk Kroon

Eindnoten:

- 1 Zie: Victor E. van Vriesland, *Herinneringen, verteld aan Alfred Kossmann*. Amsterdam 1969 (Singel 262), p. 71.
- 2 *De Gids* 129 (1966), afl. 7/8, p. 172.
- 3 Sigbjørn Wilderness, 'Knip nu van 't strijdros hobbelpaarden (3)'. In: *Maatstaf* 21 (1973), afl. 7-8, pp. 94-95.
- 4 Uit: 'Het nieuwe hart in de lente'. *Verzamelde gedichten*. Amsterdam 1968, p. 37.

Poëzie is een daad van bevestiging

Op mijn veertiende jaar kocht ik *Nieuwe Griffels, Schone Leien, Bloemlezing uit de poëzie der avant-garde, van Gorter tot Lucebert, van Gezelle tot Hugo Claus*, samengesteld en ingeleid door Paul Rodenko.

Het boekje, nummer 8 uit de Ooievaarreeks, zou gedurende jaren mijn livre de chevet zijn. Ik denk dat er niet één gedicht in stond, dat ik niet mooi of interessant vond. Ondanks alle prachtige poëzie die ik later las, heeft mijn liefde voor 'Paradise regained' van Hendrik Marsman, 'Voor vader' van Hans Lodeizen en 'Avignon' van Remco Campert nog niets aan kracht ingeboet.

In enkele uren tijd was ik een overtuigd voorstander geworden van de avant-garde poëzie, zwoer het gebruik van komma's en punten af en las tijdens de lessen Nederlands stiekem de grensverleggende gedichten van Paul van Ostaijen, Gerrit Achterberg, Lucebert en Gerrit Kouwenaar. Ik kocht alle bloemlezingen die ik onder de ogen kreeg en kon niet genoeg krijgen van de lectuur van *Waar is de eerste morgen*, een bloemlezing uit de experimentele poëzie in Vlaanderen, samengesteld en uitvoerig ingeleid door de onvolprezen Jan Walravens, alsmede van de bloemlezing *1900-1950*, waarin door Sybren Polet een uitvoerige keuze werd samengebracht uit de moderne buitenlandse poëzie in Nederlandse vertaling. Dankzij Sybren Polet mocht ik reeds in 1961 kennis maken met dichters als Eugène Guillevic, Dylan Thomas, Vladimir Majakovsky, Chlebnikov, Kavafis, Fernando Pessoa, e.e. cummings, Borges en Carlos Drummond de Andrade.

Bloemlezers waren voor mij evangelisten. Ik wilde in hun spoor treden en schreef vanaf het einde van de jaren vijftig in een schoolschrift met een grijs linnen omslag alle gedichten die ik mooi vond en die niet eerder gebloemleesd waren. Het cahier ben ik kwijt geraakt maar niet mijn passie om de gedichten te verzamelen die mij ontroeren en verrassen. Zij stapelen zich op in slordige ordes, worden verloren gelegd en duiken op in brieven als mijn eigen woorden te kort schieten. Naarmate ik meer en meer bloemlezingen uit Noord-Nederland las, viel het mij in toenemende mate op dat de Vlaamse poëzie zeer zwak vertegenwoordigd was. Er ontbraken dichters en gedichten die mij zeer lief waren, en ik stelde met verontwaardiging hun afwezigheid vast.

Toonaangevende bloemlezingen zoals *Spiegel van de Nederlandse poëzie* van Victor van Vriesland en de één-entwintigste druk van *Dichters van deze tijd*, samengesteld door Paul Rodenko, waren hopeloos verouderd en geenszins representatief voor de Vlaamse poëzie. Vertrekkend vanuit die vaststelling stelde ik in 1976 aan Uitgeverij Elsevier voor een bloemlezing samen te stellen uit de naoorlogse Nederlandstalige poëzie, in de vaste overtuiging hiermee het de Vlamingen aangedaan onrecht goed te maken.

De reactie van de Nederlandse uitgever was kenschetsend voor de Noord-Zuid verhouding. Hij eiste een Nederlandse co-auteur en stelde J. Bernlef, C. Buddingh' en Nico Scheepmaker voor. De uiteindelijke keuze viel op C. Buddingh' met wie ik enkele jaren voordien vriendschap had gesloten tijdens Poetry International te Rotterdam.

Gedurende meer dan een jaar toog ik één à tweemaal per maand naar Dordrecht. De Bankastraat 62 werd zowat mijn tweede thuis. Het Fort Knox van de poëzie. Ik kon niet genoeg krijgen van al die eerste drukken uit de jaren vijftig, uitgegeven door

De Beuk, Stols, De Bezige Bij en de Windroos, om te zwijgen over de schat aan literaire tijdschriften die C. Buddingh' bezat, zoals *Reflex*, *Podium*, *Gard Sivik* en *Barbarber*. Ik sleepte ze mee naar mijn logeerkamer en las tot diep in de nacht als een geliefde voor wie de versregel van Remco Campert 'het is niet en nooit genoeg', de enige aanvaardbare realiteit was. En alsof er nog niet voldoende boeken waren, sleepte ik vanuit de Antwerpse Stadbibliotheek plastic tassen en kartonnen dozen, gevuld met Vlaamse poëzie, naar de Bankastraat. C. Buddingh' verwelkomde mij vaak met de woorden 'Ah den Eddy, onze handelsvertegenwoordiger in poëzie'; ik trachtte hem inderdaad de Vlaamse poëzie aan te prijzen en te verkopen. Als sommige Vlaamse dichters het echt te bont maakten door hun barok en hermetisch taalgebruik, haakte Buddingh' af. En ik meen in negen van de tien gevallen terecht. Telkens als hij merkte dat ik twijfelde aan zijn gelijk, las hij het gedicht op zijn bekende wijze voor en haalde zijn humor mijn laatste resten overtuigingskracht onderuit.

Nooit vergeet ik de geur van sigaren, whisky en de planken vloer waarover honderden poëziebundels chaotisch verspreid lagen.

De enorme poëziekennis van C. Buddingh' was omgekeerd evenredig met zijn organisatietalent. Dat laatste had als resultaat dat wij met ongeveer twee uur vertraging aan onze verbaasde uitgever het zwaarste manuscript uit de geschiedenis overhandigden.

Twee grote koffers volgepropt met gedichtenbundels, waaruit flinterdunne papiertjes staken met handgeschreven cijfers erop. Terwijl wij ongestoord jonge jenever uit plastic bekertjes dronken, renden medewerkers van de uitgeverij van onze koffers naar de fotokopieer-machine en kwam er in de loop van de namiddag een manuscript tot stand dat nauwelijks die naam verdiende. In augustus 1978 verscheen de bloemlezing *Poëzie is een daad van bevestiging* met als subtitel *Noord- en Zuidnederlandse poëzie van 1945 tot heden*. Mijn taak was volbracht. Ik was erin geslaagd om in samenwerking met een Nederlander bij een Nederlandse uitgeverij een bloemlezing te laten verschijnen die niet minder dan 25% Vlamingen bevatte. Een nooit gezien en tot op heden niet verbeterd wereldrecord. Vlaanderen eerde mij op gepaste wijze. In het septembernummer van de *Poëziekrant* gaf Daniel Billiet het startschot van de lang verwachte eerbetuiging.

De titel van zijn stuk luidt: 'Gesprek met Eddy van Vliet: Nederlanders moet je Vlamingen voeren met mondjesmaat', hiermee duidelijk de indruk wekkend dat voormelde uitspraak van mij was. Uitsluitend zeer aandacht-

tige lezers hebben onderaan de dicht bedrukte bladzijde het volgend zinnetje kunnen opmerken: ‘zei van Vliet niet, maar had hij kunnen zeggen’. Zelden heb ik in de journalistieke jungle zo'n staaltje van kwade trouw ontmoet. Na zo de lezer te hebben verwittigd tot welke idiote uitspraken de heer Van Vliet in staat was, volgde op blz. 2 de volgende kop: ‘En nu de literaire kollaboratie’. Mijn reputatie van collaborateur was gemaakt. Een scheldwoord, waarvan de steller van het stuk zeer goed beseft dat het associates opriep met de donkerste bladzijden uit onze recente geschiedenis, werd aan mijn naam verbonden en werd met gretigheid overgenomen door een aantal minder geïnspireerde individuen.

Een kleine bloemlezing ter illustratie: ‘Hoe lang zal het nog duren dat dergelijke malefide uitgaven in Vlaamse boekhandels te koop liggen terwijl heel wat autochtone verzenbundels en prozawerken er niet eens te vinden zijn? Hoe lang zal dergelijke kollaboratie nog geduld worden?’ (Eddy Vervaeke in *Humo*).

‘Eddy van Vliet: hypocrisie van een literair collaborateur. Nederland heeft een hekel aan collaborateurs. Arm Vlaanderen blijft waarschijnlijk met deze delinquent zitten. Beroerd maar waar.’ (Ton Luiting in *Argus*).

‘Vlaanderen verkocht. Eddy van Vliet heeft de eer van de Vlaamse poëzie in ruil voor een vet honorarium schaamteloos verkocht! Boerenbedrog noem ik zo'n boek.’ (Tony Rombouts in *Trap*).

Er was een kwestie ontstaan die aanleiding gaf tot onder meer een reportage over de Vlaamse literatuur in *De Haagse Post*, getiteld ‘Het leed van de Nieuwe Vlamingen’, een open brief van de schrijver Alstein aan de Van Vlieten in dit land, twistgesprekken op de Vlaamse en de Nederlandse radio, een literair weekend, georganiseerd door het tijdschrift *De Vlaamse Gids* onder de titel ‘Bestaat er Vlaamse literatuur?’.

Enkele uitspraken uit die periode geven een duidelijk doch droevig beeld van het Vlaamse literair klimaat, waarbij de neerbuigende en spotzieke toon van de Nederlanders opvalt tegenover de rancuneuze klaagzang van de Vlamingen.

J. Bernlef:

De taal van veel Vlaamse auteurs wordt door veel Nederlanders als vreemd, ongebruikelijk en vaak zelfs als verkeerd beschouwd.

Alleen door zich te scharen in de rij van schrijvers die het Algemeen Beschaafd Nederlands tot hun beschikking hebben kan een eind worden gemaakt aan de onnodige scheiding tussen Vlaamse en Nederlandse literatuur.

Hugo Bousset:

Je hebt in Vlaanderen de Breugheliaanse traditie, die kennen we, maar ook heb je hier altijd een mystieke traditie gehad, het is typisch dat die telkens weer opduikt en het zou me verbazen als die in het noorden aan zou slaan.

Carel Peeters:

Vlaamse uitgevers kunnen niet uitgeven. Zij kiezen het verkeerde lettertype, maken de bladspiegel bij voorkeur

Omslagontwerp: H. Berserik.

tot een grijze brij, kiezen ontwerpers voor de omslagen die nog nooit van vormgeving hebben gehoord en de illustraties lijken steevast gemaakt door iemand die er een kunst van maakt met de mond te schilderen. De meeste Vlaamse boeken zien er dilettantistisch uit, alsof ze allemaal afkomstig zijn uit de eerste de beste parochiedrukkerij.

Walter van den Broeck:

Het zwaartepunt van de Nederlandse cultuur ligt gewoon in Amsterdam, het is niet anders. Wat je in Vlaanderen helemaal niet hebt is dat bladen als 'Haagse Post' en 'Vrij Nederland' oppikken wat die uitgeverijen doen. In Nederland worden de schrijvers echt gevolgd, dat bestaat hier niet.

Jeroen Brouwers:

In Nederland weet men van Vlaamse literatuur zoveel als een vrome non van jeneverstoken. In de talloze literaire bijlagen en bijvoegsels die in Nederland verschijnen wordt doorgaans geschreven over welke literatuur je ook maar kunt verzinnen, behalve ooit over Vlaamse literatuur.

Leo Geerts:

Er wordt in Vlaanderen in een vacuüm geschreven: de kritiek laat het afweten, de voedingsbodem in de vorm van goede uitgeverijen, tijdschriften die zich echt met de literatuur bezig houden, een platform voor discussies, dat alles ontbreekt. Dat gaan uitgeven in Nederland, dat is hier iets mytisch in de zin van: dan ben ik van dit rotland verlost.

T. Van Deel:

Ernstige kritiek in Vlaanderen is onbestaande, releveert niets, behalve eigenwaan en gemakzucht. Dorpspolitiek. Géén kritiek, géén discussie. Iedereen is van 't zelfde gedacht, er is meer bepaald geen gedacht.

Alstein:

In Nederland steekt men het licht niet onder de korenmaat, bescheidenheid is daar een ondeugd. Schrijft iemand daar een boek en wordt het gepubliceerd, dan vindt men het goed; was het anders gepubliceerd? Ook de uitgevers spelen dit spel grif en grof mee, terecht overigens, daar niet van. Debutanten worden omhoog gejuicht, alles is talent en 'waar schrijversschap'. Het zal over 40 jaar, als al die jonge Nederlandse genieën die nu debuteren oude genieën zullen zijn, een vreselijk gedrang worden in Stockholm bij de uitreiking van de Nobelprijzen. M.a.w. wat Nederland ten opzichte van zijn jonge schrijvers aan chauvinisme te veel heeft, heeft Vlaanderen te weinig.

Peter Nijmeijer:

Men maakt zich in Vlaanderen druk over het percentage Vlamingen dat in bloemlezingen is opgenomen en men wijst op de vele dichters die Vlaanderen telt.

Nu is dat laatste erg eenvoudig. Vlaanderen telt tientallen kleine uitgeverijtjes (vaak alleen in het leven geroepen om bundels in eigen beheer uit te geven) en tientallen literaire blaadjes. Waar in Nederland het gros van de zondagsdichters hooguit nog van de schoolkrant naar candlelight opklimt, staan ze in Vlaamse tijdschriftjes als Kruispunt, Summier, Koebel en Gnoom doodleuk naast de twee of drie bijdragen van redelijk niveau.

Het gevolg is dat de kritische drempel verlaagd wordt (als die überhaupt al bestaat) en dat inferieure dichters elkaar uit zelfbehoud bewieroken.

De zichzelf respecterende Vlaamse dichter die zich aan dit milieu wil onttrekken, rest alleen de mogelijkheid om erkenning in Nederland te zoeken.

Niet dat ik werd aangevallen is interessant, maar wel de reden waarom.

Men kan zonder meer stellen dat alle belangrijke literair-historische bloemlezingen uit de Nederlandse poëzie in Amsterdam werden uitgegeven en uitsluitend door Nederlanders werden samengesteld. De oorzaak hiervan is bekend maar wordt te weinig benadrukt: namelijk een schrijnend gebrek aan Vlaamse uitgeverijen.

Marc Reynebeau geeft in Aarts' *Letterkundige Almanak voor het jaar 1981* op de vaak gehoorde vraag 'Waarom wordt Vlaanderen gedomineerd door de Amsterdamse literaire maffia met zijn uitgeverijen en al de rest?' dan ook terecht als antwoord: 'Omdat hier geen uitgeverijen zijn, omdat hier geen kritiek is, omdat hier niets is.' De 'Vlaanderen leeft'-folklore uit de tweede helft van de jaren tachtig ten spijt is hieraan anno 1993 niets veranderd. Het eerste wat een Vlaams schrijver met enig talent dan ook doet, is zo vlug mogelijk de vlucht nemen naar Nederland, hetzij rechtstreeks, hetzij via een Vlaamse uitgeverij die deel uitmaakt van een Nederlands concern. Naarmate de arrogantie van de Vlaamse politici toeneemt, het Vlaams Blok aan stemmen wint, Vlaanderen autonomer wordt en de Vlaamse industriëlen zich verrijken, wordt Vlaanderen door zijn gezagsdragers meer en meer cultureel vermoord, is en blijft ons cultuurbudget het kleinste van Europa.

Als de strijd voor het bereiken van culturele autonomie recht evenredig is met de minachting voor die cultuur, is er geen enkel land in West-Europa dat deze absurde stelling beter illustreert dan het autonome Vlaanderen. Fout erkennen is uiteraard uit den boze. Indien onze Vlaamse gezagvoerders één boek hebben gelezen is het wel George Orwells *1984*. Zoals Big Brother creëren zij een buitenlandse vijand om de eigen mislukking te verdonkeremanen.

En die vijand is uiteraard Nederland. Nederland is de culturele bezetter en wie met hem samenwerkt, dit wil zeggen wie bij gebrek aan eigen uitgevers, tijdschriften, culturele infrastructuur, officiële steun en belangstelling Vlaanderen ontvlucht, wordt bestempeld als collaborateur.

Vanuit die vijandige instelling werd in Vlaanderen de bloemlezing *Poëzie is een daad van bevestiging* gelezen en beoordeeld lees: veroordeeld.

Als ware volkscommissarissen zijn de critici, onder wie een groot aantal niet in de betreffende bloemlezing opgenomen dichters, begonnen te tellen, vergelijkende tabellen op te stellen en percentages te berekenen. Hierbij werden vier grote fouten begaan:

- 1) Allen verliezen uit het oog dat er vijftien miljoen Nederlanders zijn ten opzichte van vijf miljoen Vlamingen.
- 2) Velen tellen (opzettelijk) verkeerd door onder meer alleen oog te hebben voor het aantal gedichten zonder rekening te houden met het aantal bladzijden (daar waar een gedicht van Hugues C. Pernath meestal één à twee bladzijden beslaat, kunnen er van Willem Hussem of Chris van Geel vier à vijf op een bladzijde) en door de cycli van één gedicht als afzonderlijke gedichten aan te merken (bijvoorbeeld 'Agrarische cyclus' van Armando en 'Kanker' van Hans Verhagen die bij de telling respectievelijk dertien en vijf krijgen in plaats van één).
- 3) Niemand houdt rekening met de omvang van het oeuvre waaruit gekozen werd; en
- 4) de meesten gaan voorbij aan de mogelijke onderwaardering van bepaalde Nederlandse dichters.

Het enige wat zij willen bewijzen, is dat Vlaanderen voor de zoveelste maal door een 'volksvreemde' vijand gediscrimineerd werd.

Verwend door een merkwaardige mengeling van zelfbeklag en zelfoverschatting weigerden zij onder meer de volgende vragen te stellen. Waarom werd er geen gelijkaardige bloemlezing door een Vlaming samengesteld en/ of in Vlaanderen uitgegeven? Waarom moeten de Nederlandse bloemlezers onze dichters lezen als wij de Nederlandse poëzieproductie quasi volledig negeren? Waarom worden de in Nederland uitgegeven Vlaamse auteurs meer in Nederland verkocht dan in Vlaanderen? Waarom ontvangen Vlaamse dichters Nederlandse literaire prijzen en gebeurt het omgekeerde nooit?

Liever zeuren, afgunstig rondkijken en het eigen talent het land uitpesten dan één minuut aan zelfonderzoek te spenderen.

Of er sinds 1978 veel veranderd is, durf ik te betwijfelen. In de herziene druk van zijn bloemlezing *De Nederlandse Poëzie van de 19de en 20ste eeuw in 1000 en enige gedichten* stelt Gerrit Komrij, die in de eerste druk van zijn bloemlezing slechts 8% Vlamingen had opgenomen, vast dat ‘in het Nederlandstalige België de minderwaardigheidsgevoelens smelten als sneeuw voor de zon’. Ik denk dat hij zich schromelijk vergist. Vooreerst hebben onze grote Vlaamse auteurs zoals Paul van Ostaïen, Herman Teirlinck, Willem Elsschot, Gerard Walschap, Louis Paul Boon, Hugo Claus dit minderwaardigheids-complex nooit gehad, en ten tweede is de toestand van de Vlaamse uitgeverwereld ondertussen nog veel verslechterd, zodat onze Vlaamse auteurs nu meer dan ooit aangewezen zijn op de gunsten van hun grote broer over de Moerdijk. Deze toegenomen afhankelijkheid vergroot slechts de afgunst van hen die in Vlaanderen achterblijven en wier boeken de officieel afgeschafte grens niet overschrijden. Nu er, afgezien van het ‘Poëziecentrum’ te Gent geen enkele onafhankelijke Vlaamse literaire uitgeverij van betekenis meer bestaat, wordt elke Vlaming die uitsluitend in Vlaanderen uitgeeft als een mislukkeling beschouwd, en dit in de eerste plaats door Vlamingen zelf.

Het is niet omdat er anno 1993 enkele tientallen Vlamingen onderdak hebben gevonden bij Nederlandse uitgevers, dat de Vlaamse literator thans complexloos door het leven gaat en zich de gelijke voelt van Hermans, Mulisch, Faverey, Van der Heijden, Bernlef of Kopland en dat hij liever publiceert in *Yang* of *Kreatief* dan in *Tirade* of *Raster*. Zij die over collaboratie schreeuwden staan met hun ‘klak’ in de handen te drummen voor de poorten van de Nederlandse uitgevers die zij in wezen haten omdat zij verplicht zijn uit hun handen te eten. Zij zullen hun broodheren nooit vergeven dat zij de zachte ‘g’ niet eren en hun verkeerde voorzetsels verbeteren. Eens zullen zij zich wreken.

Eddy van Vliet

2e Bert van Selm-lezing

Op maandag 6 september 1993 zal de tweede Bert van Selm-lezing worden gehouden door Frans A. Janssen onder de titel *GENOMINEERD voor de Best Verzorgde Boeken van het jaar 1512*.

In 1512 verscheen bij de Parijse drukker Henri Estienne een van commentaar voorziene Latijnse vertaling van de brieven van Paulus. De typografische vormgeving van dit boek zal centraal staan. Bij elk onderdeel van de typografie wordt de relatie met de inhoud aangewezen en worden de inspiratiebronnen van de vormgever nagegaan. Men kan aldus de lezing beschouwen als het rapport van een jurylid ten behoeve van de nominatie voor de Best Verzorgde Boeken van het jaar 1512.

Frans A. Janssen verzorgde, naast andere uitgaven van drukkershandboeken, in 1982 een editie van David Wardenaar's Beschrijving der boekdrukkunst (1801) onder de titel *Zetten en drukken in de achttiende eeuw*. Hij is tevens kenner van het werk van Willem Frederik Hermans, waarover hij o.a. *Bedriegers en bedrogenen* (1980) publiceerde. Zijn oratie *Auteur en drukker in de geschiedenis van de typografische vormgeving* verscheen in 1989. Hij is hoogleraar boek- en bibliotheekgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.

Toegangskarten voor de lezing

De lezing vindt plaats in zaal 011 van het Centraal Faciliteitengebouw (gebouw 1175) van het Witte Singel/Doelencomplex en begint klokke 16.15 uur. Aansluitend wordt in het restaurant een drankje geschonken. Toegangskarten voor de lezing kunnen vanaf heden tot 1 augustus worden aangevraagd bij de Rijksuniversiteit Leiden, Vakgroep Nederlands, Commissie Bert van Selm-lezing, P.N. van Eyckhof 1, Postbus 9515, 2300 RA Leiden. Men kan ook gelijktijdig met bestelling van de uitgave van de lezing op het girostrookje een toegangskart aanvragen. De toegangskarten worden medio augustus toegestuurd.

Uitgave van de lezing

De uitgave van de Bert van Selm-lezingen wordt verzorgd door uitgeverij De Buitenkant te Amsterdam. De tweede Bert van Selm-lezing, voorzien van illustraties, zal verschijnen op 6 september 1993 en kan worden besteld door f 17,50 over te maken naar gironummer 3397557 van de Bibliograaf Vakgroep Nederlands, Stevinstraat 14, 2405 CP Alphen a/d Rijn met vermelding van '2e Bert van Selm-lezing' of, bij bestelling vanuit het buitenland, door toezending van een Eurocheque. De bestelling is op 6 september na afloop van de lezing af te halen of zal na die datum worden toegezonden.

M.J. van der Wal

Giuseppe Ungaretti (1888-1970)

Volarono

Amsterdam, Marzo 1933

Di sopra dune in branco pavoncelle
 Volarono e, quella sera, troppo vitrea,
 Si ruppe con metallici riflessi
 A lampi verdi, turchini, porporini.
 Pavoncelle calate qui.
 In Sardegna svernato, l'altro giorno.
 Le odo, mentre camminano non viste,
 Che, frugando se capiti un lombrico,
 Per non smarrirsi, di già è buio, stridono.
 Tornate al nido, all'alba domattina,
 Lo troveranno vuoto,
 E la prima dozzina degli ovetti
 Scovati ('Zitti!' 'Piano!' dai monelli,
 Si porta in bicicletta a Guglielmina,
 'E Primavera.

De kieviten

Amsterdam, maart 1933

Er vloog een vlucht kieviten boven duinen,
 en de avond, helder als geslepen glas,
 brak in metalige weerkaatsingen
 die groen en blauw en purper opflitsten.
 Kieviten gisteren hier aanbeland
 na op Sardinië te hebben overwinterd.
 Ik hoor ze ongezien door 't luchtruim glijden,
 terwijl ze elkaar, zoekend naar regenwormen,
 om bijeen te blijven ('t is al donker) roepen.
 Terug bij 't nest, de ochtend erop volgend,
 zullen ze 't leeg aantreffen,
 en 't eerste dozijn eieren
 door jongens ('Stil! Voorzichtig!') uitgehaald
 wordt op de fiets bezorgd bij Wilhelmina,
 't is lente.

Vittorio Sereni (1913-1983)

Dall'Olanda: Amsterdam

A portarmi fu il caso tra le nove
 e le dieci d'una domenica mattina
 svoltando a un ponte, uno dei tanti, a destra
 lungo il semigelo d'un canale. E non
questa è la casa, ma soltanto
 - mille volte già vista -
 sul cartello dimesso: 'Casa di Anna Frank'.

Disse più tardi il mio compagno: quella
 di Anna Frank non dev'essere, non è

privilegiata memoria. Ce ne furono tanti
che crollarono per sola fame
senza il tempo di scriverlo.
Lei, è vero, lo scrisse.
Ma a ogni svolta a ogni ponte lungo ogni canale
continuavo a cercarla senza trovarla più
ritrovandola sempre.
Per questo è una e insondabile Amsterdam
nei suoi tre quattro variabili elementi
che fonde in tante unità ricorrenti, nei suoi
tre quattro fradici o acerbi colori
che quanto è grande il suo spazio perpetua,
anima che s'irraggia ferma e limpida
su migliaia d'altri volti, germe
dovunque e germoglio di Anna Frank.
Per questo è sui suoi canali vertiginosa Amsterdam.

Vanuit Holland: Amsterdam

Het toeval leidde me op een zondagmorgen
tussen negen en tien over een brug,
een van de vele daar, naar rechts
langs een halfdichtgevroren gracht. En niet
dit is het huis - opschrift
al duizend keer gezien -, maar enkel
het simpel bordje: 'Huis van Anne Frank'.

Later stelde mijn metgezel: in feite
is het niet slechts van Anne Frank, herinnering
betreft niet één persoon. Er waren er
heel veel toen die crepeerden van de honger
en niet de tijd hadden het op te schrijven.
Zij, dat is waar, zij schreef het op.
Bij elke hoek, op elke brug, langs elke gracht
bleef ik haar zoeken zonder haar te vinden
al vond ik haar steeds weer terug.
Hierdoor is Amsterdam één en onpeilbaar
in zijn drie of vier variabele elementen
opgaand in vele eenheden die zich herhalen,
in zijn drie of vier onrijpe en rotte kleuren
die zich in heel die ruimte voortzetten,
ziel die zich vast en helder uitstraalt over
duizenden andere gezichten, overal
kiemkracht en zaad van Anne Frank. Hierdoor
word je op de Amsterdamse grachten duizelig.

Vertaald door Frans van Dooren

Het genootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen

Kunst en wetenschap stonden in de achttiende eeuw in hoog aanzien. Een groot aantal genootschappen en maatschappijen op dit gebied werd in de *Eeuw van Verlichting* opgericht. In het jaar 1766 aanschouwden zelfs twee van dergelijke verenigingen in Leiden het licht: de *Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* die haar eerste bijeenkomst hield op 18 juli en het taal- en dichtlievend genootschap *Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen*, met zijn eerste vergadering op 11 november van dat jaar. De boekverkoper-dichter Cornelis van Hooegeveen was, samen met zijn collega Cornelis Heyligert, de auctor intellectualis van dit gezelschap, dat zich zou richten op het beoefenen van de toneelpoëzie. Kort daarop vonden ze Johannes van der Zijp, Gerrit van Gulik, Jan Moelée en Jan Hollebeek bereid toe te treden en het aantal leden bleef stijgen.

Al gauw vond men onder de bekendste letterkundigen in het gehele land de *buitenleden*. Jaarlijks hadden de algemene vergaderingen plaats, maar zeer trouw werden de maandelijks bijeenkomsten bezocht. Het was, zoals een tijdgenoot schrijft, een broederschap *gelijk aen die, welke voorheen elders waeren en aen die welke nog heden in stand zijn*, een voortzetting dus van de oude Rederijderskamers, maar op bredere grondslag. Enige vroedschapsleden traden spoedig als beschermheer op, zoals Daniël van Alphen, waardoor het gezelschap uiteraard meer luister, maar waarschijnlijk ook meer materiële middelen kreeg.

Men kende naast de beschermheren hoofdleden, medeleden en honoraire leden. Hoofdleden waren de oorspronkelijke (zes) leden van het genootschap; later werden ook anderen als hoofd lid toegelaten. Hoofdleden waren ook eigenaar van de bezittingen. Nieuwe leden werden verkozen op advies van de leden. Ze moesten voldoen aan een aantal eisen: van onbesproken gedrag zijn en kundig zijn in taal en poëzie.

Het bestuur telde aanvankelijk zes leden: de voorzitter, twee secretarissen, de penningmeester en twee opzichters over de eigendommen. In 1774 werd het bestuur met vier leden uitgebreid.

De maandelijks vergaderingen vonden plaats op de eer-

P.C. La Fargue, De vergaderzaal van Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen, 1774. Stedelijk Museum de Lakenhal, Leiden.

ste woensdag om half zes en duurden tot uiterlijk negen uur. Op de agenda stonden huishoudelijke zaken en het voordragen van gedichten door de leden.

De jaarlijkse vergaderingen werden op Hemelvaartsdag gehouden, van 's middags twee tot 's avonds acht uur. De voorzitter opende met een gedicht.

Wees driewerf welkom, braeve Rij
 Van Phoebus echte Zoonen!
 Die Neêrlands Tael en Poëzij,
 Ten smaed der kreuple bastaerdij,
 Uw' bijstand wilt betoonen.

De Dood heeft sints een jaer getracht
 Zes onzer te doen sneeven,
 Doch een alleen viel in zijn magt,
 Al de andren zijn terug gebragt,
 En juichen in dit leeven.

Wees driewerf welkom, op deez' dag,
 In Phoebus gloriempel,
 Waer Vriendschap, met een' blijden lach,
 Ontrust door droefheid noch geklag,
 De wacht houdt aen den drempel.

En zo ging Van Hoogeveen nog zes coupletten door.

Vervolgens werden nieuwe leden voorgesteld, over wie met witte en zwarte bonen gestemd werd. Daarna las de secretaris het verslag van de belangrijkste gebeurtenissen en de ledenlijst voor.

Vervolgens werd aandacht besteed aan de prijsvragen. Bij deze letterkundige prijsvragen onderscheidde men drie typen: prijsverzen, levensbeschrijvingen van dichters en theoretische verhandelingen. Het onderwerp werd door de hoofdleden en beschermheren bepaald en aan kranten en tijdschriften doorgegeven. Iedereen mocht meedingen, ook niet-leden, uitgezonderd hoofdleden, beschermheren en medebestuurders. Het ingezonden stuk moest voorzien zijn van een zinspreuk. Beoordeling geschiedde door beschermheren en hoofdleden. De prijs werd pas toegekend bij drievierde meerderheid.

Voor de levensbeschrijvingen werden jaarlijks vier dichters uitgekozen van wie het leven beschreven kon worden en voor de theoretische verhandelingen werd de stof bepaald door de vergadering van beschermheren en bestuurders.

Als prijs werd een zilveren penning uitgelooft. Deze was ontworpen door het medelid Nicolaas Reyers. Op

P.C. La Fargue, Dezelfde zaal, anno 1780. Stedelijk Museum de Lakenhal, Leiden (in bruikleen van het Rijksmuseum, Amsterdam).

de voorzijde was Apollo te zien, leunend tegen een afgebroken zuil waarop het wapen van Leiden. In zijn linkerhand hield hij zijn lier, terwijl hij met de rechterhand een lauwerkrans aanbood aan de voor hem knielende dichter. Verder was het opschrift Praemium Poesias Laurus (lauwer is de ereprijs der dichtkunst) te zien. De keerzijde vertoonde een krans waaromheen de naam van het genootschap vermeld was. Binnen die krans kon de naam van de winnende dichter gegraveerd worden.

Tien achtereenvolgende jaren was Cornelis van Hoogeveen jr. voorzitter (1766-1776). Hij stelde in zijn huis aan de Lange Pieterskerkkoorsteeg (thans nr. 20) een ruimte ter beschikking, die als vergaderzaal gebruikt kon worden. De vierde april 1770 werden de leden uitgenodigd om op 11 april de zaal in te wijden. Een jaar later begon een van de leden, de schilder Paulus Constantijn La Fargue, met de opzet van een schilderij, dat die vergaderzaal in beeld moest brengen. Op de jaarvergadering van 1774 kon hij het voltooid schilderij aan de verzamelde leden tonen. Johannes Le Francq van Berkheij beloofde een dichtstuk op de zaal te maken, hetgeen hij echter nooit verwezenlijkte. Hij kreeg bij deze gelegenheid wel de penning uitgereikt, voor een gedicht dat hij in 1772 had voorgedragen.

In dat jaar (1772) was het *Pan Poëticon Batavum* aangekocht, een kabinet met laadjes, waarin 327 portretten van Nederlandse dichters en schrijvers werden bewaard. Die verzameling was in eerste aanleg vervaardigd en verzameld door de Amsterdamse amateurschilder Arnoud van Halen (1673-1732). Al in 1719 had hij 200 portretten *en grisaille* naar prenten gekopieerd en in de prachtige ladenkast opgeborgen. De volgende bezitter werd Michiel de Roode. Na zijn dood kwam het kabinet op een veiling in Amsterdam, waar het echter niet werd verkocht. Een jaar later werd Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen de trotse eigenaar. De nieuwe bezitter ging door met het aanvullen van de collectie portretten, waarbij vooral de schilder Nicolaas Reyers (1719-1796) een belangrijke rol speelde. Zelfs de bode Jan Klinkenberg, die zaal en collectie aan de geïnteresseerde toeristen mocht tonen, kreeg een plaatsje toebedeeld. Zijn portret rustte in de onderste lade, naast de sleutels die hij bij de rondgang nodig had.

In het midden van de zaal bevond zich een grote langwerpige tafel, die - zoals een van de buitenlandse bezoekers in zijn reisverslag meldde - plaats bood aan 90 personen! Op het schilderij van La Fargue uit 1774, in de Lakenhal aanwezig, zien we een langwerpige zaal met een koefvormige zoldering, links drie ramen, die uitkijken op een binnenplaats, rechts de schouw versierd met een allegorie in een rococolijst. Rechts in de hoek staat een grote fauteuil, een stoflaken is teruggeslagen, zodat we het rijke borduurwerk van de rugleuning zien. Waarschijnlijk is dit de zetel van de voorzitter. Tegen de achterwand staan regence-stoelen, waaronder twee met armleuningen. In het midden het vermaarde Pan Poëticon Batavum, met erboven het door Nicolaas Reyers geschilderde wapenbord van de vier beschermheren Johannes van der Marck, Daniël van Alphen, Jan van Royen en Johannes Schultens. Aan weerskanten hangen acht ingelijste gedichten betreffende het beleg en ontzet van Leiden van de hand van Lucretia van Merken, verder zes wapenschildjes, portretten en andere schilderijen. Rechts in de hoek een gebronsd Apollobeeld, dat bij de buskruitramp van 1807 sneuvelde. Naast de schouw een portret, mogelijk prins Maurits voorstellende, en geheel rechts een model van het monument voor Vondel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

In 1780 kon de eigenaar van het pand, Cornelis van Hoogeveen, de zaal niet langer verhuren, wat misschien de aanleiding was voor het tweede schilderij door La Fargue, nu gezien naar de andere kant en gedateerd 1780. Men kocht een ander onderkomen, op de Langebrug, waar op een buitengewone jaarlijkse vergadering (6 december 1780) de nieuwe zaal ingewijd werd.

Aan het eind van de achttiende eeuw hadden de leden meer oog voor politieke functies en daardoor weinig tijd voor de dichtkunst. Fusies met twee zuster genootschappen in Amsterdam en Rotterdam werden ondernomen en uiteindelijk werd Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen een afdeling van de Bataafse Maatschappij van Taal- en Dichtkunst, sedert 1806 de Hollandse Maatschappij *van fraaye kunsten en wetenschappen*, met later nog afdelingen in Den Haag en Dordrecht.

Door de buskruitrampe was 'de grote zaal geheel onbruikbaar geworden, het levensgrote beeld van Apollo ter neder geslagen en verpletterd, het Pan Poëticon vergruisd, de uitmuntend gelijkende beeltenissen der dichters beschadigd en alom verstrooid, lusters, spiegels en kostbaarheden gebroken'.

De collectie werd in 1818 en 1849 geveild en daarna verspreid.

In de loop van de negentiende eeuw leden verschillende afdelingen een steeds moeizamer bestaan. Uiteindelijk ging de afdeling Leiden in 1895 ter ziele, een roemloos einde van een eens zo bloeiend genootschap.

Ingrid W.L. Moerman

Geraadpleegde literatuur:

Op de Vergadering van het Leydsch Genootschap Kunst wordt door arbeid verkregen, In de maand Mey van Leyden's twee-honderdjaerig Jubeljaar, tot herinnering van het in die maand begonnen Beleg dier Stad; op den Leydschen Doele uitgesproken. [Leiden 1774].

J. van Royen A.Z., *Ter Opening der Vergaderinge van het Tael- en Dichtlievend Genootschap onder de Spreuk: Kunst wordt door arbeid verkreegen. Op den twee-honderdjaerigen Gedenkdag van Leydens Verlossinge; den III. van Wijnmaend 1774.* Leiden 1774.

Handelingen der Jaerlijksche Vergadering van het Tael- en Dichtlievend Genootschap, Ter Spreuke voerende: Kunst wordt door arbeid verkreegen: Gehouden te Leyden, in deszelfs Vergaderzael, op Donderdag den 12. van Bloeimaend MDCCLXXIV [Leiden 1774].

Welkomstgroet aen de Leden van het Genootschap, onder de spreuk: Kunst wordt door arbeid verkreegen; In de jaerlijksche Vergadering. Op den 12. van Bloeimaend 1774 [Leiden 1774].

Wetten van het Tael- en Dichtlievend Genootschap Onder de Spreuk: Kunst wordt door arbeid verkreegen; binnen Leyden. Opgericht op den XI. van Slagtmaend, MDCCLXVI.

Naemlijst der tegenwoordige leden van het Tael- en Dichtlievend Genootschap, Onder de Spreuk: Kunst wordt door arbeid verkreegen. 1785, 1790, 1794.

E. Pelinck, 'De vergaderzaal van Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen', in: *Leids Jaarboekje* 48 (1956), 154-161.

B. Thobokholt, *Het taal- en dichtlievend genootschap 'Kunst wordt door arbeid verkreegen' te Leiden, 1766-1800.* Utrecht 1983.

Uit de bibliotheek

Drie poëzie-albums

Zoals men onlangs nog in het ‘Verslag van de bibliothecaris over het jaar 1991’ heeft kunnen lezen, verwierf de Bibliotheek van de Maatschappij op 30 mei 1991 op de veiling van Bubb Kuyper te Haarlem drie poëzie-albums van leden van de familie Bohn (Ltk 2202-2204).¹ Het eerste is van Dorothea Petronella Bohn-Beets (1812-1864), de ‘lievelingszuster’ van de predikant en letterkundige Nicolaas Beets, de andere van twee van haar dochters. Men zou zich af kunnen vragen wat dit Haarlemse cultuurogoed in de collectie van de Maatschappij te zoeken heeft, maar dan blijkt dat deze boekjes nergens anders beter op hun plaats zijn. Niet alleen is het uiterst rijke archief van Nicolaas Beets al sinds 1966 Maatschappijbezit,² de UB zelf verwierf daarnaast in 1973 het zeer omvangrijke archief van de befaamde Haarlemse uitgeverij De Erven F. Bohn.³

Van de drie albums is dat van de moeder in literair opzicht ongetwijfeld het belangrijkste. Het is nauwelijks een ‘poesie-album’ te noemen, maar meer een boek waarin de eigenaresse zelf een aantal voor haar waardevolle prozacitaten en gedichten - waaronder een paar van haar broer die niet op andere wijze (compleet) zijn overgeleverd - heeft afgeschreven. Op dit album hoop ik nog eens apart terug te komen, hier wil ik mij beperken tot de albums van de dochters.

Dorothea Petronella Beets huwde op 16 juli 1835 met de Haarlemse uitgever Pieter François Bohn (1800-1872). Getuige onder meer een aantal in het Bohnarchief bewaarde familieberichten⁴ werd het huwelijk gezegend met minimaal zeven kinderen, onder wie Franciska (*9 okt. 1843) en Dorothea (*29 juli 1846). Deze jongedames waren de aanleggers van de albums.

Dat van Dora, zoals zij in de wandeling heette, loopt van 1861 tot 1884, dat van Franciska van 1862 tot 1873. Deze lange looptijden geven al aan dat zij erg op de boekjes gesteld waren. Nog op 38-jarige leeftijd ontsloot Dora haar album voor een bijdrage! De albums beantwoorden geheel aan de smaak van de tijd, dat wil zeggen: boekjes in staand formaat, met blind- en goudstempeling op de platten waarin het woord ‘Poesie’ een prominente plaats inneemt. Bestond een paar generaties eerder het traditionele album nog uit een oblong doosje in boekvorm waarin op losse blaadjes naast geschreven betuigingen van vriendschap een grote plaats was ingeruimd voor allerlei staaltjes van huisvlijt (variërend van tekeningen, schilderstukjes, borduurwerkjes en prikwerkjes tot en met ingenieuze haarvlechtwerkjes in de vorm van hartjes), vanaf circa 1850 is voor een dergelijke uitbundigheid geen plaats meer. De bijdragen bestaan vrijwel altijd uit met veel zorg afgeschreven gedichten van vaderlandse en buitenlandse poëten. Beeldmateriaal beperkt zich tot een enkele tekening of schildering, de bekende ‘poezieplaatjes’ hebben hun intrede dan nog niet gedaan. Het album van Dora is - en dat is gezien de langere looptijd niet verwonderlijk

- het beste gevuld. Het bevat een 60-tal bijdragen waarin familieleden en kennissen de eigenaresse vergasten op gedichten van poëten als Des Amorie van der Hoeven, Ten Kate, Hofdijk, Laurillard en uiteraard Beets. Ook het buitenland is goed vertegenwoordigd, Byron, Longfellow (maar liefst vier keer), De Lamartine, Hugo, Körner; het zijn niet de minsten. Opvallend in haar album is het hoge De Genestet-gehalte: maar liefst tien keer werd voor Dora een vers van hem afgeschreven. Een redelijke verklaring hiervoor lijkt dat Dora haar bewondering voor deze dichter van haar moeder had meegekregen. Ook in haar album zijn althans nog al wat afschriften van verzen van hem te vinden.⁵

Het album van Franciska telt nog geen 30 bijdragen, waarin Tollens en Beets elkaar als leverancier de loef afsteken met elk drie verzen.

Hoewel het turven van de populariteit van diverse dichters in dit soort albums natuurlijk een leuke sport is, vind ik oorspronkelijke produkten van de bijdragers - hoe discutabel de kwaliteit daarvan soms ook is - per definitie interessanter. In dat opzicht hebben beide albums wel iets te bieden. Zo beginnen zij alletwee met een gedicht van moeder Dorothea, uiteraard pedagogisch en religieus verantwoord. Dat in het album van Dora kan als voorbeeld dienen:

Uw' moeders naam, mijn dierbaar kind,
Is de eerste, dien gij in dit boek wilt vinden.
O! laat hij zich, aan eene les verbinden
Die in uw hart een weerklank vindt.
Heb Jezus lief, vertrouw aan Hem uw lot,
Steun op Gods woord, gehoorzaam Zijn gebod,
En wat Zijn liefde u geeft, of wat Zijn wijsheid vraagt,
Steeds luide uw antwoord Heer! zoo als het *U* behaagt

Merkwaardig overigens dat vader Pieter François zich aan de morele plicht tot het leveren van een bijdrage heeft weten te onttrekken. Kennelijk had hij van uitgeven

A.C. Kruseman (1818-1894), houtgravure door Joh. Walter uit *Eigen Haard* 1894, p. 297.

meer verstand. Dat wil niet zeggen dat uitgevers daarmee in de albums ontbreken. Zo kregen zowel Dora als Franciska een gedicht aangeboden van hun neef P.A. Tiele, die vanaf december 1860 als deelgenoot in de firma Bohn was opgenomen. Zijn participatie duurde overigens niet langer dan tot begin van 1866. Toen werd hij - waarschijnlijk tot zijn en Pieter François' opluchting - geroepen tot het ambt van conservator aan de Leidse UB, waarmee een loopbaan begon die in het bibliothecariaat van de UB Utrecht haar bekroning zou vinden.⁶ Daarnaast treffen we in het album van Dora een bijdrage van de boekhandelaar en veilinghouder Frederik Muller aan en een oorspronkelijk gedicht van de belangrijkste 19de-eeuwse uitgever, A.C. Kruseman. Diens contacten met Bohn dateerden al uit 1834 toen hij een paar jaar in het kader van zijn opleiding bij Pieter François in dienst was. Hoewel hij achteraf die periode voor zijn vorming van weinig waarde achtte omdat de werkzaamheden zich te veel beperkten tot 'loopjongenswerk', is de verstandhouding tussen hen beiden, en later tussen hun families, goed gebleven.⁷ Erg vrolijk kan men zijn gedicht niet noemen, maar daar was alle reden voor. In het album van Dora staat als tweede een gedicht met het opschrift 'Uit Maria's naam'. Het is een vers van De Genestet en is door haar moeder geschreven namens Dora's zusje Maria, dat op 3 maart 1863, op 21-jarige leeftijd, was overleden. De volgende bijdrage is niet minder macaber, hoewel het gedichtje in al zijn eenvoud vertederend is, zoals uit de eerste strofe moge blijken:

Lieve Dorothea Bohn!
Ik wil u een versje maken
Al is het volstrekt niet schoon,
Dat doet hier niets tot de zaken,
Daar de vriendschap het u biedt
O! versmaadt mijn rijmpje niet.

Het is echter afgeschreven door Anna Maria Kruseman-Goteling Vinnis, de echtgenote van A.C. Kruseman, met de toelichting: 'Gij weet Dora! dat onze lieve Marie dit zeer kinderlijk en eenvoudig versje niet waard keurde om in uw album te staan en plan had een ander te maken. Nu geeft haar bedroefde moeder het u zoo als het is, met de wensch dat zij steeds in uw hart blijft leven'.

Dora had namelijk in korte tijd niet alleen haar zusje, maar ook haar vriendinnetje Marie Kruseman, dat 25 januari 1863 op 13-jarige leeftijd overleed, verloren. De malheur wordt compleet bij het gedicht van Kruseman. Want naast Marie verloor het echtpaar Kruseman op 12 februari 1863 ook nog hun 9-jarige dochterje Geertruida. Het heeft Kruseman de grootste moeite gekost zich over dit verlies heen te zetten en serieus heeft hij in deze periode overwogen zich geheel uit de zaken terug te trekken: 'Met die twee is alle jeugd, alle beweging, alle vreugde en leven ons huis uit. En dat openbaart zich iederen dag dieper en pijnlijker' zo schreef hij op 3 maart 1863 aan J.H. Gebhard.⁸ In het album van Dora gaf hij op poëtische wijze uiting aan zijn verdriet:

Gij hebt uw vriendin - wij hebben ons kind,

- Wat hadden wij 't lief! - verloren!
Wij schreijen, wij zoeken onze oogen blind,
Maar mogen haar stem niet meer hooren.
En - waar 't niet genoeg! - ook uw *Zuster* ging heen.
Wij derfden Marie en Geertruida metéén...
Wat hebben wij véél verloren!

Daar buiten op 't Kerkhof, waar zoo veel herleeft:
De bloem door de knoppen komt boren,
Een vogelental door 't Seringenbosch zweeft
En jubelt van lust in zijn koren
Dáár leiden wij 't Drietal voor altoos neêr;
Waar zoo veel ontwaakt - zij ontwaken niet meer,
Wij zoeken, en zuchten: Verloren!

Wij hebben een steen op haar graven geplant,
Haar Bloemen ten dekkleed verkoren:
Een láálste geschenk van de minnende hand
Aan Háár, die ons niet meer behooren!
Ons hart is vol heimwee, het krimpt in zijn smart,
Die Lieven! ze liggen ons nooit méér aan 't hart,
Wij staamlen: Gehad en verloren!

Och, spreken wij váák - zij 't met tranen in 't oog -
Van 't eens zoo gelukkig te voren!
En vlijmt ook de rouw - tòch de blikken omhoog:
Gods Wil heeft 't verlies ons beschoren.
Zijn Wijsheid, Zijn Liefde, Zijn wèl-doende Hand
Heeft *rein*, Haar naar betere gaarde verplant -
Zij hebben er niet bij verloren.

Het album van Franciska bevat - naast het net als bij Dora pedagogisch verantwoorde openingsgedicht van haar moeder - nog een oorspronkelijk vers en wel van haar oom Nicolaas Beets. Het is weliswaar niet gedateerd, maar gezien de plaats in het album zal het rond 1873 geschreven zijn. Op zich is het een wat merkwaardig gedicht, maar mogelijk moet het gezien worden tegen het licht van een naderende dood; Franciska over-

leed namelijk op 10 september 1874 in de leeftijd van ‘bijna 31 jaren na langdurig en geduldig lijden’, zoals de rouwadvertentie meldt. Het gedicht refereert aan Lukas 10, vs. 42, de parabel van de nijvere Martha en de door Gods woorden gefascineerde Maria. Hield de dominee hier Franciska een voorbeeld voor, in een poging haar met haar lot te verzoenen?

‘Een ding is noodig en dat[?] Eéne vroeg’;
 Bezit gij dat, zoo zijt gij rijk genoeg
 Aan ware vreugd, aan heilig zielsgenot
 Die Rijkdom gaat door Tijd noch Dood verloren,
 Maria had hem tot haar deel verkoren
 Franciska ook begeere hem van God.

Ik weet het wel, het betreft hier allerminst ‘hoge poëzie’, maar desalniettemin verheugt het mij toch dat deze voor het genre representatieve en voor de familie Bohn interessante albums in de collectie van de Maatschappij onderdak hebben gevonden.

Kees Thomassen

Eindnoten:

- 1 *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 1991-1992*. Leiden 1993, p. 209.
- 2 Een voorlopige inventaris hiervan, opgesteld door Ellen Krol, is op de Douza-afdeling beschikbaar.
- 3 Zie: *Voorlopige inventaris van het archief der Haarlemse uitgeverij De Erven F. Bohn N.V.* Opgesteld door K. Thomassen m.m.v. P.F.J. Obbema. Leiden 1977. (ex. aanwezig op de Douza-afdeling).
- 4 UB Leiden, Bohnarchieff, inv.nr. J 1-2.
- 5 Merkwaardig is in dit verband het gedicht op f. 64v van Dora's album. Daar staat in een heel beverig schrift een vers dat zonder witregel eindigt met de kryptische mededeling ‘Genestet uwe Moeder’. Hoewel het handschrift sterk afwijkt, lijkt het toch alsof Dorothea Petronella, kort voor haar overlijden op 16 april 1864, zich nog eenmaal middels haar favoriete dichter tot haar dochter heeft gewend.
- 6 Zie: *C.H. Bohn en zijn opvolgers 1752-1952*. Haarlem 1952, p. 44.
- 7 J.W. Enschedé, *A.C. Kruseman*. 2 dln. Amsterdam 1899-1902. (Bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel 8-9). Zie met name dl. 1, pp. 12-20.
- 8 Zie: J.W. Enschedé, *o.c.*, dl. 2, pp. 3-6.

Camera Obscura annotata IV

Alvorens ik een nieuw probleem wil proberen op te lossen, zou ik graag even willen terugkomen op de voorgaande aflevering in deze reeks. Dank zij de vondst door de heer H.J. Eijssens in het Bevolkingsregister der gemeente Rotterdam van François George de Severin Stoffels, de enige zoon die na de spoorloze verdwijning van het echtpaar Stoffels-Freude uit Heemstede nog in leven moest zijn, was er weer een aanknopingspunt. Gemelde François George, gepensioneerd wachtmeester Oost-Indië;

werd op 10 augustus 1868, komende van Utrecht, ingeschreven in Rotterdam en vertrok op 21 juli 1869 naar 's-Gravenhage. Onderzoek in het Bevolkingsregister aldaar bracht aan het licht dat hij op 19 mei 1877 terug naar Nederlandsch Oost-Indië ging. Dit spoor liep dus dood. Maar in Utrecht, waar de heer G.M. Straathof op mijn vriendelijk verzoek een blik wierp in het Bevolkingsregister, bleek dat François George zich te dier stede had gevestigd op 30 mei 1868, komende van Zwolle.¹ Blijkens de bij het Centraal Bureau voor Genealogie op microfiche aanwezige registers op de akten van overlijden van die Overijsselse stad zijn zowel Xavier de Severin Stoffels als zijn echtgenote Maria Charlotte Freude er overleden, en wel resp. op 22 februari 1870 en 2 augustus 1867.²

Behalve Het Wapen van Amsterdam wordt in het verhaal 'Een onaangenaam mensch in den Haarlemmerhout' nog een tweetal kennelijk geliefde drankgelegenheden genoemd die in de directe omgeving van dat park gelegen waren: de Groene Valk en de Aalbessenboom. Mijn belangstelling gaat hier uit naar de laatstgenoemde nering. In zijn overigens niet genoeg te prijzen Schooluitgaaf van de *Camera Obscura* (de Een en dertigste druk, 1920) tekent J.M. Acket in een noot op blz. 27 aan: 'De naam van deze herberg past grappig in die allegorie der vogels'. Vanuit het standpunt van een Leeraar aan de Rijks-Hoogere-Burgerschool die zijn pupillen attent wil maken op de fraaie stijl een te billijken opmerking, maar de gewone lezer die wil weten waar die Aalbessenboom nu eigenlijk stond, heeft er niets aan. Bij de herdrukken wijzigt Acket de tekst van deze noot echter niet en wanneer vanaf de Vier en veertigste druk, 1943, Dr P.H. Schröder de eindverantwoordelijkheid gaat dragen, verdwijnt de noot in zijn geheel. Andere commentatoren hebben ofwel Acket's verklaring overgenomen (Prof. dr G. Dekker bijvoorbeeld schrijft in zijn in de reeks *Uit die Dietse Boord*, 1932, verschenen uitgave op blz. 280: 'hierdie naam is baie geestig gekies vir die herberg waar die "voëls" neerstryk!') ofwel ze laten een verklarende aantekening gewoon achterwege (Dr M.C.A. van der Heijden die het verhaal in 1969 opnam in deel 19 van *Spectrum van de Nederlandse Letterkunde en Marijke Stapert-Eggen* die in 1977 een volledige - vele malen herdrukte - uitgave bezorgde in de Amstelpaperbacks, om slechts twee voorbeelden te noemen). Te hunner verontschuldiging zij hier gezegd dat het niet eenvoudig was te achterhalen waar deze sinds lang verdwenen pleis-

Gezicht op de Grote Houtpoort vanaf de Heemsteedse zijde, ca. 1760. (Foto GA-Haarlem.)

terplaats gelegen was. In de secundaire literatuur over Haarlemse herbergen komt de naam in het geheel niet voor. Uitkomst bood de *Maandelykse Naam-lyst* van augustus 1817³ waarin wordt vermeld dat ‘op Zaturdag den 16de Augustus 1817, in 't Logement Het Gulde Vlies’ [de oude naam van Het Wapen van Amsterdam - D.W.] is geveild: ‘Plyn, [Een Huis, aan de Oostzyde van het] even buiten de Groote Houtpoort, genaamt de *Aalbessenboom*, waarin de *Tapneering* van *Sterke Dranken*, zedert verscheiden jaren is gedaan’. Blijkens een advertentie in de *Opregte Haarlemsche Courant* van 5 augustus 1817, waarin het betreffende pand wordt aangeprezen als ‘Een hecht, sterk en weldoortimmerd HUIS en ERVE, staande en gelegen aan 't Plein, even buiten de Groote Houtpoort, genaamd de AALBESSEBOOM, waarin de Tapperij in Sterke Dranken sedert verscheiden Jaren is gedaan, en nog met het beste succes wordt gecontinueerd, geteekend Q. 4. N°. 289’ geschiedde de veiling ten overstaan van notaris J. Schouten. Koper was de schoenmaker Ferdinand Fobbe.⁴ Hij moet het niet lang daarna (onderhands?) verkocht hebben aan Susanna Alida Fielers (1774-1830), weduwe van Hendrik Harmans.⁵ Uit de trouwakte van haar dochter Alida blijkt dat zij op 31 oktober 1821 het beroep van tapster uitoefende op 't Plein buiten de Groote Houtpoort. De Volkstelling van 1829 bevestigt dit feit en geeft als adres: Plijn 287. Haar schoonzoon Johannes (of Jan) Voskuijl woonde met haar dochter bij haar in. Ook in haar akte van overlijden (zij stierf op haar zesenvijftigste verjaardag, 25 april 1830) wordt als haar beroep nog altijd tapster opgegeven; het adres luidt nu: aan het plein buiten het Houthek (de Grote Houtpoort is inmiddels gesloopt) B wijk 4 no. 287. Blijkens de Volkstelling van 1839 heeft Jan Voskuijl de zaak van zijn schoonmoeder overgenomen, maar hij overleed reeds op 4 maart 1840 op het bovengenoemde adres. Uit de door notaris Pieter van Lee opgemaakte boedelbeschrijving blijkt dat de weduwe Alida Harmans vervolgens het beroep van tapster uitoefende aan het Plein, buiten de groote Houtbrug G 4 Numero 287; het huis en erve is afkomstig uit de nalatenschap van de moeder van de rendante.⁶ Alida Harmans hertrouwde op 6 oktober 1841 met de tien jaar jongere tuinman Jakob van den Berg Junior, maar overleed het jaar daarop op 31 maart. Zij was zonder beroep en liet geen kinderen maar wel vaste goederen na. Of zich daar ook de Aalbessenboom onder bevond heb ik niet nagegaan.

Dick Welsink

Eindnoten:

- 1 De gegevens betreffende François George de Severin Stoffets uit het Bevolkingsregister Rotterdam werden mij telefonisch verstrekt door de heer H.J. Eijssens; die uit het Bevolkingsregister Utrecht schriftelijk door de heer G.M. Straathof.
- 2 De exacte data volgens schriftelijke mededeling Gemeentelijke Archiefdienst Zwolle.
- 3 *Maandelykse Naam-lyst, Van alle de overledene menschen, zo Onder- als Booven de twaalf-jaren [...]* Waar agter gevoegd is een *Lyst, van alle HUYSEN [...]* welke binnen Haarlem in

- publicque *Veilinge zyn Verkogt [...] Augustus 1817*. Te Haarlem, Ter Drukkerije van Met en Meylink, Lange Bagynestraat. Wijk 1. No. 1016, p. 7.
- 4 GA-Haarlem, Not. Arch. inv. nr. 1606, minuten 2 juli 1817 - 31 dec. 1817 van notaris Jan Schouten, nr. 130.
  - 5 Gegevens betreffende S.A. Fielers, haar dochter en schoonzoon zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig uit diverse akten van de Burgerlijke Stand berustend in het GA-Haarlem.
  - 6 GA-Haarlem, Not. Arch. inv. nr. 1684, minuten 9 jan. 1840 - 31 dec. 1840 van notaris Pieter van Lee, nr. 62.

Dr. Jo van Ham

Tot ons leedwezen heeft de plaatsing van het artikel over Jo van Ham in de vorige aflevering van het *Magazijn* enkele leden van de Maatschappij diep gegriefd. Gegriefd omdat men het beschouwde als een soort eerherstel van iemand die - hoe men het ook wendt of keert - in de oorlog een verwerpelijke rol heeft gespeeld. Het is niet voor niets dat Van Ham op de ledenvergadering van 22 december 1945 met 22 anderen van het lidmaatschap van de Maatschappij vervallen is verklaard. Hoewel de redactie van mening is dat de gewraakte bijdrage geenszins het karakter van een eerherstel heeft, maar in vrij objectieve termen niet meer dan een globale levensschets biedt, betreurt zij het zich onvoldoende rekenschap te hebben gegeven van de bittere gevoelens die de plaatsing van het artikel, juist in het blad van de Maatschappij, bij een gedeelte van de leden zou kunnen oproepen. Zij betuigt hierover haar oprechte spijt. Graag wil zij motiveren waarom zij indertijd G. Groeneveld verzocht heeft de desbetreffende bijdrage te schrijven. Het 'bovengrondse' literaire leven tijdens de oorlogsjaren heeft sinds 1985 met de door J.J. Kelder (e.a.) samengestelde catalogus *De nieuwe orde en de Nederlandse letterkunde 1940-1945* bij een gelijknamige tentoonstelling in de KB min of meer doorlopend in de belangstelling gestaan. Men denke niet alleen aan de geruchtmakende publikaties van Adriaan Venema, maar ook aan de studies van bijvoorbeeld Fr. v.d. Bogaard, *Een stoottroep in de letteren*, W.S. Huberts, *Schrijver tussen daad en gedachte*, en zeer recentelijk de publikatie van Groeneveld zelf over de Amsterdamse Keurkamer, *Nieuwe boeken voor den nieuwen tijd*. Nu in het najaar van 1992 het 18de deel van de *Bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap* over de jaren 1940-1945 is uitgebracht, waardoor de belangstelling eerder zal toenemen dan verflauwen, achtte de redactie het zinvol enige aandacht te besteden aan de man die hoe dan ook in deze periode zo'n cruciale rol heeft gespeeld.

Namens de redactie,
Kees Thomassen

Reactie op G. Groeneveld

Gerard Groeneveld verdient dank voor zijn levensschets van dr. Jo van Ham, de 'censor van de Nieuwe Orde', zoals hij hem terecht noemt (*Nieuw Letterkundig Magazijn*, dec. 1992). Groeneveld heeft verscheidene persoonlijke data omtrent Van Ham boven water gehaald. Ik zou zijn artikel echter willen voorzien van een aanvulling en enkele correcties.

Een aanvulling allereerst. Al in 1933 heeft Van Ham een poging gedaan het christelijk literair tijdschrift *Opwaartsche Wegen*, waarvan hij redacteur was, om te bouwen tot een breed cultureel blad met een fascistisch gezicht. Hij beoogde een soort christelijk fascisme 'zonder de barbaarschheden van over de grenzen', zoals Hein de Bruin in een memo noteerde (zie *Schrijversprentenboek* 28 over *Opwaartsche Wegen*, p. 18).

De eerste correctie betreft de volgende alinea van Groeneveld: ‘Langzamerhand kregen zijn [Van Hams, HW] kunstopvattingen gestalte. Volgens de visie van het “Derde Reveil” ontstond het dichterschap “uit en tot God, uit en tot de wereld. Niet de persoonlijkheid en het karakter van de dichter zijn de belangrijkste gezichtspunten van dit dichterschap, maar zijn levenshouding, zijn verhouding tot God en mensen.” Elementen uit deze optiek waren ook aan te treffen in nationaal-socialistische kunstopvattingen, waar het individualisme eveneens ondergeschikt aan de gemeenschap werd gemaakt. De kunstenaar richtte zich hier vanuit het volk, tot het volk. Dat religie en kunst goed samen konden gaan, daarvan was Van Ham overtuigd. Zoals het later evenzogoed voor hem vaststond dat politiek en kunst elkaar niet in de weg behoefden te staan.’

Groeneveld maakt de vergissing dat hij een citaat van Klaas Heeroma uit diens bloemlezing *Het Derde Reveil* tevens op Van Ham laat slaan. Heeroma's inleiding kwam echter alleen voor zijn rekening en ondervond in de beweging van de Jong-Protestanten in de jaren dertig veel bestrijding.

Ernstiger is dat Groeneveld hier suggereert (zoniet beweert), dat deze visie van Heeroma overeenkomsten vertoont met de kunstvisie van het nationaal-socialisme. Dat de kunstenaar zich richtte ‘vanuit het volk tot het volk’ mocht dan voor een nationaal-socialistische schrijver gelden, zeker niet voor Heeroma. Volgens Heeroma richtte een waar christelijk dichter zich wel tot het volk, maar niet ‘vanuit het volk’. De dichter stond als begenadigde boven het volk, vond Heeroma. Christelijke kunst was volgens hem bepaald geen gemeenschapskunst. De christelijke dichter moest ‘het talent zijner menselijke vrijheid’ volledig gebruiken, aldus Heeroma.

Rijnsdorp vatte Heeroma's visie als volgt samen: ‘De dichter staat, met God in de rug, als centrum in de “kleine gemeente” van vertrouwden. Daaromheen kan zich de “grote gemeente” vormen, die op haar beurt omgeven wordt door “het volk”. De collectiviteit is voor Heeroma voornamelijk *gehoor*. Wat van het auditorium ten gunste van het scheppingsproces kan uitgaan is voornamelijk *verwachting*. Zo spreekt de dichter bij Heeroma vrijwel alleen *tot*, nauwelijks *uit* de gemeenschap.’ (*In drie etappen*, Baarn 1952, p. 105). Deze visie is nauw verwant aan die van Verwey, de door Heeroma vereerde meester. In elk geval schrijft een dichter van het Derde Reveil niet ‘vanuit het volk’ en is er hier geen sprake van een individualisme dat ondergeschikt gemaakt wordt aan de gemeenschap. Een lijn tussen het Derde Reveil en het nationaal socialisme kan hier niet getrokken worden, zoals Groeneveld doet.

Een tweede correctie betreft het tijdschrift *Elckerlyc*. Groeneveld signaleert dat in dit blad zowel Van Ham

als Martien Beversluis schreven. Daarvan gaat de suggestie uit dat *Elckerlyc* met deze beide namen naar de fascistische wateren koerste. Dat is onjuist. *Elckerlyc* (1937-1939) was in handen van uitgeverij Bosch & Keuning en werd geleid door de directeur Pieter Keuning en de redactiechef Sjoerd Leiker van die uitgeverij. Van Ham werd pas in januari 1938 redacteur en Beversluis verdween in november 1938 toen hij redacteur van *De Nieuwe Gids* werd. Ze hebben elkaar daar dus maar even gekend.

Peter van Beek schreef de geschiedenis van het blad *Elckerlyc* (in *Woordwerk* nr. 22, juni 1988, pp. 33-41) en daarbij is een van zijn conclusies: 'Beversluis en Van Ham hebben duidelijk hun stempel gedrukt op *Elckerlyc*, maar met klem moet ik vermelden, dat, als het ware op de drempel van de Tweede Wereldoorlog, van fascistische tendenzen nooit sprake was.'

In Groenevelds artikel miste ik verwijzing naar het *Schrijversprentenboek Opwaartsche Wegen* en naar het artikel van Peter van Beek. Ook Adriaan Venema heeft natuurlijk heel wat over Van Ham geschreven in zijn reeks *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie*. Juist onlangs is de visie van Heeroma op het christelijk dichterschap weer uitvoerig ter sprake gekomen in de bijdragen van Dingeman van der Stoep, Anne Schipper en Klaas de Jong Ozn. aan *Weerklank*, themanummer van *Woordwerk* (dec. 1992) over 'dichter en gemeente'.

Hans Werkman

Reactie op G. Kleis

In de december-aflevering van *Nieuw Letterkundig Magazijn* doet G. Kleis een interessante poging de uitgavegeschiedenis van Hans Lodeizens *Het innerlijk behang en andere gedichten* (1952) te reconstrueren. In de aanloop van zijn artikel betreurt hij het feit dat het archief van de uitgeverij G.A. van Oorschot te Amsterdam niet voor derden toegankelijk is, en dat het eveneens onmogelijk was 'de inmiddels in het Letterkundig Museum aanwezige papieren te raadplegen, omdat er een uitgave van in voorbereiding is'. Deze passage kan niet anders dan op een misverstand berusten. Voorzover ik heb kunnen nagaan, heeft Kleis nooit een poging gedaan om via het Museum de benodigde toestemming tot inzage in de collectie-Lodeizen van de erven te verkrijgen. Deze collectie-Lodeizen omvat echter níet de literaire nalatenschap van Lodeizen; op deze collectie rust bovendien géén embargo. De nalatenschap, die drie koffertjes omvat, hebben de erven-Lodeizen ten behoeve van een geheel nieuwe editie van Lodeizens werk overgedragen aan prof. dr. W.J. van den Akker te Utrecht.

Het is in dit verband wellicht dienstig de inzageregels voor de collecties van het Letterkundig Museum hier kort weer te geven. Uiteraard laten die regels onverlet dat voor sommige delen van de collectie door schenkers of bruikleengevers nadere bepalingen zijn vastgesteld. Er wordt bij het verlenen van inzage onderscheid gemaakt tussen gepubliceerde en ongepubliceerde documenten. Gepubliceerde documenten zijn vrijelijk ter inzage. Voor ongepubliceerde documenten is te allen tijde tot vijftig jaar na het overlijden van de auteur toestemming van de auteursrechthebbende nodig,

tijdens zijn leven van de auteur zelf, na zijn dood van zijn erven. Daarnaast kan voor het inzien van brieven ook de toestemming van de geadresseerde, voorzover deze nog in leven is, vereist zijn.

In het algemeen bemiddelt het Museum bij het verkrijgen van de benodigde toestemming(en).

In een enkel geval wordt een collectie op uitdrukkelijk verzoek van een onderzoeker in afwachting van de voltooiing van diens publikatie tijdelijk gesloten voor andere onderzoekers met een soortgelijke invalshoek. Dit embargo geldt echter altijd slechts voor een afzienbare periode, en het museum waakt ervoor dat deel-onderzoek mogelijk blijft.

S.A.J. van Faassen
hoofd afdeling Collecties

Oproep brieven 19e-eeuwse letterkundigen

In opdracht van het Constantijn Huygens Instituut te Den Haag voer ik een project uit dat de inventarisatie en evaluatie behelst van correspondenties van negentiende-eeuwse letterkundigen. Het begrip 'letterkundige' wordt in ruime, negentiende-eeuwse zin gebruikt en impliceert dus ook geleerden. Doel is de vervaardiging van een rapport waarin uiteengezet wordt welke correspondenties prioriteit moeten krijgen bij uitgave.

Uiteraard raadpleeg ik de collecties van instellingen als het Letterkundig Museum, de Koninklijke Bibliotheek, de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam en die van Leiden (inclusief de verzameling van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde). Problematischer is het raadplegen van het brievenbezit van allerlei archieven. Doorgaans is er immers geen afzonderlijke brieven- of handschriftencatalogus beschikbaar.

Het moeilijkst is de kwestie van de brieven in particulier bezit. Weliswaar kan men via het Centraal Register van Particuliere Archieven heel wat achterhalen, maar wat er verder aan ongeregistreerd materiaal is, valt met geen mogelijkheid te schatten.

Deze oproep richt zich tot eenieder die weet heeft van a. interessante correspondenties in archieven, en b. brievencollecties buiten de bekende bewaarplaatsen. Als u over informatie beschikt, zou u hierover dan contact willen opnemen met ondergetekende?

Nop Maas
Eindhovenstraat 33, 2012 MJ Haarlem, 023-311588

De Romantische Club

Recent verscheen het proefschrift van Peter van Zonneveld, *De Romantische Club. Leidse student-auteurs 1830-1840*. Tussen 1830 en 1840 beleefde Leiden een literaire bloeiperiode. Dankzij een aantal student-auteurs ontstond er een korte maar hevige letterkundige beweging die wel de ‘Leidse Romantiek’ wordt genoemd. Studenten als Nicolaas Beets en Johannes Kneppelhout hadden zich, met enige anderen, verenigd in een ‘Romantische Club’. In deze Rederijkerskamer voor Uiterlijke Welsprekendheid legden zij zich toe op de voordracht van vooral romantische poëzie, niet alleen van anderen, maar ook van eigen hand. Hun grote voorbeelden waren Lord Byron en Victor Hugo. Bij een aantal hoogleraren, onder wie de essayist Jacob Geel, riep de Romantiek de nodige weerstand op. Men vreesde de regelloosheid en de revolutiegeest die, vooral sinds de Belgische Opstand, met deze stroming verbonden leek te zijn. De op behoud ingestelde, sterk hiërarchisch ingerichte samenleving bood weinig ruimte voor experimenten. Mede hierdoor duurde de Leidse Romantiek maar zo kort. Aan het eind van het decennium maakte de poëzie plaats voor het proza: Beets schreef zijn *Camera Obscura* en Kneppelhout begon met zijn *Studentenschetsen*. Ten slotte blikten beiden terug op hun ‘zwarte tijd’: de eerste afstandelijk, de tweede niet zonder weemoed.

Deze dissertatie brengt opkomst, bloei en verval van die literaire vriendenkring in kaart. Er is ook aandacht voor Leiden als academiestad, het literaire leven en de studentenwereld, drie elementen die elkaar ontmoetten in de maskerade van 1835, een der eerste historisch-romantische optochten in heel Europa. Niet onvermeld mag blijven dat in het kader van het literaire leven ook uitgebreid aandacht wordt besteed aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Het boek bevat notenapparaat, bibliografie en personenregister en is verlucht met 20 illustraties. De omvang bedraagt 224 pp. Prijs f 49,50. Uitgever: Athenae Batavae, Leiden. Verkrijgbaar via boekhandel Kooyker, Breestraat 93, 2311 CK Leiden, tel. 071-160500.

De schilder en het poesje*

Ruim zeventig jaar geleden leefde er in mijn woonplaats een arme schilder. Hij at en sliep met zijn vrouw in een kamer aan de Morsweg en hij werkte in een kamertje aan het Kort Galgewater. Een kleine wandeling.

Voor hij begon te schilderen of te tekenen, keek hij altijd eerst naar buiten. Naar het water en de brug en de schuiten, naar de trams en de paarden en de karren, naar de automobielen en de fietsen, naar de vogels en de bomen en de wolken en naar de mensen. Dat was veel, maar na een kwartier had de schilder wel genoeg gezien. Dan ging hij aan het werk.

Op een ochtend in april zag hij vlak voor zijn raam een bootje aanmeren. Voorin zat een man met een blauw hemd en achterin lag een stapel takkebossen. De man

haalde een poesje onder de takken vandaan, hield het omhoog boven het water, zodat de schilder kon zien dat het zwart was met witte poten, en dompelde het dier onder. Na een paar minuten haalde hij het katje weer naar boven en legde hij het slappe lijfje onder de takken. Het touw werd losgemaakt en de man in het blauwe hemd voer weg alsof er niets gebeurd was.

Wat een dag, fluisterde de schilder in zichzelf. Waarom moet ik ook werken op een plaats die het *Galge*-water heet?

Voortaan werkte hij net zo lang aan zijn schilderijen tot er geen bruggen en boten en mensen en huizen meer te zien waren. Want onder bruggen varen boten met blauwe mannen die katten verdrinken en die mannen wonen in huizen waar ze misschien nog wel meer vreselijke dingen doen en ze kunnen zich verstoppen achter een boom of een wolk.

Vierkanten en rechthoeken maakte de schilder en hij kleurde ze in, dat beviel hem veel beter. Met deze schilderijen werd hij later in het buitenland een beetje beroemd. Rijk niet, dat werden schilders vroeger nooit.

August Hans den Boef

Eindnoten:

- * Ter gelegenheid van de opening van de Theo van Doesburg-tentoonstelling in het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden, 19 november 1992.

Dag van de Nederlandse Taal

Symposium over taal- en literatuurbeleving door de eeuwen in het kader van de viering van het 700-jaar Hof op de 3de september 1993.

Algemeen

Het symposium wordt georganiseerd door de Werkgroep Literaire Aktiviteiten Dordrecht - WLAD. Het symposium heeft ruim 7 eeuwen taal- en literatuurbeleving in de Lage Landen tot onderwerp. Onder de Lage Landen wordt in dit verband het gehele historische Nederlands taalgebied verstaan. Van de Noordzee tot en met Lingen in Duitsland, van Groningen tot en met Artesië in Frankrijk.

Programma

Het 700-jarig bestaan van het historische Hofcomplex is een goede aanleiding om de traditionele *Dag van de Biografie* dit keer de *Dag van de Nederlandse Taal* te maken.

Het symposium zal bestaan uit twee parallelle series lezingen. Serie A zal een diachronisch overzicht van de ontwikkeling van de taal geven vanaf de middeleeuwen tot en met de twintigste eeuw. Serie B zal nader ingaan op een aantal diverse aspecten van de taal, zoals spelling, trends in taalgebruik, woordenboeken, dialecten en standaardtaal en de positie van het Nederlands in het buitenland.

De beide series zullen in afzonderlijke lokaties worden gehouden. De belangrijkste lokatie zal de Augustijnenkerk (onderdeel van het Hofcomplex) zijn. De laatste - afsluitende - lezing zal door een groot hedendaags Nederlands schrijver worden uitgesproken voor de bezoekers van beide series gezamenlijk.

Schrijvers, essayisten en wetenschappers van naam uit het gehele Nederlandse taalgebied zullen hun medewerking aan dit symposium verlenen.

De opzet van de lezingen is zodanig dat ze zowel voor de ingewijde als de geïnteresseerde leek toegankelijk zijn. Bovendien wordt - waar mogelijk - een relatie gelegd tussen het onderwerp en de rol die Dordrecht in de geschiedenis van de Nederlandse taal heeft gespeeld.

Deelnemerskosten

Kosten voor deelname aan dit symposium zullen inclusief lunch en koffie/thee in de pauzes f 60,00 per persoon bedragen. Korting voor studenten en andere groepen is mogelijk.

Inschrijving staat vanaf heden open bij:
 Werkgroep Literaire Aktiviteiten Dordrecht
 Selma Lagerlöf-erf 30, 3315 AR Dordrecht
 Telefoon 078-165832. Telefax 078-211001

Congres Werkgroep XVIIe Eeuw

De Nederlandse Opstand in cultuurhistorisch perspectief

Het negende congres van de Werkgroep XVIIe Eeuw wordt op vrijdag 27 en zaterdag 28 augustus 1993 gehouden. Het congres zal gewijd zijn aan de Nederlandse Opstand. De vraag die daarbij centraal staat, is in hoeverre allerlei cultuuruitingen in de Nederlanden door de Opstand zijn beïnvloed. Dit zal voor verschillende terreinen in kaart worden gebracht: de Opstand als literair thema (liederen, toneel), het kerkelijk leven, de feestcultuur (herdenkingen en vieringen), de geschiedschrijving, veranderingen in de Nederlandse taal, de Opstand als thema in de schilder- en prentkunst van de 16e en 17e eeuw, het militaire aspect en de politiek. Deze thema's worden uitgewerkt in vier plenaire lezingen en in een dertigtal korte lezingen. De plenaire lezingen worden gehouden door J.J. Woltjer (Leiden), J.L. Price (Hull), mevrouw M. Spies (Amsterdam) en B.P.J. Broos ('s-Gravenhage).

De kosten voor het congres bedragen voor leden van de Werkgroep XVIIe Eeuw f 55,-, voor studentleden f 40,- en voor niet-leden f 75,-. Deze bedragen zijn inclusief lunch, koffie en thee op beide congresdagen. (Bij deelname aan slechts één van beide dagen is dit respectievelijk f 40,-, f 30,- en f 60,-.)

U kunt zich inschrijven voor het congres door het verschuldigde bedrag over te maken op Postbank nr. 4739223 van de penningmeester van de Werkgroep XVIIe Eeuw te Amsterdam en zich schriftelijk aan te melden bij de Congrescommissie van de Werkgroep XVIIe Eeuw, t.a.v. K. Bostoën, Rijksuniversiteit Leiden, Vakgroep Nederlands, Postbus 9515, 2300 RA Leiden, tel. 071-272118 of 071-121490 (privé). U ontvangt dan t.z.t. het programmaboekje met samenvattingen van de lezingen.

Uw aanmelding en de betaling dienen uiterlijk vóór 1 augustus 1993 in ons bezit te zijn.

De congrescommissie bestaat uit mevrouw R.C. Boot, K. Bostoën, H.F.K. van Nierop, mevrouw J.G. Roding (vanwege het zwaartepunt RENT, tel. 071-272761) en mevrouw M.J. van der Wal (tel. 071-272134/175862).

Symposium over François HaverSchmidt en zijn tijd

In januari 1994 zal het honderd jaar geleden zijn dat François HaverSchmidt overleed. Daarom organiseert de Werkgroep 19e eeuw van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde op zaterdag 13 november 1993 in de foyer van de Stadsgehoorzaal, Breestraat 60 te Leiden een symposium over François HaverSchmidt en zijn tijd.

Het programma is als volgt:

10.00	Ontvangst met koffie
10.30	Opening door de voorzitter, prof. dr. P.B.M. Blaas
10.35	Dr. Willem Otterspeer: De Leidse universiteit in de tijd van HaverSchmidt (1852-1858)
11.05	Dr. Peter van Zonneveld: Het Leiden van Piet Paaltjens
11.35	Koffiepauze
12.00	Dr. Marita Mathijssen: De orale moraal van het verhaal: het proza van HaverSchmidt
12.30	Discussie
12.45	Lunch
14.00	Dr. Peter van Rooden: De sociale positie van de dominee in de tijd van HaverSchmidt
14.30	Dr. Bert Altena: HaverSchmidt en de sociale beweging van zijn tijd
15.00	Theepauze
15.30	Dr. Anton van Hooff: Suicide in de eeuw van HaverSchmidt
16.00	Discussie
16.30	Sluiting, gevolgd door borrel

De kosten voor deelname aan het symposium (of een gedeelte ervan) bedragen f 25,00. Het verschuldigde bedrag is ter plaatse te voldoen. In de Stadsgehoorzaal bestaat de gelegenheid voor eigen rekening een eenvoudige lunch te gebruiken.

Deelname staat open voor alle belangstellenden. Men kan zich voor het symposium (en lunch) aanmelden bij de penningmeester van de Werkgroep 19e eeuw, Johan de Wittlaan 191, 6828 XJ Arnhem.

Gedichten gevraagd

Zoals een geregeld lezer van het *Magazijn* weet, streven wij er naar om in elke aflevering een nog niet eerder, of slechts in zeer beperkte oplage, gepubliceerd gedicht op te nemen. Tot op heden ging daarbij het initiatief uit van de redactie. Wij zijn er evenwel volstrekt niet tegen als onder het motto 'Voor de leden door de leden' uit de schare dichters en dichtersessen die de Maatschappij rijk is, iemand zich spontaan zou aanmelden. Voor de goede orde, redies zijn zéér welkom, geen reacties -'t is jammer, maar geen probleem. Wij willen ons dus *geenszins* vereenzelvigen met de 'wanhopige' redacteur, zoals treffend neergezet door Hendrik Kretzer in de tweede jaargang van het bijna mooiste 19e-eeuwse tijdschrift *Braga*.

Uit de portefeuille van een redakteur.

Zend me, Broeder! zend me vaardig
 Uit uw verzenstoomfabriek,
 Een of ander, lief en aardig,
 Voor ons allerliefst publiek.
 't Moet maar *en passant* gelezen: -
 Jongelief! vermijd vooral

Om *solide* of *lang* te wezen, -
Sla maar uien en wees mal.
Is ons volkjen al wat vratig,
Keurig valt het zeker niet, -
Daarom hou je middelmatig
En berijm maar, wat je ziet.
Losse stukjes, kort van adem,
Met een kwinkslag op het end,
Hier en daar een *weemoedswadem*,
Dat ze zien, hoe vroom je bent!
Schrijf gelijk wij immer schrijven,
Nonsens bij zijn gatjen af, -
Och! om *consequent* te blijven,
Kan het waarlijk niet te laf.
Denk, terwijl gij zit te pennen
Om den lieven lezer toch, -
Zoek vooral u af te wennen
Om te varen uit *zijn* zog.

'k Heb zoo menig een zien vallen,
Die zijn onderwerp doorkeek,
En pedant weg uit dorst schallen,
Dat juist dáár *genie* uit bleek...
Ons *genie* moge anders blijken,
Door geen ijdlen waan bekneld,
Als we met de duiten strijken,
In kontanten toegeteld:
Daarom, broeder zender, zend me
Rijmelkost voor blind en dol:
Geen excuus: *het rijm ontwent me*, -
Of: *me kop is schier op hol*, -
'k Heb geen zier aan zulke praatjens; -
Praatjens vullen hier geen gaatjens, -
Jongen! denk, het blad moet vol.

[nummer 2]

Redactioneel

De oproep aan de dichters onder de leden der Maatschappij in het vorige nummer had een onverwacht grote respons. Hoewel er normaal maar één dichter per aflevering gepresenteerd wordt, meent de redactie dit keer een uitzondering te moeten maken, omdat anders de laatste in de rij zijn geesteskind pas rond juni 1996 in het *Magazijn* zou terugzien. Voor het overige treft u weer een keur van bijdragen aan. Nop Maas start een nieuwe - naar wij hopen langlopende - serie onder de titel 'Vergeten Leden'; C.G. Withuys treedt hierin, nolens volens, als eerste op. Daarnaast ook aandacht voor de 'vader van de Vlaamse beweging', Jan Frans Willems, die 200 jaar geleden het levenslicht zag. De reeks Camera Obscura-annotaties van Dick Welsink wordt een keer afgewisseld met een aardige 'gastbijdrage' van Jan van Herpen. In de rubriek 'Uit de bibliotheek' dit maal geen aanwinst, maar een aankondiging van een Haverschmidt-tentoonstelling in de Leidse UB. Daarmee nemen wij alvast een voorschot op het volgend jaar, wanneer zijn 100ste sterfdag wordt herdacht. Uiteraard besteden wij ook aandacht aan het vertrek van de bibliothecaris van de Maatschappij, J. van Gent, en de bij die gelegenheid aan hem aangeboden bundel. Een interessante aanvulling op de door G. Kleis bijeengebrachte gegevens over Hans Lodeizens *Het innerlijk behang en andere gedichten* ten slotte, wordt ons verstrekt door E.W.A. Henssen. Kortom, de zo ongunstig vallende kerstdagen moet u er toch maar weer mooi mee door kunnen komen...

Aanwijzingen voor de aanlevering van kopij:

- indien mogelijk op diskette (formaat is niet belangrijk) in een gangbaar MS Dos-tekstverwerkingsprogramma. Print bijsluiten
- bijdragen mogen de 3000 woorden beslist niet te boven gaan
- zo mogelijk één of meer passende illustraties bijleveren of suggesties daarvoor doen
- de inleverdatum voor het voorjaarsnummer is **1 april**

Van Gents vertrek

Foto: L.P.G. van Noort

Op 25 oktober j.l. sprak J.J.M. van Gent, bibliothecaris van de UB Leiden en van de Bibliotheek der Maatschappij, in een afgeladen Groot Auditorium zijn afscheidsrede uit getiteld: *Nicolaas Beets en de titelbeschrijver. Over volledigheid, precisie, structuur, standaardisering en uitwisselbaarheid van bibliografische gegevens in de catalogus* (Leiden, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, 1993).

Op de hem zo kenmerkende, ietwat onderkoelde wijze, en zijn betoog larderend met vele geestige anekdotes, behandelde Van Gent in een notedop de geschiedenis van het catalogiseren en de eisen die aan de diverse soorten van catalogi gesteld mogen worden. Speciale aandacht besteedde hij daarbij aan de zogenaamde auteurscatalogus. Weliswaar zal degene die naar het auditorium was gekomen om zijn kennis over Beets te vermeerderen, enigszins teleurgesteld huiswaarts zijn gekeerd, het moet hem toch genoeg gedaan hebben te vernemen dat dankzij de zorgvuldigheid van de titelbeschrijvers een Italiaanse vertaling van de ‘Familie Kegge’ gewoon onder Nicolaas Beets terugvindbaar is, in plaats van verstopt te blijven onder het op de titelpagina vermelde ‘Nicola Beest’. Overigens is het zeker dat Van Gent over enige tijd in de bibliotheek nog eens achter een terminal kruipt om te kijken hoe de titelbeschrijvers zich gered hebben uit het probleem dat de gedrukte versie van zijn rede biedt. Heel pesterig (ik kan me althans niet voorstellen dat het hier een onopgemerkte zetfout betreft) heeft Van Gent op de titelpagina zijn naam laten verbasteren tot ‘J.J.M. van Geut’. Met instemming zal hij naar een annotatie kijken in de trant van ‘Naam op titelpagina abusievelijk...’ en met sardonisch genoeg zal hij waarnemen hoe daarentegen de arme bibliothecaresse van Boerenstronkeradeel (‘het haar in een knot, een rare bril en ijs in de ogen’) in de val is gelopen die hij heeft gezet.

Na zijn rede werd Van Gent namens de Universiteit toegesproken door de huidige Rector Magnificus, prof. dr. L. Leertouwer, die hem het eerste exemplaar van de *Miscellanea Gentiana* (zie daarvoor de aankondiging door E.T. van der Vlist) aanbood. Namens het samenwerkingsverband UKB voerde vervolgens de bibliothecaris van de UB Amsterdam, drs. N.P. van den Berg het woord. Hij liet zijn prijzende woorden aan de scheidende bibliothecaris vergezeld gaan van de aanbieding van een ets/ linopers, waarmee de door Van Gent en zijn zonen opgerichte bibliotheek pers ‘Kopwit’ nog meer zal kunnen bloeien. De laatste spreker was de huidige onderbibliothecaris drs. A.J.M. Linmans. Na een persoonlijk getint toespraakje, waarin naast de deugden ook enkele ondeugden van de gefêteerde de revue passeerden, onthulde hij een fraai gemarmerde mandala van Karli Frigge, het geschenk van het gezamenlijk personeel van de UB. Van Gent had voor zijn geïmproviseerde dankwoord een ijzersterke uitsmijter bewaard. Hij vertelde dat hem bij het zien van de *Miscellanea* een opmerking van Maurice Line in gedachten was geschoten. Die had hem eens verteld dat het probleem van de grote achterstanden bij de catalogisering naar zijn stellige overtuiging vooral veroorzaakt werd door de overdaad aan publikaties. Daarom was hij bezig een soort bibliografisch condoom te ontwikkelen,

dat schrijvers en schrijfsters in staat zou stellen alle opwinding en genoegens van de creatieve 'daad' te beleven, zonder dat het produkt ervan aan de reeds bestaande voorraad werd toegevoegd. Waaraan Van Gent onmiddellijk toevoegde dat hij - als trotse bezitter van zo'n mooi boek - erg blij was dat Line zijn voorbehoedsmiddel nog niet op de markt had gebracht. Na het officiële gedeelte was er gelegenheid persoonlijk afscheid te nemen. Iets waarvan velen gebruik maakten, maar gelukkig werd de lange rij van wachtenden gedurig van drankjes en eetwaar voorzien.

Het afscheid bleef trouwens niet tot deze bijeenkomst beperkt. Eerder op die dag was al in de Universiteitsbibliotheek een speciale tentoonstelling geopend: *Bibliotheek op reis 1984-1993. Leidse inzendingen aan tentoonstellingen in binnen- en buitenland tijdens het bibliothecariaat van drs. J.J.M. van Gent* (Kleine publikaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek nr. 15). Op deze inmiddels alweer geëindigde exhibitie was een aardige selectie te zien van aan tentoonstellingen uitgeleende kaarten, Westerse en Oosterse handschriften en oude drukken, met de daarbij behorende tentoonstellingscatalogi. Een beter bewijs dat de bibliotheek onder het bewind van Van Gent heeft gefloreerd, is nauwelijks denkbaar.

Kees Thomassen

Afscheidsbundel voor J.J.M. van Gent

De lang verbeide bundel voor J.J.M. van Gent biedt iets minder dan de 141 intekenaren mochten verwachten: de aangekondigde bijdragen van N.R. John en D. de Vries ontbreken. Maar er blijft genoeg moois over.

Zoals meestal in een dergelijke verzameling geschenken lopen de onderwerpen van de bijdragen aan deze bundel nogal uiteen. Vanzelfsprekend is er een biografische schets van Jacques van Gent in opgenomen en een lijst van zijn publikaties. Het zwaartepunt van de bundel ligt op het gebied van de Nederlandse en Friese geschiedenis en letterkunde, andere artikelen behandelen bibliotheekzaken als informatietechnologie, automatisering en conserveringsproblematiek. Eén bijdrage gaat over de muziek van Frans Liszt.

Het is hier niet de plaats om alle onderdelen van het huldebetoon aan Van Gent uitvoerig te bespreken. Een brede selectie uit de Nederlandse bibliotheekwereld heeft bijgedragen aan de gevarieerde inhoud van de bundel. Vergeleken met de bundel voor Van Gents voorganger J.R. de Groot, waaraan ook vijf van de huidige contribuanten in 1983 een bijdrage afstonden, is tien jaar later een vertegenwoordiger van de Koninklijke Bibliotheek evenwel opmerkelijk afwezig. Schrijft men daar tegenwoordig niet meer?

Een aantal auteurs heeft de weg naar de Koninklijke Bibliotheek in ieder geval wel weten te vinden. J.C. Bedaux trof daar bijvoorbeeld een tot nu toe onbekend rouwdicht aan op de Deventer hoogleraar Gijsbert Cuper (1644-1716). Zijn uitgave van de Latijnse tekst gaat vergezeld van een vlotte vertaling en een ietwat willekeurig aandoend commentaar. De bijdrage van C. Boschma is gewijd aan een KB-pamflet, de *Mémoire sur la Hollande*, waarin een gezant van Napoleon verslag doet van een bezoek aan Holland in 1805. De anonieme, maar door Boschma geïdentificeerde, auteur riskeerde daarmee de gramschap van de keizer over zich af te roepen, omdat zijn verslag eerder slechts in gecensureerde vorm in druk had mogen verschijnen.

Uit eigen magazijn krijgt Van Gent onder andere verhalen voorgeschoteld over het ontstaan en de inhoud van het achttiende(?)-eeuwse Sypesteyn-handschrift, en over de ontdekking van een fragment van een onbekende postincunabel (overigens oorspronkelijk eerder met een omvang van negen dan van acht katernen). A.Th. Bouwman biedt een degelijk verslag van een onderzoek naar aantekeningen over de *Esopet* van de hand van Zacharias Henric Alewijn, wiens legaat uit 1788 de kern vormde van de handschriftenverzameling van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde - waarover Van Gent immers ook het beheer voerde. Het archief van de Maatschappij leverde voorts de bouwstenen voor een biografisch portret van Van Gents voorganger uit de vorige eeuw H.G. Rogge in zijn Leidse jaren, geschreven door N.P. van den Berg. De eerste *Werken* van de Maatschappij vormen het onderwerp van L.L. van Maris.

W. Otterspeer verhaalt de geschiedenis van de Leidse student Samuel van Schaak, die in 1794 door een overijverige militair zodanig werd behandeld dat de dood er weldra op volgde. Gelijk een geroutineerd schrijver van detectives sleept Otterspeer de lezer mee in een spannend relaas, maar laat aan het eind van zijn vertelling alsnog een gevoel van leegte achter door niet te vermelden hoe het afliep met de boosdoener van zijn verhaal, de onstuimige majoor Van de Graaff.

De Friese cultuur komt aan bod in drie artikelen. Vooruitlopend op zijn uitgave van de codex Saeckma en van brieven uit de collectie Gabbema belicht M.H.H. Engels de carrière van de jurist Johannes Siffridi Saeckma (1572-1636), curator van de Franeker academie. P.F.J. Obbema brengt orde in het door talrijke publikaties vergruisde beeld van de oorsprong van het *Oera Linda Bôk*. Hij voert nieuwe bewijzen aan voor zijn reeds in 1968 geboekstaafde stelling dat niet alleen Eelco Verwijs, maar ook dominee Joost Hiddes Halbertsma verantwoordelijk moeten worden geacht voor dit geruchtmakende falsum. Zijn scherpzinnige reconstructie komt alleszins betrouwbaar over. De verhandeling over Sybe Sybesma ten slotte, doet deze in 1986 overleden dichter eer aan door in de Friese taal opgenomen te zijn. De redactie heeft niet de moeite genomen de presentatie van de verschillende eerbetonen aan de scheidende bibliothecaris met elkaar in overeenstemming te brengen. Zo zijn in de bundel artikelen opgenomen met een al of niet uitvoerig notenapparaat, artikelen met alleen een lijst van geraadpleegde werken ('referenties') en artikelen zonder enige literatuurverwijzing. In sommige gevallen was annoteren ook niet nodig, zoals in de wat meer persoonlijk getinte bijdragen van H. Heestermans en F.P. van Oostrom, maar in een met zoveel feiten gelardeerd betoog als dat van Engels is het ontbreken van annotatie ronduit storend. De spellingconventies hadden verder op zijn minst consequent nagevolgd kunnen worden. In de bibliografie van Van Gent staat de omvang van een publikatie in een bundel soms wel, soms niet vermeld. Boeken zonder drukfouten zijn er niet; toch is het een redactie aan te bevelen om in ieder geval de drukproeven van de eerste bladzijde van het eerste artikel goed na te kijken: verwende lezers raken snel ontmoedigd door een vroege confrontatie met 'waaardoor' en 'hij besteede'. Hoewel het aan de bijdragen dus niet valt af te zien, moet de tweekoppige redactie toch een behoorlijke klus aan het boek hebben gehad. Hoe is het anders te verklaren dat zij zich - vrij ongebruikelijk voor een dergelijke bundel - niet alleen op het voorplat hebben laten vereeuwigen, maar dat ook op de rug hun namen prominent in goud prijken?

E.T. van der Vlist

Miscellanea Gentiana. Een bundel opstellen aangeboden aan J.J.M. van Gent bij zijn afscheid als bibliothecaris der Rijksuniversiteit Leiden. Red. C. Berkvens-Stevelinck en A.Th. Bouwman, E.J. Brill/ Universitaire Pers Leiden, Leiden 1993. 318 pp. ISBN 90-74204-04- X. Prijs: f 62,50.

Rijklof Michaël van Goensprijs

De Commissie voor opdrachten op het gebied van de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde, ressorterend onder de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, looft opnieuw een prijs uit voor een wetenschappelijk artikel op het gebied van de Nederlandse letterkunde geschreven door een student of recent afgestudeerde neerlandicus (m/v). De prijs is in het bijzonder bedoeld om te stimuleren dat goede scripties worden bewerkt tot wetenschappelijke publikaties.

De prijs ontleent zijn naam aan Rijklof Michaël van Goens (1748-1810), mede-oprichter van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en voorbeeld van een vroegrijp talent. Als vijftienjarige publiceerde hij zijn eerste wetenschappelijke verhandeling, hij promoveerde op zijn zestiende, schreef in de jaren daarna enige vernieuwende artikelen over de Nederlandse literatuur in Europees perspectief en werd in 1766 hoogleraar te Utrecht.

De prijs wordt in beginsel tweejaarlijks uitgereikt en bedraagt f 2.500,-.

Het artikel dient verschenen te zijn in één van de vaktijdschriften of een daaraan gelijkwaardige publikatie tijdens de studie van de auteur dan wel uiterlijk binnen drie jaar nadat deze het doctoraal diploma heeft behaald. Als jury treedt de genoemde Commissie op.

De prijs werd voor het eerst uitgereikt in 1990. Voor bekroning in 1994 komen in aanmerking artikelen die verschenen zijn in 1992 of 1993.

De Commissie verzoekt in het bijzonder docenten Nederlandse letterkunde aan universiteiten en hogescholen haar te attenderen op potentiële kandidaten voor de prijs. Degenen die voldoen aan de criteria voordeelname kunnen tot 1 februari 1994 aangemeld worden bij het Secretariaat van de Commissie, Oranjegracht 95, 2312 NE Leiden. Men gelieve zo mogelijk een beknopt curriculum vitae en een kopie of overdruk van het desbetreffende artikel mee te zenden. Kandidaten kunnen zich eventueel ook zelf aanmelden.

Uitreiking Van der Hoogt-prijs 1993

Op zaterdag 19 februari 1994 om 15.30 uur zal de Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs 1993 worden uitgereikt aan Anna Enquist, aan wie de prijs is toegekend voor haar bundel *Jachtscènes*.

De plechtigheid vindt plaats in het West-Indisch Huis, Herenmarkt 93/97 te Amsterdam en zal worden opgeluisterd met een toespraak van Th.A. Sontrop en een optreden van Fay Lovsky. Leden en introducés worden uitgenodigd bij de prijsuitreiking aanwezig te zijn.

Auteurswerkbeurzen 1994

Het Fonds voor de Letteren kan in 1994 werkbeurzen toekennen aan auteurs van poëzie, proza, drama, essays en kinder- en jeugdliteratuur in het Nederlands of Fries. *Uitsluitend aanvragen van auteurs van wie minimaal twee literaire boeken zijn gepubliceerd, of van wie minimaal twee dramastukken zijn openbaar gemaakt, worden in behandeling genomen.*

Zij die voor een werkbeurs in aanmerking wensen te komen, kunnen zich schriftelijk wenden tot het secretariaat van het Fonds voor de Letteren, Huddestraat 7, 1018 HB Amsterdam met het verzoek om toezending van het aanvraagformulier en de 'Toelichting 1994 op de regeling Werkbeurzen'.

Auteurs aan wie een gecontinueerde werkbeurs werd toegekend en die deze werkbeurs in 1994 gecontinueerd willen hebben, moeten dit kenbaar maken door een aanvraag in te dienen.

Projectwerkbeurzen 1994

Het Fonds voor de Letteren kan in 1994 projectwerkbeurzen toekennen aan vertalers die literair werk zoals poëzie, proza, drama, essays en kinder- en jeugdliteratuur in het Nederlands of Fries vertalen.

Een projectwerkbeurs is strikt gebonden aan een vertaalproject dat leidt tot boekpublicatie en waarvoor een contract is of zal worden afgesloten.

Uitsluitend aanvragen van vertalers die minimaal twee literaire werken hebben vertaald die in boekvorm zijn gepubliceerd, worden in behandeling genomen. Met ingang van 1994 wordt een selectiever toekenningsbeleid gevoerd. In aanmerking komen aanvragen van goede vertalers die literair belangwekkende projecten voorleggen van een meer dan gemiddelde moeilijkheidsgraad en die een meer dan gemiddelde tijdsinvestering vergen. Vertalers die in aanmerking willen komen voor een projectwerkbeurs, dienen in hun aanvraag duidelijk te maken dat op grond van bovengenoemde factoren subsidie van het Fonds voor de Letteren gewenst is. Literair weinig interessante werken en/of relatief eenvoudig te vertalen boeken worden niet gehonoreerd. Bij de aanvraagformulieren ontvangt u een nadere toelichting op dit beleid.

Zij die voor een projectwerkbeurs in aanmerking wensen te komen, kunnen zich schriftelijk wenden tot het secretariaat van het Fonds voor de Letteren, Huddestraat 7, 1018 HB Amsterdam met het verzoek om toezending van het aanvraagformulier en de 'Toelichting 1994 op de regeling Projectwerkbeurzen'.

Voor beide soorten beurzen geldt dat de aanvraagformulieren na 1 december worden toegezonden.

Uiterlijk *15 januari 1994* moeten de aanvraagformulieren weer ingevuld bij het Fondssecretariaat terug zijn. Later ontvangen aanvragen worden *niet* in behandeling genomen.

Een brief van Conrad Leemans uit 1846

Waarschijnlijk nog op dezelfde dag dat hij gepost was, zal de brief die Conrad Leemans, de toenmalige directeur van het Museum van Oudheden, op 30 april 1846 aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde richtte, bij de secretaris van dat eerbiedwaardig instituut in de bus gevallen zijn. Een bombrief had nauwelijks groter ravage kunnen aanrichten, al zou men dat niet raden uit de kalme dictie van de brief:

‘De Leydsche leden der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde zullen in de laatste jaren, en vooral bij de laatst gehouden vergaderingen, dikwerf genoeg bemerkt hebben, dat de Wetten onzer Maatschappij in zeer vele gevallen aanvulling, wijziging en verbeetering overeenkomstig de tegenwoordige behoeften noodig hebben. Bij mij staat de overtuiging vast dat het voorname, zoo al niet het éénige middel om de Maatschappij meer aan haar doel te doen beantwoorden, aan hare werking een nieuw, krachtig leven bij te zetten en hare bijeenkomsten die orde en waardigheid te doen erlangen, over welker gemis nog op de laatste vergadering door een der leden te regt eene klacht werd geuit, in eene herziening der wetten gelegen is.’

Noch over de klacht van die voorgaande vergadering, noch over de emoties op de volgende zijn we ingelicht. Vijfentwintig jaar lang had Matthijs Siegenbeek als voorzitter de Maatschappij als zijn *chasse gardée* beschouwd, vijfentwintig jaar had hij de vergaderingen volgebabbeld, de gestorven leden herdacht en een menigte aan spreekbeurten vervuld. Hij was er de man niet naar enige openheid in de notulen van zijn club toe te staan. Maar ook daarna zijn de menselijke emoties een schaars goed in de archivalia van de Maatschappij. We moeten Kist, in zijn rede van de voorzitter uit 1848, op zijn woord geloven als hij zegt dat de omwenteling in de Maatschappij ‘behalve de ontploffing van eenige menselijke hartstogten en driften, slechts papier en inkt en drukloon, geenszins, gelijk andere omwentelingen, ook bloed en tranen gekost heeft’. Het had gestormd op de volgende vergaderingen, ‘als op een’ najaarsdag’, zelfs het bestaan van de Maatschappij, ‘gelijk een getijsterd vaartuig, zonder hoop van behoud op de verbolgene baren’, had gezweefd. Maar in de notulen, niets. De afwezigheid van Siegenbeek op enkele van die vergaderingen was het zwijgen, dat volgens Cicero zo luid kan klinken.

Die wetswijziging kwam er, wie er in geïnteresseerd is leze de in dit opzicht informatieve ‘Proeve eener Geschiedenis van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde’, door J.T. Bergman, de onderbibliothecaris van de UB. Dat-ie er kwam en al een feit was, om Kist nog eens aan te halen, ‘toen de volken van ons werelddeel, sedert Februarij jongstleden, een iegelijk aan de zijne, nog daaraan moesten beginnen’, maakt onderdeel uit van de geschiedenis van dat vroege Leidse liberalisme, waarover nog veel te weinig bekend is.

In het Leiden van de jaren dertig en veertig waren er nogal wat ‘liberale schreeuwers’, om met Nieuwenhuis te spreken. Reuvens en Hamaker behoorden daartoe en toen zij beiden stierven in dat onheilsvolle jaar 1835 leed de liberale groepering daar een gevoelig verlies. Thorbecke had er zijn kring devote volgelingen. Ook Leemans ging, in de woorden van zijn biograaf Pleyte, ‘met de nieuwe richting van dien tijd mede, en behoorde tot de liberalen’. De specifieke inspiratie van het liberalisme van Leemans ligt ook voor de hand. In het voorjaar van 1836 was hij in Londen en bekeerd keerde hij weer. ‘Destijds was Engeland zijn ideaal’, wist Pleyte,

‘hij sprak Engelsch, hij kleeedde zich Engelsch en ontving Engelsche vrienden. [...] Volgens een oude vriendin kwam hij als dandy uit Londen terug.’ Het is zeker mede te danken aan Leemans' bezoek aan het land met de oudste constitutie van de wereld, waar al lang de ministeriële verantwoordelijkheid was ingevoerd, dat de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde het voortouw nam om haar koning wellicht onschendbaar - Siegenbeek kreeg een prachtige penning - maar daarmee ook vrijwel machteloos te maken.

W. Otterspeer

Gebruikte literatuur

Archief MNL nr. 84.

J.T. Bergman, ‘Proeve eener Geschiedenis van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde’, in: W.N. du Rieu red., *Bijdragen tot de geschiedenis van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1766-1866*. Leiden 1867, pp. 123-218.

W. Pleyte, ‘Conradus Leemans’, in: *Jaarboek van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen 1894*. Amsterdam 1895, pp. 1-17.

‘Où peut-on être mieux’

Het vijfde hoofdstuk van *De familie Stastok* heet ‘Er komen menschen op een kopje thee, om verder het avondje te passeeren’. In het midden van de tuinkamer staat midden op de tafel ‘een dierbaar pronkstuk. Het is een verbazend groote bronzen lamp, die door een olifant getorst wordt, in wiens voetstuk een speelwerk verborgen zit.’ Een van de deuntjes is ‘Où peut-on être mieux?’ Wat was dat eigenlijk voor een wijsje?

Het is een lied uit de opera *Lucile* van Grétry. Vertaald: Waar kan men beter zijn dan in de schoot van zijn gezin? Où peut-on être mieux qu'au sein de sa famille? Er bestaat een grammofoonplaat van de opera in de Belgische reeks ‘*Monumenta Belgicae Musicae*’ met veertien fragmenten uit de ‘*Comédie en un acte, mêlée d'ariettes*’. En met niet alleen de complete tekst van de opera erbij maar met op de hoes ook vele toelichtingen. De componist André Ernest Modeste Grétry is in 1741 in Luik geboren. Hij vertrok in 1759 al naar Rome en in 1766 naar Parijs, waar zijn eigenlijke muzikale loopbaan begon, een loopbaan die hij bijna uitsluitend aan

de opéra-comique wijdde. *Lucile* is zijn tweede opera. Het libretto is van Jean François Marmontel (1725-1813), die in 1771 historiographe de France werd en in 1783 secretaris van de Académie Française waartoe hij al sinds 1763 behoorde.

Bij de première van *Lucile* op 5 januari 1769 in de Comédie Italienne in Parijs werd Marmontels naam niet genoemd, maar men vermoedde wel dat hij de tekstschrijver was, net als van de eerste opera *Le Huron* van Grétry. Evenals *Le Huron* had *Lucile* een groot succes. Critici loofden het werk en in zijn *Mémoires* schrijft de componist dat tranen van ontroering over de wangen van de toeschouwers biggelden, vooral bij het ensemble ‘Où peut-on être mieux?’. Voor een groot deel was dat succes te danken aan een nieuw element dat Grétry op het einde aan de opera toevoegde: een landelijk coloriet van boeren en boerinnen in dans en zang. *Lucile* is de eerste opera met zulke rustieke melodieën. De componist herinnerde zich die sfeer uit zijn geboortestreek Luik. Hij droeg de opera trouwens op aan de hertog van Oultremont, broer van de prins-bisschop van Luik, mogelijk familie van de tweede vrouw van onze koning Willem I.

De opera gaat over de trouwpartij van Lucile en Dorval, waaraan enkele complicaties voorafgaan. Het meeste succes op de première en in de volgende voorstellingen had het liedje ‘Où peut-on être mieux?’, dat overigens geen aria is maar een kwartet. Het is na de première in 1769 lang populair gebleven en het kreeg een politieke kleur toen Lodewijk XVIII, in 1814 naar Frankrijk teruggekeerd, voor de eerste maal in het openbaar verscheen en iemand op het idee gekomen was het operakwartet te laten spelen. Elke keer sindsdien als de Koning of een lid van de koninklijke familie zich vertoonde op een bijeenkomst of in een theater, zette het orkest het toen bekende lied in en werd het meegezongen. En nog zingt men het op Belgische familiefeestjes.

Ik moet bekennen, dat ik er eerst niet veel aan vond, aan het lied, maar dat het toch in mijn hoofd bleef zeuren en dat pleit voor de melodie, hoewel de klemtonen verkeerd liggen, namelijk niet op mieux, sein en familie, maar op être, qu'au en sa. *Où peut-on être mieux qu'au sein de sa famille*. Het bekende verkeerde-klemtoonverschijnsel van het vogeltje op Nellies hoed en de straatjongen uit Rotterdam en van het slotkoor uit de *Matthäus-Passion*: *Wir setzen uns mit Tränen nieder*. Later heeft Vieuxtemps het thema gebruikt in zijn vijfde vioolconcert.

Toch ben ik gaan twijfelen aan die mededeling op de hoes van de plaat, dat het liedje een politieke kleur kreeg toen Lodewijk XVIII terugkeerde. In 1977 verscheen er een facsimile-uitgave van het boek *Uit de Gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte, over de tweede helft der achttiende en het begin der negentiende eeuw; medegedeeld door Mr. H. van A*. Wie de auteur was weten we niet. De eerste druk verscheen in 1882. Van A beschrijft hoe in 1811 Napoleon ons land bezoekt, samen met zijn jeugdige gemalin. ‘De meest luisterrijke ontvangst was het Keizerlijk paar bereid in Utrecht en vooral te Amsterdam.’ In Amsterdam wonen Napoleon en Marie Louise een theateravond bij. ‘Nooit had zich zulk een geestdrift vertoond - zeiden de dagbladen - en toen nu het orkest het air deed hooren: ‘Où peut-on être mieux qu'au sein de sa famille?’ gaf de Keizer door zijn gebaren te kennen, dat hij zich *hier* wezentlijk in den schoot zijner familie bevond.’ Dus niks politieke kleur Lodewijk XVIII. Het liedje is Napoleon ook al toegezongen. Onder andere in Amsterdam in 1811.

Ten slotte zij nog meegedeeld, dat Radio Brussel-Frans de eerste vier maten van 'Où peut-on être mieux' als pauzetecken gebruikte en mogelijk nog gebruikt.

Jan van Herpen

Radiobaken (1943)

Sophia Hartog wordt gezocht:
Sophia is niet meer,
haar as woei op een lentetocht
omhoog en zweefde neer
vlak voor een vuilbespatte laars,
die 't spoor verwiste, zwart
bedekte wat nog bleef bewaard
van een warm-kloppend hart.

Van ogen bloembedauwd, de vraag
van een gerijpte mond,
der heupen gaaf gebogen vaas,
de rijke moedergrond,
waarin geslachten dwongen om
haar kiemkracht, vruchtbaarheid,
haar maanden - rusteloos en stom -
tot baren in de tijd.

Sophia heeft hen wel verstaan
toen zij zeer eenzaam was,
zich vasthield aan een spijl van 't raam,
bedwelmd door 't eerste gas.

Toen hoorde zij door 't doodsgeruis
der ongeborenen kreet
hoog boven de eigen angsten uit
als bitterst-brandend leed.

Elizabeth Cheixaou

Uit de Zuidelijke Afdeling

Op 27 februari 1993 sloot de Zuidelijke Afdeling met de jaarvergadering het vierde verenigingsjaar af en werd het vijfde werkjaar ingeluid. Het huishoudelijke gedeelte van de jaarvergadering werd, conform de nog jonge traditie van de Zuidelijke Afdeling, geopend met een voordracht door een van de bestuursleden. Ditmaal was de beurt aan penningmeester Leo Herberghs, die in vervolg op zijn 'Lof van de Langzaamheid' uit 1991 nu een 'Lof van de Snelheid' uitsprak. De tekst van zijn voordracht vindt u elders in dit *Nieuw Letterkundig Magazijn*. Daarna wijdde voorzitter dr. Wiel Kusters een kort woord van herdenking aan dr. J. Tans, die weliswaar geen lid was geweest van de Maatschappij, maar wel vanaf het begin belangstelling had getoond voor de activiteiten van de Zuidelijke Afdeling. Vervolgens kwamen de jaarverslagen van secretaris en penningmeester ter tafel, die beide, op enkele kleine correcties na, werden goedgekeurd. Dat laatste gebeurde ook met de begroting voor 1993. Vervolgens werden de drie heren die vanaf de oprichting het bestuur van de Zuidelijke Afdeling vormen, dr. Wiel Kusters, Leo Herberghs en dr. Peter J.A. Nissen, voor een tweede zittingstermijn herkozen. Ten slotte werden de data voor de werkvergaderingen vastgelegd en werden suggesties ingezameld voor sprekers en onderwerpen.

Tijdens het openbare gedeelte van de jaarvergadering werd het woord gevoerd door dr. Hans Heestermans, oud-voorzitter van de Maatschappij. Hij sprak over de korte tijd daarvoor verschenen twaalfde, herziene druk van *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, onder de aan een gedicht van Gerrit Kouwenaar ontleende titel 'als straks Van Dale omvalt'. Met een aantal goedgekozen voorbeelden schetste hij de problemen waarvoor een lexicograaf zich geplaatst ziet en de oplossingen die daarvoor in verschillende binnen- en buitenlandse woordenboeken gekozen zijn.

In de daaropvolgende werkvergadering van 24 april 1993 werd dr. Heestermans als spreker opgevolgd door zijn opvolger als voorzitter van de Maatschappij, dr. Rudi van der Paardt. Onder de titel 'Op weg naar het labyrint' besprak deze de drie vroegste historische romans van Hella S. Haasse, *Het woud der verwachting*, *De scharlaken stad* en *Een nieuwer testament*, alle drie uit de eerste twintig jaar van haar literaire loopbaan. Tijdens deze werkvergadering werd ook het overlijden gememoreerd van twee leden van de Zuidelijke Afdeling, Bertus Aafjes, reeds lid van de Maatschappij sinds 1940, en J.S. Henriksson, lid sinds 1969. Dr. Wiel Kusters las een fragment voor uit beider oeuvre.

In de werkvergadering van 12 juni 1993 verzorgde dr. Harry G.M. Prick onder de titel 'Het resultaat van passen en meten' een voordracht over de samenwerking tussen Lodewijk van Deyssel en de Maastrichtse drukker Charles Nypels (1895-1952). Uit deze samenwerking kwam de in juli 1926 verschenen bundel *Schetsen* van Van Deyssel voort. Bij afwezigheid van de voorzitter memoreerde de secretaris de op handen zijnde herdenkingen van twee gewezen leden van de Maatschappij, de schrijver en dichter Jacques Schreurs (1893-1966) en de historicus Joseph Habets (1829-1893).

In de werkvergadering van 25 september 1993 sprak Ton van Reen een groot publiek van leden en belangstellenden toe onder de titel 'Over een brandende kerk, een zelfmoord in Helden en de verdwijning van de stad Roermond'. Hij besprak daarin een drietal romans waaraan hij momenteel werkt. Zij staan in het verlengde van zijn werk vanaf de roman *Het winterjaar* uit 1986 en geven een terugblik op het leven in het katholieke zuiden van Nederland in de jaren zestig.

De laatste werkvergadering van de Zuidelijke Afdeling in dit kalenderjaar vond plaats op 27 november j.l. Dr. G.W.B. Borrie uit Eindhoven sprak over zijn onlangs verschenen biografie van Monne de Miranda.

Peter J.A. Nissen

Lof van de Snelheid

Niets is zo snel als het gedicht. Terwijl het proza zijn vuist uitsteekt voor een vuistslag heeft het gedicht die vuistslag reeds toegediend.

De snelheid van het gedicht gaat die van de hemellichamen te boven. Sneller dan het oog is het gedicht. Het boort zich als een blikseminslag vlak naast ons in de grond en we worden erdoor getroffen voor we de flits zelfs maar gezien hebben.

Het gedicht snelt weg uit zijn wieg zogauw het geboren is en is door niemand meer in te halen. Het stijgt even snel omhoog als het daalt, bereikt de bergtoppen bij het ochtendgloren en zit een ogenblik later weer in het dal. Het ene moment loopt het over een landweg om het volgende ogenblik tussen de sterren van de melkweg rond te wentelen.

Al het andere in de wereld is traag en langzaam in vergelijking met het gedicht. Iemand die denkt dat hij

het heeft zien staan bij de kruising van een weg moet zich snel omdraaien om het te zien wegvaren over zee, onbereikbaar en reeds in een andere wereld.

Het proza zoekt omstandig zijn weg. Het opent een deur en gaat aan tafel. Het wandelt van vertrek naar vertrek, gaat het huis uit en loopt over straat. Het gedicht is ineens in alle vertrekken en in alle straten tegelijk. Niet alleen opent het geen deuren: het gaat door alle deuren heen. Het bewandelt de aarde en het luchtruim tegelijkertijd. Als het in de ene stad is, is het tegelijk in een andere. Als iemand het tegenkomt in Parijs ziet de ander het op hetzelfde moment in Londen.

Snel wisselt het van gedaante. Het ene moment is het een boom, het andere moment een leeuw of een melkweg. Het is een pijl die gestaag op weg is en alle doelen tegelijk raakt. Het raakt de hielen aan van de snelste ster en reist mee in de schoot van de stormwind.

Wonderbaarlijk zijn de getuigenissen over de snelheid van het gedicht. De ene eeuw hoort het en de andere eeuw hoort het. Het vliegt vooruit en het vliegt achteruit. Iemand ziet het aanspoelen op het strand en de ander vindt het ingekerfd in steen. Het heeft een Griekse tongval, zegt de een. Nee, zegt de ander, het is Sanskriet dat ik hoor.

Het gedicht is een rivier die voorbij stroomt maar zij die van het water willen drinken vinden het stilstaand in een meer. Het is een dravend paard maar de ruiter zoekt het en vindt het slapend in de stal.

Het waait het kaf op de dorsvloer omhoog maar tegelijk breekt het paleizen tot de grond toe af. Onverwachts komt het en onverwachts gaat het en werpt degene die het ontmoet na een korte worsteling op de grond.

Voor ieders verbaasde ogen verlicht het gedicht de paleizen van de koningen en de hutten van de armen. Nergens is het geheel afwezig. Het vliegt door de hel van Dante en door de onderwereld van Vergilius. Het verbrijzelt met zijn adem de rots waaraan Prometheus hangt en rukt haastig de hellehond uit de omklemming van de Styx. Het lijkt zich op oneindige afstand van ons te bevinden, maar als we onze hand uitstrekken raken we het aan. We herkennen het steeds opnieuw in welke vermomming het zich ook aan ons vertoont. Het gedicht zit aan de rand van onze handen en tegelijkertijd bevindt het zich middenin het brein van de kosmos.

Leo Herberghs

Jan Frans Willems herdacht

Tweehonderd jaar geleden, op 11 maart 1793, werd in het Antwerpse dorp Boechout Jan Frans Willems geboren. In de wederopstanding van ons volk en onze taal, van onze cultuur en ons besef van eigenwaarde heeft deze uitzonderlijke figuur een niet te onderschatten aandeel gehad, omdat hij in de negentiende-eeuwse, sterk verfranste Belgische staat de aanzet heeft gegeven tot de Vlaamse Beweging.

Hij heeft met name een eerste groep jongere literatoren en strijdgenoten rond zich geschaard, uit Gent en Brussel, Leuven, Lier, Sint-Truiden, Antwerpen, Brugge, Ieper, Roeselare, Nieuwpoort en Diksmuide: Blicck, Blommaert, Bormans, Carton, Conscience, David, Doolaeghe, Van Duyse, Van Kerckhoven, De Laet, Ledeganck,

Van Peene, Van Rijswijck, De Saint-Genois, Snellaert en Zetternam om het bij deze namen te houden.

Door zijn krachtige stem, zijn grote en forse gestalte, zijn talent als redenaar maar evenzeer door zijn poëtisch, filologisch-taalkundig en propagandistisch werk van vóór 1830 is hij in de ogen van deze jongeren ‘de vader van de Vlaamse beweging’ geworden, en als dusdanig is hij ook de geschiedenis ingegaan.

Toch is hij niet de eerste die opkwam voor de rechten van taal en volk. Vóór hem zijn er in het laatste kwart van de achttiende eeuw Verhoeven en Verlooy geweest, die signalen van taalverdediging en nationale autonomie uitzonden. De eerste deed dit in de vorm van een brief uit 1780 aan de Oostenrijkse gouverneur-generaal te Brussel, de tweede in een pamfletachtige brochure uit 1788. Maar naar de impact van hun stellingname ten voordele van het Nederlands als landstaal en als taal voor onderwijs en administratie, hebben wij het raden: veel respons kan en zal er toen bij de publieke opinie niet zijn geweest.

Dertig jaar later, in 1818, was die er wel: toen publiceerde Willems zijn grote tweetalige gedicht: *Aan de Belgen. Aux Belges*, in een totaal andere context: onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, ten tijde van de romantiek die heel West-Europa intellectueel en literair zou beroeren en die de vrijheidsgedachte en het nationaliteitsbesef bij de voorheen door het Napoleontische keizerrijk onderdrukte volkeren wakker riep. Ook bij een beperkt aantal bewustdenkende individuen onder het Vlaamse volk, waarvan Willems zou uitgroeien als de eerste en de ideale vertegenwoordiger.

Van 1818 af is hij dan ook niet meer weg te denken uit de strijd. Meer nog: vanaf zijn optreden - ternauwernood drie jaar na Waterloo - is de Vlaamse gedachte als een rode draad permanent blijven doorlopen tot heden. De tijd van de eenzame en geïsoleerde signalen was definitief voorbij! Dank zij Willems, die de initiële stoot heeft gegeven, is ons volk uiteindelijk gebracht waar het thans staat: redelijk zelfbewust en zelfverzekerd, bepaald welvarend en ondernemingslustig, taalkundig toch beter gevormd en beschaafd, en met een aanzet tot eigen staatkundige structuren. Het is de onbetwifelbare verdienste van Willems geweest hierin te zijn voorgegaan.

Zijn jeugdijaren speelden zich af in Boechout, waar hij vermoedelijk door zijn vader - een landmeter die door de Franse autoriteiten werd afgezet omdat hij onvoldoende Frans kende - werd onderwezen. Deze afzetting inspireerde Willems tot zijn eerste gedicht: een hekeldicht ‘*op den maire en de municipaliteyt van Bouchout*’. Hij was toen 14 jaar oud en dezelfde polemische instelling zou hem ook later, tot in 1830 toe, niet meer verlaten. Daarna werd hij in 1806 naar Lier gestuurd om er zich te bekwamen als koster: hij leerde er Latijn, zang en orgelspel en ging toneelspelen bij de plaatselijke rederijderskamer. Zo ontwikkelde hij een krachtige en welluidende stem, die hem later uitstekend van pas zou komen bij het houden van redevoeringen op grote bijeenkomsten.

Het meest genoot hij te Lier echter van het privé-onderwijs dat de notabele Georg Ludwig Bergmann, een oud- officier uit het Nassause leger en de latere grootvader van Tony Bergmann, thuis aan zijn eigen kinderen en aan ‘Suske’ gaf.

Hij kreeg er een stevige basis voor zijn talenkennis: niet alleen Frans, maar ook Nederlands, Engels en Duits. Hij kreeg er vooral een aantal principes mee die hem zijn leven lang zouden bijblijven: verdraagzaamheid op religieus gebied, toegankelijkheid voor de Duitse romantische vrijheidsidealen, onverholen beleden liefde voor zijn moedertaal, dynastieke trouw aan de Oranjes en het nastreven - openlijk vóór 1830, en cultureel ná die tijd - van de eenheid der Nederlanden.

Zijn verdere opleiding was autodidactisch: vanaf 1809 werd hij notaris-klerk te Antwerpen, waar hij in contact kwam met een genootschap van jonge onderwijzers, *Tot Nut der Jeugd* geheten, en ook zelf ging dichten en vertalen, succesrijk meedong op wedstrijden en toneelstukken schreef en speelde.

Vanaf 1815, na Waterloo, werden de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden tot één koninkrijk samengevoegd: een constitutionele monarchie, geleid door de Oranjes, waarin het beleid en het bestuur normaal in de landstaal zouden worden geregeld en waarin de adel trouw rond de troon zou staan, godsdienstige tolerantie zou heersen en de burgerij verantwoorde initiatieven nemen. In deze periode van 1815 tot 1830 zou Willems zich het best thuis voelen en zou de praktische toepassing van zijn Lierse jeugdidealen geschieden. Daar zette hij zich terdege voor in: dat bleek uit zijn tweetalige gedicht *Aan de Belgen. Aux Belges* van 1818, waarin hij op basis van historische feiten en argumenten opkwam voor land, taal en monarchie.

Dit polemische stuk maakte hem op slag beroemd (in het Noorden, bij de regering en in de Vlaamse rederijderskamers en toneelkringen) en berucht (in de verfranst gebleven bourgeoisie in het Zuiden).

Uit deze polemiek en ook uit de latere geschriften als de *Verhandeling over de Nederduytsche Tael- en Letterkunde opzigtelyk de Zuidelijke Provinciën der Nederlanden* (1818-1824) en zijn *De la langue Belgique. Lettre à M. Van de Weyer* (1829) bleek dat Willems een zelfstandig denkend en handelend Nederlander - en waar het pas gaf: op het gebied van de spelling en de historiografie van de Tachtigjarige Oorlog - ook Zuidnederlander was. Vanaf 1828 verminderde echter zijn geloof in de leefbaarheid van de Nederlanden: hij ging zich steeds meer als filoloog en kamergeleerde gedragen en distantieerde zich van de actuele politiek, de onvolkomen toepassing van de taalwetten van 1819 en 1823, het Collegium Philosophicum van 1826 en wat dies meer zij. Hij zou voortaan een eigen bibliotheek uitbouwen, onder meer door het kopen van oude handschriften bij antiquaren en op

veilingen; hij zou vooral oude Vlaamse liederen, spreekwoorden en Middelnederlandse literaire en ambtelijke teksten verzamelen, kopiëren en uitgeven.

De revolutie van 1830 kwam niet totaal onverwacht en bevestigde Willems' sombere voorgevoelens: hij werd financieel zwaar gestraft door zijn overplaatsing in januari 1831 van Antwerpen naar Eeklo en bleek in de Brusselse patriotse regeringskringen totaal in ongenade te zijn gevallen. Toen hij te Brussel ging informeren naar de reden voor deze straf, zei men hem slechts: 'cela va de soi'. Toch ging hij na een paar maanden ontreddeering te Eeklo door met zijn werk: reeds in 1834 publiceerde hij bij een kleine plaatselijke drukker een moderne vertaling in verzen van de oude *Reinaert de Vos*.

In 1835 werd hij administratief in ere hersteld: daartoe was wel een gang naar Canossa in de vorm van de aanvaarding van het voorzitterschap van een Belgische dichtwedstrijd nodig geweest. Voortaan zou hij te Gent zoals gezegd de 'vader' van de Vlaamse beweging worden, een genootschap van 'weldenkenden' dat zich veiligheidshalve ver hield van orangisme en belgicisme en dat het Nederlands en het gebruik hiervan in het privé en het openbaar leven met alle middelen zou aanmoedigen en verdedigen. Hij legde er als oudste, samen met zijn jongere vrienden, dichters en universitaires, de basis voor.

Te Brussel werd hij lid van de Académie en de Commission royale d'Histoire en vrijwel de enige gezaghebbende vertegenwoordiger van de Nederlandse (een woord dat men zeker tot 1839 ging vermijden) of Vlaamse cultuur. Binnen de staat en de wettelijkheid wenste hij praktisch werk te leveren voor de heropbloei van onze taal en literatuur. Zo publiceerde hij tal van oude teksten, afzonderlijk in boekvorm of in zijn tijdschrift *Belgisch Museum* (1837-1846), en poogde hij tot een regeling in de spellinganarchie te komen. Hij bevorderde de oprichting van tijdschriften, almanakjes en genootschappen, stimuleerde de inrichting van behoorlijk lager onderwijs en bereikte het onmondige en grotendeels ook nog analfabetische volk langs orale weg: door de opvoering van toneelstukken, door het organiseren van zangwedstrijden en kooroptredens, door het bevorderen van de solo-zang en het solo-spel van vrouwen, door het verspreiden van 'goede en goedkope' lectuur en het drukken van liederenteksten als 'meezingers' op markten en pleinen. Na zijn overlijden nam het *Willemsfonds* deze taken over.

In het buitenland - in Nederland en Duitsland vooral - was hij vóór Conscience de enige bekende Vlaamse literator. In binnen- en buitenland zette hij zich dan ook onvoorwaardelijk in voor het heropbeuren van onze misprezen taal en cultuur. Zijn gezondheid leed er onder,

zodat hij vanaf 1842 - nog geen vijftig jaar oud - achteruitging. Longfellow, die hem dat jaar in Gent ontmoette, beschreef hem als 'a fat man with spectacles, rather pompous'. In 1846 werd hij na een felle discussie over het Nederlands toneel op het Gentse stadhuis door een beroerte getroffen en overleed in zijn woning op de Zandberg.

Willems' visie en optreden leidde de Vlaamse strijd gedurende de hele negentiende eeuw in culturele banen en hield haar buiten de politiek. Dit werd door opstandiger en ongeduldiger jongeren niet steeds gewaardeerd, maar wellicht gaf het de beweging toch de tijd om zich inwendig te organiseren en numeriek te groeien om zo geleidelijk vat te krijgen op een bewust deel van de Vlaamse publieke opinie. Zo is de Vlaamse emancipatie tussen 1835 en 1846 begonnen. Zo is Willems zelf niet meer weg te denken uit ons culturele patrimonium.

Dit overwegende, is het goed dat een volk, en vooral een jeugd een geheugen heeft: met de jaren zijn de verwezenlijkingen van onze ontvoogdingsstrijd immers zo vanzelfsprekend geworden dat men wel eens de neiging heeft de moeizame start en de vele offers, die werden gevergd, te vergeten.

Ada Deprez

Ter gelegenheid van deze herdenking verscheen bij de Kredietbank NV,
Grote Markt 19, B-1000 Brussel een brochure (48 pp.). D 1993/ 0360/3.

Wassenaar

Woekerend regenwoud,
met hier en daar
een open plek
waar het luipaard
de buffel bespringt,
terwijl, veilig verschanst,
een apentroep protesteert.

Ook:

dichtgeslijmd aquarium,
waar exotische vissen
elkaar beloeren
vanachter groene
gordijnen van algen;
wie zich blootgeeft
is er geweest.

Maarten Maurik

Vergeten leden C.G. Withuys

Groen is mijn mantel, zwart is mijn borst.
Heeren en knechten, adel en vorst,
Mannen van stilstand, mannen van strijd,
Deernen op klompen, dames in 't zijd',
Armen en rijken, jeugdig en oud,
Ieder bekommt wat hij geldt en behoudt:
Drie stappen aarde en zes planken hout.

Dit versje van C.G. Withuys, ‘Voor een kerkhof’ getiteld, suggereert dat deze zanger van oordeel was dat alle mensen gelijk zijn. Maar dat is schijn. Misschien moet het als ironie geduid worden dat J. van Vloten juist dit versje opnam in zijn bloemlezing *Nederlandsch dicht en on dicht uit de negentiende eeuw*. Want tijdgenoten zijn nogal eensgezind in hun getuigenissen over Withuys' zelfingenomenheid en zijn overtuiging dat hij als dichter recht had op een bijzondere status.

Men zie bijvoorbeeld Conviva (Gerard Keller) die in *Het Servetje* (1878) opmerkt dat Withuys zich weinig vertoonde in het Haagse genootschap Oefening Kweekt Kennis, omdat hij daar niet genoeg gevierd werd:

‘Withuys was zeer ingenomen met eigen begaafdheden, in die mate zelfs, dat lof aan anderen gebragt hem pijn deed. Hij heeft het aan Tollens nooit vergeven, dat van dezen de *Overwintering op Nova Zembla* bekroond werd, terwijl zijn antwoord op dezelfde prijsvraag niet in aanmerking kwam.

Er loopt een verhaal, dat hij bij de troonsbestijging van Koning Willem III, als directeur der landsdrukkerij op audiëntie ging. De koning sprak met hem een oogenblik over de betrekking, welke hij bekleedde, maar toen zinspeelde Withuys op zijn overige bezigheden.

De koning bezon zich en herhaalde bij zich zelve als om zijn geheugen te gemoet te komen: “Withuys, Withuys.”

“Mijn God, mijnheer! hij kende Withuys niet!” Zoo eindigde het verhaal van den dichter zelve en de verbazing, waarmede hij die woorden uitsprak, was onbetaalbaar; zij was nogtans zo opregt gemeend, dat men er geen aanstoot aan kon nemen.’¹

Waarom had Willem III de dichter Withuys moeten kennen? Omdat deze in 1794 in Amsterdam geboren dichter bij iedere geschikte gelegenheid vaderlandse zangen creëerde. Helmers was een van zijn voorbeelden. Het hoogtepunt van zijn poëtische produktie lag in de jaren 1830 en 1831, toen hij het bombardement van Antwerpen bezong, gedichten wijdde aan Van Speijk en Chassé, de prins van Oranje en Neerlands vlag. Hij dichtte lierzangen, zoals J. Knepelhout schrijft, ‘waarin zijne vlugt en gloed dat korte dwergoorlogje, een storm in een waterpot, van twee kleine landjes in botsing, Homerische afmetingen deed aannemen, doch waarvan weinigen kennis namen.’² Withuys' poëtische carrière begon ongeveer met een gedicht op de slag van Quatrebras, terwijl

een cantate op het herinneringsfeest van 1863 zijn zwanenzang was.

Van zijn bundel *Gedichten* die in 1833 verscheen werden volgens Kneppelhout in Amsterdam maar twee exemplaren verkocht. Hij denkt dat Withuys' zelfingenomenheid eerder voortkwam uit naïviteit dan uit verwaandheid. Hij eigende zichzelf de waardering toe die het publiek hem ten onrechte onthield.

Tijdgenoten duiden Withuys, aldus Kneppelhout, met een kleine naamsverandering wel aan als 'Windhuis'. Voor de schrijver van Withuys' levensbericht, Jan Wap, moet dat niet minder dan een blasfemie geweest zijn. Hij ziet de dichter als een schakel in het luistervol borstsieraad van Nederland.³ In zijn korte levensbericht schetst hij Withuys als steunpilaar van tijdschriften en jaarboekjes, als ambtenaar en als vrijmetselaar. In die laatste hoedanigheid redigeerde Withuys lange tijd het *Nederlandsch Jaarboekje voor Vrijmetselaren*. Maar ondanks al deze activiteiten had Withuys zich niet erg populair gemaakt. Dat blijkt althans uit documenten uit de nalatenschap van Wap die in de bibliotheek van de Maatschappij bewaard worden.⁴

'Altijd overdrukken ambtsbetrekkingen en een talrijk gezin hebben hem geen gezette kunstbeoefening veroorloofd. Daarom beschouwt hij zich zelden meer als een dilettant dan als een poëet', schreef Withuys op 22 maart 1861 aan J. van Vloten in een autobiografie.⁵ Ondanks die drukke werkzaamheden was Withuys er kennelijk niet in geslaagd zijn nagelaten betrekkingen voldoende verzorgd achter te laten. Vandaar dat Jan Wap na de dood van de dichter op 14 februari 1865 pogingen ondernam om financiële ondersteuning voor de weduwe te regelen. Hij probeerde die met name te organiseren in het kader van de veiling van Withuys' boekerij. Maar bijster succesvol was hij daarbij niet.

De veiling van Withuys' bibliotheek vond plaats op 3 en 4 mei 1865 bij C. van Doorn en Zoon in de Molenstraat te Den Haag. De catalogus omvat veel literatuur, waarbij de boeken met autografen van auteurs aan Withuys met een asterisk gemerkt zijn. Wap probeerde een aantal mensen te porren om voor extra hoge bedragen commissies op te geven. Er is een lijstje bewaard van opdrachtgevers, waarop figuren: J.E. Bank, en de Amsterdammers A.J. de Bull, W. Marten Westerman, A. Beeloo, F.J. Domela Nieuwenhuis, E. Laurillard. Anderen die nog deelnamen zijn Jacob van Lennep, J. van Oosterwijk Bruin, C. Hoekwater en A. Bogaers. Maar hoge bedragen zetten zij niet in.

Symptomatisch voor de lauwheid is een brief van de Rotterdammer A. de Jager, aan wie Wap in het bijzonder gevraagd had om een gegadigde voor Withuys' *Bilderdijkverzameling*:

'Ter beantwoording uwer letteren van den 19en dezer mij zettende, moet ik bekennen in verlegenheid te zijn. Gij vraagt mij 25 stadgenooten, van genoeg letterkundige liefhebberij om 10 Gld. op eene boekveiling te willen besteden: ik zou er ter naauwernood 3 weten. Gij spreekt van een exempl. van *Bilderdijk* aan den man te brengen: ik deel u mijn twee jongste ervaringen mede. 1° Voor

Nederlandsche Muzen-Almanak voor 1831

eenige maanden veilde hier van Baalen het exemplaar (van Hoog van ter Aar) heerlijk gebonden in 130 half eng. banden; het bragt op 33 Guld. en dat nog door *mijn* toedoen. 2° voor eenige dagen werd even zoo verkocht een veel completer exemplaar, ongebonden, en dus ieder werk of stuk afzonderlijk. Het bragt op circa f 36. Daar gaat nu nog 15 of 20 prct. af voor den verkooper. Het is erg, niet waar? Ik erger mij dood, als ik er bijsta, doch het *is* maar zoo. Dat zelfs het alom beroemde exemplaar van Ds. A. de Vries geen koopers heeft kunnen vinden, is u bekend.

'k Heb derhalve een zwaar hoofd over het exempl. van Withuys: 't zou uit liefdadigheid moeten zijn jegens den bezitter, dien ik persoonlijk niet gekend heb. Personen, wien ik na 't ontvangen uwer letteren van hem sprak, zeiden mij, dat hij een zeer goed bezoldigden post heeft gehad, zoodat zijne zaken beter behoorden te zijn, enz. enz.'

De papieren van Bilderdijk waren in 1865 behoorlijk gedaald, een omstandigheid waaraan Cd. Busken Huets requisitoir in *De Nederlandsche Spectator* van 1860 waarschijnlijk niet vreemd is. Uiteindelijk werd Withuys' Bilderdijk verkocht aan J.E. Banck voor f 25,-. Jacob van Lennep schakelde blijkens een brief van 1 mei 1865 de Amsterdamse afdeling van de Hollandsche Maatschappij van Fraaye Kunsten en Wetenschappen in. Dat resulteerde in de boven genoemde Amsterdamse deelneming, die door Van Lennep in een briefje van

Het Nederlandsch Magazijn (1865)

2 mei als een schraal resultaat gekarakteriseerd werd. Op 30 maart had hij al in antwoord op een verzoek van Wap weinig bemoedigende berichten gestuurd:

‘De meeste der door u genoemde letterkundigen ontmoet ik zelden of nooit; want naar Letterk. vereenigingen ga ik sinds lang niet meer dan bij extra-gelegenheden, heb de laatste maanden bovendien meestal met de griep t’huis gezeten, en ga waarschijnlijk in April naar ’t Zuiden om de podagra te ontloopen. Ik zou de door u bedoelde heeren dus moeten rondrijden of hun 25 briefjes schrijven - en daartoe heb ik tijd noch opgewektheid. - Bovendien zijn er onder de door u genoemden, die wel giften noodig hebben, maar ze moeilijk zelve kunnen geven.

Ik wil er intusschen gaarne nog over nadenken, aan wien ik de kommissie zou kunnen opdragen om overeenkomstig uw bedoeling te handelen; maar vrees, dat het hier niet te best zal lukken. Withuys was hier zoo lang van daan, dat hij bij de massa reeds vergeten is en degenen die hem als dichter kennen en waardeeren, hadden over ’t geheel weinig op met zijn personaliteit. En wat de Broeders Vrijmetselaren betreft, die zullen hier niet zonder reden zeggen: “De overledene was lid van l’ ‘Union royale’ en die kan zijn betrekkingen alleen wel helpen.”-’

Van Lenneps enthousiasme over Withuys’ bibliotheek kent grenzen:

‘Wat nu betreft den catalogus, ik moet bekennen, dat mij die niet meevalt: ’t is oud goedje, dat meest uit den trek is en in den handel geen waarde bezit. Ik wil met alle liefde een dozijn guldens er aan besteden; doch zou verlegen zijn iets aan te wijzen, dat ik gebruiken kon. ’t Beste is dat ik u machtig, ’t een of ander boek, onverschillig wat, op te jagen, tot dat gij, ’t zij voor een, ’t zij voor meer boeken, dat bedrag bereikt hebt. ’t Eenige, wat ik er van zou willen bezitten, is no 506,⁶ uit oude affectie, om dat ik er als knaap dikwijls in zat te snuffelen. Gij neemt het natuurlijk niet kwalijk, dat ik *u* met de commissie lastig val; - maar aan geen boekverkooper zou ik het aan ’t verstand kunnen brengen wat eigenlijk mijn bedoeling is.’⁷

J. Kneppelhout toonde zich williger. Op 30 april 1865 schreef hij aan Wap, dat hij zijn man in Den Haag opdracht gegeven had voor tien gulden te besteden. Maar hij maakte zich vooral druk om de drie lots waarin de handschriften van Withuys’ gedrukte en ongedrukte gedichten waren ondergebracht. Er bevonden zich twee complete, persklare bundels bij:

‘Zullen zij een wedstrijd onder de uitgevers te weeg brengen? Mogt het zoo wezen! Maar er bestaat weinig kans op. Veeleer op het tegendeel. Laat ons echter zorgen, dat de dichterlijke nalatenschap van een onzer uitnemendste dichters niet voor een appel en een ei zoo goed als present worde gedaan!’ Kneppelhout machtigde Wap om ze voor hem te kopen, als er weinig of geen belangstelling was. Hij wilde ze niet ‘au prix de l’or’ betalen, maar er een redelijke prijs voor geven. Ook gaf hij opdracht een handschrift van hemzelf op te kopen. Namens haar man schreef mevrouw Kneppelhout op 3 mei 1865 dat de gezamenlijke handschriften van Withuys hem *f* 300,- waard waren.

De bruto opbrengst van de veiling was *f* 1325,-. Van Withuys zijn na zijn dood geen gedichten meer verschenen, ook niet zijn *Willem Barentsz, de overwintering op Nova-Zembla, in 1596 en 1597*, waaraan hij zijn leven lang historische

beschouwingen was blijven toevoegen. Net als de dichter zelf waren zijn verzen morsdood. En daar deden ook de woorden niets aan af die zijn collega S.J. van den Bergh uitsprak bij zijn graf:

Vaarwel, vaar eeuwig wel, gij zanger, rijk aan gaven;
De Kunst, de Vriendschap treurt, terwijl de Liefde schreit.
Al speelt de winterstorm ook met het stof der graven,
Gij leeft in dubbel zin, U is de onsterfelijkheid.
Als Christen moogt gij reeds het vlekloos licht bewonen
En groet gij 't stralen van den altoos jongen dag;
Als Dichter lieven U onze allerlaatste zonen:
De naam van Withuys toch sterft eerst met 'Hollands Vlag'.

Het was een voorspelling van een dichter die een en ander met Withuys gemeen had - inclusief de vergetelheid waarin hij zou verzinken. Gerard Keller verenigde de beide poëten nog in een anekdote:

'Van den Bergh was niet kwaad, maar hij was nogal met zichzelf ingenomen. Hij woonde in de Schoolstraat, in een drogistenwinkel en als je er voorbij kwam, dan tikte hij tegen 't raam om je binnen te halen en het eene of

andere verhoog tegen je te houden. Zijn groote tegenstander was Withuys. Het is eens gebeurd dat ze allebei bij een begrafenis waren en dat ze elk eenige verzen prezen. Withuys, die dacht dat van den Bergh het over *zijn* verzen had, was het volkomen met hem eens en van den Bergh van zijn kant dacht dat Withuys hem prees. En toen kwam het eindelijk uit dat elk het over zijn eigen verzen had gehad!”⁸

Nop Maas

Eindnoten:

- 1 Conviva, *Het Servetje. Herinnering aan 'Oefening Kweekt Kennis'*. Leiden 1878, pp. 31-32. De dichter W.H. Warnsinck gispde Withuys' eigenwaan in een brief aan J. Immerzeel Jr. (KB); de Haarlemse uitgever A.C. Kruseman noemde Withuys in een brief aan S.J. van den Bergh een 'pedant stuk sir...' (LM).
- 2 J. K-t, 'Open brief aan Conviva', in *De Gids* (1878) IV, pp. 344-370. Het citaat op pp. 359-360. Over Withuys handelen de pagina's 359-363.
- 3 J.J.F. Wap, 'Levensschets van Karel Godtfried Withuys', in *Levensberichten* 1865), pp. 150-156.
- 4 Het dossiertje over Withuys draagt het signatuur Ltk 895.
- 5 De autobiografie en de erbij behorende brief- ware studies in valse bescheidenheid - berusten in de Athenaeumbibliotheek te Deventer.
- 6 Chalmet. Algemeen woordenboek van Chomel. Met Suppl. Amst. 1786. 13 dln. 4°. h.l.d.bd. Dit werd verkocht voor f 3,75.
- 7 Brief van 1 mei 1865.
- 8 C.K. Elout, 'Gerard Keller aan 't woord', in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* (1898) XVI, pp. 256-267; het citaat op pp. 258-259.

Egodocumenten

Onlangs verscheen: *Egodocumenten van Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw. Een chronologische lijst*, samengesteld door R. Lindeman, Y. Scherf en R.M. Dekker. Het boek telt 313 bladzijden. Het bevat 630 beschrijvingen van dagboeken, autobiografieën, memoires en dergelijke teksten uit de periode tot 1814. Het boek is het resultaat van een inventariserend onderzoek in alle Nederlandse archieven en bibliotheken. Naast manuscripten zijn ook in druk verschenen teksten opgenomen. Er is hierbij naar volledigheid gestreefd. Bij elk egodocument wordt informatie gegeven over de auteur en de tekst, de inhoud wordt beknopt beschreven en er wordt verwezen naar verdere literatuur. Het boek is te bestellen door f 32,50 (incl. verzendkosten) over te maken op Postbank rekening 612467 t.n.v. Stichting Egodocument, Westerhoutstraat 28, 2012 JS Haarlem, onder vermelding van 'lijst'.

Afrikaans in een veranderende context

taalkundige en letterkundige aspecten

Onder auspiciën van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek zal op 19, 20 en 21 januari 1994 aan de Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105 te Amsterdam, een internationaal congres met bovenstaand thema worden gehouden.

Subthema 1: Afrikaans in zijn synchronische en diachronische verscheidenheid en gerichtheid op de toekomst

- 1.1 Taalkundige aspecten (regionale en sociale taalvariatie, taalveranderingsprocessen, Afrikaans als één van de standaardtalen in de Republiek, enz.)
- 1.2 Letterkundige aspecten (verhouding canon - nietcanon, welke oude thema's en vormen verdwijnen en welke nieuwe dienen zich aan ten gevolge van de veranderende sociale situatie, enz.)

Subthema 2: Afrikaans in zijn relatie tot het Nederlands en andere Europese talen en als taal onder de talen in Afrika

- 2.1 Taalkundige aspecten (perceptie en status van Europese talen in zuidelijk Afrika, van Nederlands naar Afrikaans, creoliseringsprocessen, enz.)
- 2.2 Letterkundige aspecten (wisselwerking Afrikaanse en Nederlandse letterkunde; relatie van literaturen uit Suriname en het Caraïbisch gebied en de Nederlandse literatuur, zo mogelijk in een theoretisch kader geplaatst, zodat er wellicht parallellie met Afrikaans - Nederlands zichtbaar wordt)
- 2.3 Vertaalkundige aspecten (zowel Afrikaans - Europese talen als omgekeerd en ook Afrikaans - andere talen in zuidelijk Afrika en omgekeerd)

De kosten (inclusief koffie, thee, lunch) voor het driedaagse congres bedragen 100 gulden. De aanmelding voor het congres kan bij de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, Van Dorthstraat 6, 2481 XV Woubrugge, Nederland, onder gelijktijdige betaling van de kosten op Postbank rekeningnummer 331.49.17 of ABN-AMRO nr. 43.00.66.260. Bij overboeking uit het buitenland moeten de deelnemers de provisie ad f 15,- voor hun rekening nemen; betaling per cheque kost u f 30,-extra; betaling per eurocheque is daarentegen kosteloos.

Uit de bibliotheek

Piet Paaltjens in de Leidse universiteitsbibliotheek

Sinds Piet Paaltjens bijna 140 jaar geleden zijn gedichten begon te publiceren is hij Leidens - en dus Nederlands - bekendste student-dichter. Hij werd in 1835 als François Haverschmidt geboren en verbleef van 1852 tot 1858 in Leiden. Hij studeerde theologie en werd lid van het Leidsch Studenten Corps, waarvan hij het in 1857 tot praeses bracht. Zijn gedichten, die deels tussen 1855 en 1859 verschenen in de almanak van het L.S.C., werden opgenomen in *Snikken en grimlachjes. Academische poëzie* van 1867 en maakten hem in het hele land beroemd. Inmiddels was Haverschmidt dominee in Schiedam geworden en publiceerde nog enkele boeken waarvan de bundel schetsen *Familie en kennissen* (eerste druk van 1876) ook een zeker succes kende. Op 19 januari 1894 maakte Haverschmidt een einde aan zijn leven.

Nu, honderd jaar later, zal Haverschmidt op vele plaatsen in het land herdacht worden in bijeenkomsten en met tentoonstellingen. Leiden opent uiteraard de rij. Uiteraard, niet alleen omdat Haverschmidt er studeerde en zijn vaak neerslachtige en gekwelde poëzie schreef, maar tevens omdat veruit de belangrijkste collectie van zijn werken, zowel originele handschriften als gedrukte boeken, zich in de universiteitsbibliotheek bevindt. Deze verzameling, Haverschmidts literaire nalatenschap, werd - voor het grootste deel in 1931 - rechtstreeks uit het bezit van de familie aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde geschonken door mevrouw C. Haverschmidt-Verbroek, de weduwe van mr. François Haverschmidt jr. (1869-1928). Hoe rijk de collectie is kan men nalezen in het overzicht ervan dat opgenomen is in de 'Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden en Levensberichten harer afgestorven medeleden' voor 1930-1931 op bladzijde 40-47 en voor 1932-1933 op bladzijde 99. Daarna is de collectie uit diverse andere bronnen niet onbeduidend vermeerderd.

Met de waardering voor het werk van Haverschmidt/ Paaltjens is het wat vreemd gesteld geweest. Tot 1912 werden *Snikken en grimlachjes* en *Familie en kennissen* regelmatig herdrukt en hadden het tot respectievelijk een elfde en een zevende druk gebracht, enkele vertalingen niet meegerekend. Dan valt een gat tot 1944, als K.H. de Raaf een nieuwe uitgave van de *Snikken* verzorgt. In de veertig jaar daarna wordt de dertigste, afzonderlijke druk ervan bereikt, terwijl ook *Familie en kennissen* enkele herdrukken kent.

In de jaren zestig krijgt de Haverschmidt-studie nieuwe impulsen. Na het in 1908 verschenen boek van Johs. Dyserinck, *François Haverschmidt (Piet Paaltjens)* gaf Hans van Straten in 1961 de bloemlezing *Nagelaten snikken van Piet Paaltjens* in het licht, waarbij het overgrote deel van het materiaal afkomstig was uit de collectie van de Maatschappij. R. Nieuwenhuis publiceerde zijn studie *De dominee en zijn worgengel*, waarin hij de nadruk legde - volgens sommigen te zwaar- op

Haverschmidts suïcidale neigingen. In 1981, 1982 en 1983 verschenen vier bundeltjes met deels niet eerder gepubliceerd werk: *Twee voordrachten* met 'Mijn eerste gemeente' en 'Hans Christiaan Andersen', *Ter gelegenheid van... Gelegenheidsversjes, praatjes en albumplaatjes*, *Steek af naar de diepte. Een voordracht en een preek* en *Met gedempte stem*, een 'fragmentarische keuze' uit niet eerder gepubliceerde schetsen. Ten slotte is er nog een categorie: de door 'drukkers in de marge' in kleine oplage verzorgde uitgaven van meestal een stukje proza of van een of meer gedichten.

Een computer, een fatsoenlijk tekstverwerkingspakket, een uitgebreid scala aan lettertypen en een laserprinter; we zijn er tegenwoordig zo aan gewend, dat men zich nauwelijks realiseert dat nog niet zo heel lang geleden een elektrische bolletjes-typemachine van IBM het nec plus ultra was. In de drukkerijen is het niet anders. Computerzetsystemen en geperfectioneerde offsettechnieken hebben het aloude handwerk totaal verdrongen. De zetter die de losse loden letters een voor een uit de letterkast haalt en in zijn zethaak tot regels opbouwt, is rijp voor een jaarmarkt met oude ambachten. Gelukkig zijn de oude zet- en druktechnieken nog niet geheel geschiedenis geworden, doordat een nog steeds toenemend aantal amateurs in garages, zolderkamertjes, schuren, ja zelfs complete stallen, zich met overgave op het vervaardigen van drukwerk heeft gestort. Waren tot in het begin van de jaren zestig de zogenaamde 'privatepresses' in Nederland op de vingers van één hand te tellen, in de laatste decennia is het aantal persen sterk toegenomen. Dat deze bloei sterk gestimuleerd werd door de massale overstap van de commerciële drukkerijen naar moderne zet- en druktechnieken, waardoor persen, lettermateriaal en andere drukbenodigdheden

voor relatief lage bedragen op de markt kwamen, hoeft geen betoog. Vanaf 1975 vonden de vervaardigers en de liefhebbers van het bibliofiele drukwerk elkaar in de Stichting Drukwerk in de Marge en het - bij het tienjarig bestaan van die stichting gepresenteerde - overzicht (*Drukkers in de Marge*. Den Haag 1985) bevat de namen van niet minder dan 61 personen.

Tot de activiteiten van de stichting behoren onder meer het organiseren van markten, het verspreiden van 'Nieuwsbrieven' en de uitgave van het jaarlijks *Bulletin*, maar de meest tot de verbeelding sprekende activiteit is de organisatie van gezamenlijke drukprojecten. In 1982 begon het heel spectaculair met het project *Drukken*, een cassette met 25 boekjes over aspecten van het drukken. Daarop volgden in 1984 *Bladwijzer* met 32 deelnemers en in 1985 de door 53 drukkers geproduceerde bloemlezing van gedichten *Een doos die eenmaal open nooit meer dicht*. Het vooralsnog laatste project in de serie is *Bladspiegeling*. In tegenstelling tot de eerdere projecten is hierbij niet gestreefd naar een bindend thema, maar hebben de 26 deelnemende drukkers zich zowel in vorm als in inhoud naar hartelust kunnen uitleven.

Hoewel het scala aan teksten waaraan de Margedrukkers zich te goed kunnen doen schier onuitputtelijk is, wekt het geen verwondering dat inmiddels menige drukker zijn begerig oog heeft laten vallen op het (van kopijrecht vrije) werk van Haverschmidt. Het meest aansprekende gevolg daarvan is een project van Arjan van Nimwegen. In 1986 kwam hij op het lumineuze idee om de Immortelle XLIX ('Wel menigmaal zei de melkboer') in zoveel

De Azteekse melkboer. De Ammoniet.

mogelijk talen en dialecten te laten overzetten en de kopij te verspreiden onder even zovele drukkers, die dan vervolgens het eindresultaat, gestoken in een keurig bandje, retour zouden ontvangen. Als hij geweten had waaraan hij begon, dan zou *De Polyglotte melkboer, zijnde Piet Paaltjens' Immortelle XLIX op velerlei oude & nieuwe wijzen vertaald, bewerkt & omgezet, verveelvuldigd door een keur aan drukkers & vergaard door de Bucheliuspers te Utrecht* waarschijnlijk nooit verschenen zijn, want pas in juni 1991 kon het boekwerk in een oplage van 200 exemplaren op de jaarlijkse Margemarkt in Amsterdam feestelijk ten doop worden gehouden. Alle moeite was niet vergeefs: van het Azteeks tot en met het Zweeds, van het Apeldoorns tot en met het Utrechts, je kunt het zo gek niet verzinnen of er was een Melkboer in gewrocht, bijna negentig in totaal. Vaak spectaculair vormgegeven met gebruikmaking van bijzonder papier. Heel geestig, maar ietwat buiten de orde is de bijdrage van d'Eendracht Pers uit Haarlem. Met grote vlijt sprokkelde deze 200 originele bonnetjes van melkboeren bij elkaar, die werden gepresenteerd als proeve van de Lingua Lactina (Melktaal) uit de bundel *Met Melk Meer Kans - op Geheimschrift* door S. de Vries Sr. Szn., zuivelaar.

Enkele voorbeelden mogen wij de lezer niet onthouden. De Amsterdammer houdt het in zijn Mokumse Strooibloem XLIX op:

Seker seer faok see de mellukboer
In de morrege teges dur meid:

'De stoep is weer seik.' Hij knijsde niet,
Dattur snags was gejankt en geskreid

De Utrechter weet te melden:

Alemachtig zo voak zee Jongerius
as d'r hullepie de stoep sting te vege:
'D'r leg naat, jochie.' Kon ie ok wiëte
wie dat zoachie d'rop had gelege?

Ook in Leiden en nabije omgeving zijn heel wat margedrukkers actief. Zoveel dat in juni 1992 het stoute plan ontstond om met elkaar ter gelegenheid van de honderdste sterfdag van François Haverschmidt een speciale editie van de *Snikken en grimlachjes* tot stand te brengen. Het initiatief sloeg aan, want praktisch alle aangeschreven drukkers reageerden enthousiast. Als uitgangspunt diende de zesde druk van de 'Snikken', de laatste die nog tijdens het leven van de dichter is verschenen. De kopij werd in hapklare brokken verdeeld en heel autoritair door het C.A.H.H.H. (Commissie Ad Hoc Herdenking Haverschmidt) aan de deelnemers toegewezen. Hoewel iedere drukker zijn bijdrage in principe geheel naar eigen inzicht mocht vormgeven en eventueel illustreren, werden er wel afspraken gemaakt over de te gebruiken letters en papier, opdat de uitgave ook in dat opzicht een behoorlijke variëteit te zien zou geven.

Natuurlijk was het - gelet op de tijd die het project van Van Nimwegen had gevergd- een ambitieus plan en naarmate de datum waarop de zaak naar de binder moest

Bijdrage 'De Uitvreter'.

Bijdrage van Storm & Van Delft met een lino-sneede van Marieke van Delft.

naderbij sloop, braken er voor de commissieleden spannende dagen aan. Edoch, met enig duwen en trekken en de spontane creatie van een gloednieuwe pers 'De Invaller' kwam alles nog net op tijd voor elkaar.

Zonder overdrijving kan gezegd worden dat de beoogde variatie in allerlei opzichten is bereikt. Wat het project zo aardig maakt is dat in het deelnemersveld rijp en groen verenigd is. Naast routiniers als de Avalon Pers (Woubrugge), De Ammoniet, de Clipeus Pers, Pers No. 14, Stichting Boekdrukkunst, De Uitvreter (alle Leiden) en Steur & Witteveld (Amsterdam/Leiden), treft men ook betrekkelijke of zelfs volslagen nieuwkomers aan als de Appel Pers, Storm & Van Delft (alle Leiden), De Plataan (Utrecht v/h Voorschoten), de Bloemenpers (Woubrugge) en Lupus (Voorburg). Heel plezierig is dat de heruitgave van de *Snikken* ook een reanimatie van de eertijds in Huizen gevestigde, maar thans Leidse Presse d'Escargot (die nota bene als eerste zijn bijdrage inleverde) tot gevolg heeft gehad. Een vreemde eend in de bijt blijft het gezelschap Pro cunno felis, dat zich op de Eerste Leidse Boekenavond al eens aan de beroemde Immortelle IX heeft vergrepen en thans het omvangrijke voor- en nawerk voor zijn rekening nam.

Van 19 januari tot 10 februari 1994 zal in de Leidse Universiteitsbibliotheek een brede selectie van recente bibliothele en/of in kleine oplage gedrukte uitgaven van Haverschmidts werk te zien zijn, onder andere een exemplaar van de nu al zeer gezochte *Polyglotte melkboer*. De C.A.H.H.H heeft toegezegd voor deze expositie een nog ongebonden exemplaar van de *Snikken en grimlachjes* ter beschikking te stellen zodat men een goede indruk van de diverse bijdragen zal kunnen krijgen. Tevens zal de expositie worden aangegrepen om op gepaste wijze het eerste exemplaar van het boek aan de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te overhandigen.

R. Breugelmans
Kees Thomassen

Icarus

De hemel duwt het licht in de aarde.
Gereïncarneerd keert Icarus weer.

De koffielepel: een klein zoet dal
weerspiegelt zijn langzame gang.

Hij slaapvliegt tot op mijn hand.
Een streling verslijt zijn kleuren.
Het oog op zijn vleugels verbleekt.

De cicaden stoppen hun snijdend gezang.
Rondom zijn kleine poten ontstaat verwachting.

Lang kan het niet meer duren.
De lucifer gaf het teken.

Het begin en het einde van de verbinding.
Nog even en hij danst tot zijn stoffelijke
resten aan de kaars blijven kleven.

Eddy van Vliet

Weeklacht om een niet ontvangen kalender*

Verwezen staar ik naar het jaar
waaraan zich geen kalender paart
die weken in een raam vergaart -
kaal is het jaar waarnaar ik staar.

Want zo'n kalender is een haard
van warme zekerheden, waar
de dagen stoven kant en klaar
zodat het jaar geen draken baart
waarnaar ik met verbazing staar.

Met loze dagen, niet in kaart
gebracht door Brattinga's gebaar,
ontrolt het jaar zich als gevaar
van hinderlagen onverklaard -
ó is het jaar waarnaar ik staar.

Richter Roegholt

Eindnoten:

- * De jaarlijks door Steendrukkerij De Jong te Hilversum aan haar relaties gestuurde kalender, vormgegeven door Pieter Brattinga.

Nieuw licht op de uitgave van Lodeizens *Het innerlijk behang en andere gedichten*

In het *Nieuw Letterkundig Magazijn* van december 1992 (jaargang X, nummer 2) publiceerde G. Kleis zijn artikel 'De uitgave van Lodeizens *Het innerlijk behang en andere gedichten*'. De auteur ving aan met de opmerking dat over de totstandkoming van de eerste verzameluitgave der gedichten van Hans Lodeizen weinig bekend was. De vondst van twee 'documenten' en aanvullende informatie van de enige nog in leven zijnde redacteur van de bundel, Adriaan Morriën, maakten het Kleis mogelijk nader op de geschiedenis der uitgave in te gaan. Hij merkte verder nog op dat het in dit stadium onmogelijk was de inmiddels in het Letterkundig Museum aanwezige papieren van Lodeizen te raadplegen, 'omdat er een uitgave in voorbereiding is'.

In het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum bevindt zich echter wel degelijk een collectie brieven die wèl toegankelijk is en een verrassend licht werpt op de uitgave van Lodeizens bundel. Het betreft de brieven van Jan Greshoff aan mr. Leopold Abraham Ries (Groningen 1893 - New York 1962).¹ Na zijn ontslag als Thesaurier-Generaal van het Ministerie van Financiën had de joodse Nederlander Ries, die met het Derde Rijk vele financiële onderhandelingen had gevoerd, zijn geboorteland in het voorjaar van 1940 verlaten en zich uiteindelijk in New York gevestigd. In 1941 benoemde de Nederlandse regering hem tot Adjunct-Directeur van het Nederlands Informatiebureau in New York en daar leerde hij Greshoff kennen, bij dezelfde instelling werkzaam. In 1948 werd Ries financieel adviseur van de Firma W^m.H. Müller & Co., waarvan de vader van Hans Lodeizen, mr. A.F. Lodeizen, één der directeurs was. Door zijn nieuwe activiteiten raakte Ries met het gezin Lodeizen in contact.

Hans Lodeizens dood op 26 juli 1950 in Lausanne berichtte Ries aan Greshoff. Op 24 augustus 1950 antwoordde Greshoff vanuit Kaapstad:

'Dat bericht gaf me een schok, ofschoon ik het verwachtte. Schrijf mij eens iets over deze bijzonder begaafde jongeman. In een tijd waarin alle gedichten op elkaar lijken, had hij een eigen toon.

Hoe was hij als mens?

Wist hij dat hij ongeneeslijk ziek was?

Waarom was hij ongeneeslijk? Ik dacht dat men iemand volledig nieuw bloed kon geven.

Is er nog nagelaten werk?

Als jij tijd en lust hebt, schrijf dan eens uitvoerig over hem.

Menschen als wij, die géén, bepaald géén goede mixers zijn, worden door een verlies in onze beperkte vriendenkring dadelijk zoo héél arm.'

Op 5 september vroeg Greshoff weer naar Lodeizen: 'Heeft Lodeizen nog gedichten nagelaten (of proza). Zoo

ja, zou ik dat eens ter inzage mogen ontvangen. Is het, als er iets is, in jouw bezit?

Bij een verblijf in Nederland had Ries J.C. Bloem ontmoet. Op 24 september 1950 schreef Greshoff: 'Ik had dat gesprek met Jacques Bloem wel eens willen horen. Natuurlijk veel over Bouman² en zijn odalische³, over Jany, en vele andere vrienden. Ik kan je niet zeggen *hoe* wij genoten hebben van het verblijf van Holst 8 mnd en Bloem 6 mnd in Z Afr. Ik houd veel meer van Jany, die oneindig humaner en warmer is dan Jacques, een doorgewinterde egoïst. Geestig zijn ze beide, beide op een geheel verschillende wijze. Kende hij, J.C. Bloem, de jonge Lodeizen en zijn werk ook? Ik heb er herhaaldelijk in gelezen, sedert zijn dood. Het is tegen herlezing bestand. Is er een letterkundige nalatenschap? Je schreef raadselachtig, dat de plotselinge oproep van Vader Lodeizen verband hield met het sterfgeval. Of bleek het toch zakelijk te zijn? Misschien is, als er meer aanwezig is, uit alles, met inbegrip van het nummer der Vrije Bladen⁴, een mooi boekje te maken. In de stroom van epigonenpoëzie en maakwerk brengt het ten minste een eigen, nieuwe toon. Ik wil met liefde de teksten bestuderen en kiezen, als het er ooit van komt. Schrijf mij vooral eens over hem: hoe was hij als mensch, in de omgang. Was hij zeer belezen? En gecultiveerd zoals jij en ik dit verstaan?' In het slot van zijn epistel merkt Greshoff op: 'Vergeet vooral niet een en ander te melden over het karakter, het leven en het [onleesbaar] van Lodeizen (Kon die vader iets in zijn werk waarderen?) Al ware het alleen uit hoofde van zijn exbohémien. Waar, wanneer en hoe trad hij toen als bohémien? En word je in Bohémien magnaat? Zijn wij te oud om nog magnaten te worden?'

Op 28 september bracht Greshoff Bloem opnieuw ter sprake: 'J.C. Bloem is mij, dikwijls, tusschen de 3e en 6e borrel, vermakelijk. Daarboven wordt hij ongenietbaar. Ik zie hem natuurlijk nog zoals hij als gymnasiast en als student was. Hij is nu door koning Alcohol grondig verpest. Je staat versteld over zijn egoïsme. Ik was weer verbaasd over je scherpe blik. Je hebt hem in twee zittingen door gekregen. Maar, en dat is toch vooral het voornaamste, in zijn beste werk is hij een *groot* dichter.'

De vraag of Ries aan Greshoffs verzoek een psychologisch portret van Lodeizen te schetsen heeft voldaan, is door het ontbreken van Ries' brieven aan zijn Zuidafrikaanse vriend niet te beantwoorden. Wel bleek een uitgave van nagelaten werk in voorbereiding. Op 30 oktober 1950 liet Greshoff weten: 'Eerst even iets zakelijks: stuur de m.s. van Lodeizen naar mijn *Kaapsche* adres, onderweg doe ik er toch niets aan. Maar verzend het aangeteekend, per zeepost en *niet vóór* ± 1 Dec. Ik kan er dan na mijn terugkeer kennis van nemen. Als er in de nalatenschap een en ander gevonden wordt, ligt het zeker in de bedoeling dat, mét de verzen uit het nummer van de Vrije Bladen, tot één boekje te maken.'

Op 8 december meldde Greshoff uit Pretoria: 'Van Lodeizen geen berichten ontvangen tot heden.' En acht dagen later: 'Ik zal aan de nalatenschap van H.L. alle aandacht besteden. Schrijf mij voor je vertrek naar Lissabon even of Lodeizen pèr al pourparlers met een uitgever geopend heeft of dat hij dat van mij verwacht. In het laatste geval lijkt het mij het beste om aan de uitgave het prestige van Stols te verbinden. Hierover later. Eerst de teksten!'

Op 30 december berichtte Greshoff dat het pakje gedichten, door Ries op 5 december verstuurd, op 30 december was aangekomen. 'Ik zal er spoedig kennis van nemen en je mijn bevindingen mededeelen.' In januari verdiepte Greshoff zich in het hem toegezondene. Op 7 februari vroeg hij om de voorletters en het adres van

Lodeizens vader. 'Ik heb de gedichten van H. nu van achter naar voren en van voren naar achteren gelezen. En als alle goede poëzie zijn zij daar bestand tegen gebleken. Ik ben meer en meer overtuigd van de *eigenheid* van dit werk. Het valt geheel buiten de courante productie der z.g. jonge talenten, die meestal niet zoo heel jong meer zijn, noch zoo heel rijk aan talent. Het is iets anders, iets nieuws en, wat veel belangrijker is, van een onmiskenbare authenticiteit. Er zijn allerprachtigste regels en eenige volkomen gave, goede gedichten in.

Ik heb een voorloopige keuze gedaan zoowel uit de gedrukte als uit de ongedrukte teksten. En als ik tot een definitieve keuze kom zal dat, naar mijn stellige overtuiging, veel meer dan een merkwaardig boekje opleveren: een bundel met blijvende gedichten, welke op geen andere lijken.'

Twaalf dagen later voegde Greshoff hieraan toe: 'Het goede gebruik eischt dat vader L. zich allereerst in verbinding stelt met de uitgever van het eerste bundeltje, G.A. van Oorscot te Amsterdam. Hij is een fatsoenlijk en ondernemend man...'

Vier weken later, op 20 maart, mopperde Greshoff dat hij mr. A.F. Lodeizen een maand geleden had geschreven, maar 'no bouh, ni bah' had gehoord. Wel tot zijn schrik van Van Oorscot, 'mededeelende dat slechts een gering deel der poëtische nalatenschap in mijn handen is. Ik had alles keurig uitgezocht en gerangschikt en ampel besproken en hoopte het netjes mede te brengen in Juni. Maar nu zal ik alles over moeten doen, zeker de rangschikking. Wist jij van het bestaan van nog meer gedichten in handschrift? Enfin, alles sal reg kom. We zullen alles netjes opknappen. Hoezeer ik ook met Stols bevriend ben, de uitgeversgebruiken mogen niet over het hoofd gezien worden. Het is daarom gewenscht nu eerst overeenstemming met G.A. van Oorscot te verkrijgen. Een fatsoenlijk, ondernemend man. En die op weg is een der belangrijkste uitgevers van Nederland te worden: volledige Multatuli, volledige Ter Braak, volledige Adwaitha, herdruk van Prometheus, volledige Leopold, etc. etc. Ik stelde voor aan Lod. père een voorrede door J.C. Bloem te doen schrijven, gezien diens prestige.'

Zes dagen na deze brief aan Ries verstuurde Greshoff Ries een schrijven van 'Lodeizen Père. Ik heb hem voorgesteld de keuze van J.C. Bloem en mijn keuze aan Morriën voor te leggen en dan aan deze laatste, een bekwaam jonkman, de keuze te laten. Ik schreef L. Père dat het met poëzie niet gaat als met verkeersregels: de meeste stemmen gelden. Er moet een persoonlijke keuze gedaan worden en één man moet daar verantwoordelijk voor zijn [...] Ik ben blij dat Bloem de inleiding schrijft.

Greshoff (links) met L.A. Ries. New York, dec. 1951
Foto: Letterkundig Museum en Documentatiecentrum

Hij heeft op het ogenblik een groot prestige, en het is goed, zeer goed, zijn naam aan deze uitgave te verbinden [...] Hoe meer ik mij in Hans. L. werk verdiept heb, des te dieper raak ik overtuigd van zijn betekenis en zijn dichterschap. Ik raadde L. Père aan met G.A. van Oorschoot in zee te gaan. Hij is een goed uitgever, met smaak. En hij heeft er eenigszins recht op, door de uitgave van H.L.'s eerste bundeltje.'

Op 2 april verontschuldigde Greshoff zich: 'Ik heb mij verkeerd uitgedrukt blijkbaar. Oorschoot *bezocht* Vader Lodeizen en vernam van dezen, dat er nog heel wat inedita voorhanden zijn, *buiten* die welke ik in mijn bezit heb. Dit bericht wordt bevestigd door de brief van Vader L. aan mij, welke je intusschen ontvangen zult hebben. Ik zal van deze gedichten in Nederland kennis nemen. Ook al zou er niets bij zijn, men moet ze toch in elk geval bestudeerd hebben. Door het optreden van Morriën neemt de zaak een ander en m.i. beter verloop. En aangezien Oorschoot het boekje gaarne uitgeeft, en Oorschoot is een eerlijk man, zie ik het wel $\pm$ 1 Nov. verschijnen. Als ik boos op je kòn worden, zou ik het geworden zijn over je opmerking betreffende de valsheid mijner bescheidenheid! Ik ben niet valsch en niet echt bescheiden in dit geval. Alleen nuchter als immer. Wij moeten hier *uitsluitend* rekening houden met de belangen van de nalatenschap. Ik kèn de letterkundige kaart van Nederland (al zit ik hier) vrij goed! Geloof mij, alderbeste, men neemt mij in breede kring *niet* ernstig. En als men het wel doet, dan toch altijd met een onmiskenbare achterdocht. Er hangt een zekere mist van onzekerheid om mijn arm persoontje. Daarentegen is, vooral na de Verzamelde Beschouwingen, Bloem in Nederland de bijna ambtelijke, halfambtelijke vertegenwoordiger van hèt Dichterschap geworden. Jany Holst is, met een extra aureool, ietwat naar achter geschoven. Laten we ons niet verdiepen in de oorzaken en de waarde van het verschijnsel. Het bestaat, geloof mij: Een onderwijzer uit Assen, een student uit Utrecht, een notarisklerk uit Maastricht, die wel eens een bundel gedichten koopt (en daar *moeten* wij het van hebben) zegt: "dat zal wel mooi zijn, want Bloem schrijft er een inleiding voor." en zegt **Nooit**: "dit zal wel goed zijn, want Gr. schrijft er een inleiding voor." Die inleiding hebben zij dan nog niet gelezen. Dus de deugdelijkheid ervan komt in dit stadium niet ter sprake. Wel echter bestaat een groote kans dat de aspirant koopers (zie boven) zeggen: "een voorrede van Greshoff? Hum, dat is natuurlijk weer wat raars en cynisch?" Je zult me moeten toegeven dat de toestand zóó en *niet* anders is. Bovendien is Jacques B. in staat een *zèér* behoorlijk stuk te schrijven, vergeet dit niet. [...] Ik wil *met liefde* op de grondslag van mijn aantekening in "Het Vaderland"⁵ een uitvoerige studie van Hans L. schrijven. Maar, zooals ik zeide, onderschat het wantrouwen der ontwikkelde middenstand (hèt publiek) *niet*.

De wijze van samenstelling, zooals die thans door inmenging van Morriën, geregeld wordt, lijkt mij werkelijk en objectief beoordeeld: *beter*. Dichters worden door *jonge* mensen gekocht en gelezen. En iedere nieuwe generatie heeft weer zijn eigen vertrouwensmannen. Dat spreekt vanzelf. Toen Boutens eerste bundel uitkwam schreef

Van Deyssel een (onbenullige) inleiding, omdat Van Deyssel toen de vertrouwensman der jongeren was. In mijn jonge jaren was voor 90% in de lezerswereld een aanbeveling van Dirk Coster een koopbevel. Morriën is onder zijn tijdgenooten een der meest geziene, omdat hij een rustig, evenwichtig oordeel en een goede smaak heeft. Het feit dat hij voor de keuze verantwoordelijk is, kan het aanzien der uitgave, vooral in de ogen van de jongere koopers (d.i. het merendeel) slechts ten goede komen. En hij kan dan, als hij dat noodig acht, in een korte verantwoording nog immer melding maken van de medewerking van JCB en onderget. aan het voorbereiden van zijn keuze.

Begrijp mij goed; ik ben, om jouwentwil, bereid om *alles* voor de nalatenschap te doen, inleiding, keuze en wat er meer voor mag komen. Doch ik meen (en oprecht en krachtig!) dat de nalatenschap het beste gesteund wordt door mijn voorstel om Morriën eindredactie, Bloem de inleiding toe te vertrouwen. Wat hebben jij en Lodeizen Père aan een raadsman, die je volgens zijn beste weten raad geeft?? [...] Je moet ook in dit geval je vriendschap voor mij even in de medicijnkast opbergen en het geval zeer nuchter beschouwen.'

Op dezelfde dag als haar man schreef Greshoffs vrouw, Aty Greshoff-Brunt, Ries. Zij was met de gang van zaken niet gelukkig. Na te hebben verteld dat er een brief van Lodeizen Senior was gearriveerd deelde zij mee dat hij de gedichten ook aan Bloem en Morriën ter selectie had gegeven. Naar haar mening werden er op die manier veel te veel mensen in gemoeid. Zij had gewild dat Greshoff de hele zaak in handen had gehouden, ook de voorrede, zelfs als Bloem meer prestige had.

In de zomer van 1951 ontmoetten Ries en de Greshoffs elkaar in Nederland. Op 4 augustus, na Ries' terugkeer naar New York, liet Greshoff weten nog 'een prettige avond' bij de Lodeizens te hebben doorgebracht. Zodra hij teruggekeerd was aan de Kaap de Goede Hoop zou hij ernstig beginnen te werken aan de uitgave. Exact twintig dagen na deze mededeling bracht Aty Greshoff de gewezen Thesaurier-Generaal verslag uit van een nieuw bezoek aan mr. A.F. Lodeizen: 'Eergisterenavond waren we bij de Lodeizen's. Jacques Bloem was er ook. Hij was uiterst geestig en vermakelijk. Maar aangezien hij en de gastheer wel heel erg achter de, overigens heerlijke, cognacfleisch zaten (nadat ze eerst al borrels en ettelijke flesschen blanc de blanc soldaat hadden gemaakt) was de stemming er niet naar om over het boekje van Hans te gaan praten. Jan en ik gaan er nu zondag-avond eens naar toe en dan zal het wel een minder "nat" avondje worden. Verder komt Jacques er van 1 tot 3 september logeeren en kunnen Jan en hij dan 's morgens, als hij nuchter is, de keuze eens bepalen. Van Adriaan Morriën, die er door Lodeizen is ingehaald als ik me niet vergis, wordt taal noch teeken vernomen. En ik vind dat als hij zoo weinig belangstelling toont we hem gerust kunnen laten schieten. Zoowel Mevrouw Lodeizen als ik voelen dat alles eens definitief geregeld moet worden. Want zijn we eenmaal weg dan wordt alles met heen en weer schrijven weer zooveel ingewikkelder.'

H. Lodeizen
Letterkundig Museum en Documentatiecentrum

Ries was hoogst ontevreden over de editie van Bloem, Greshoff en Morriën. Op 11 november 1952 schreef hij Bouman, die in de Nederlandse literaire wereld zeer goed thuis was: ‘Morriën, die verantwoordelijk was voor de drukproef van Hans Lodeizens gedichten, heeft zich schandelijk gedragen. N.B. 10 gedichten zijn geheel of gedeeltelijk gepubliceerd of met onbeduidende varianten opnieuw afgedrukt. Dit gebrek aan verantwoordelijkheid is kenmerkend voor het huidige jonge Nederland.’ Bij Greshoff uitte Ries eveneens zijn verontwaardiging. Op 22 september antwoordde de Kapenaar: ‘Ja, die Morriën heeft zich schandelijk gedragen. Wanneer men zo iets op zich neemt, in zekere zin een eer voor hem, moet men er toch de volle verantwoordelijkheid voor voelen. Maar hij was er al ingehaald, door het zusje,⁶ voor ik mij er mee bemoeide.’

E.W.A. Henssen

Eindnoten:

- 1 Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, G. 785 B 1. Over Ries zal in april 1994 bij Uitgeverij Bas Lubberhuizen in de reeks De Nieuwe Engelbewaarder een biografie verschijnen van de hand van schrijver dezes.
- 2 De Zwolse advocaat en procureur mr. H.J. Bouman, één van Ries' beste vrienden.
- 3 Mevrouw C.A.J. Bouman-Hofstede Crull. In het huis van het echtpaar Bouman in de Zwolse Koestraat waren tijdens de Tweede Wereldoorlog vele joodse onderduikers verborgen, onder wie Victor E. van Vriesland.
- 4 *De Vrije Bladen/Cahiers van Libertinage*, 20e jaargang, schrift 5 (October 1949).
- 5 *Het Vaderland* van 3 juli 1950.
- 6 Greetje Lodeizen, een zuster van Hans Lodeizen.

[Gedichten Drs. P en Pieter Singelenberg]

De reiziger ging liefst alleen op pad
 Afkerig van het standaardavontuur
 En onbezonnen als een vrije vogel

Dit bleek nadelig voor zijn levensduur
 Zijn laatste uiting was: 'Hoe is het mogel...'
 Hij keek nog even rond, en stortte neer

De oorzaak van zijn sterven was een kogel
 Hij viel nochtans niet op het veld van eer
 Maar op de bendenspeelplaats van een stad

Toerisme? Leuk - en soms ook ongezond
 Wat niet te zien is op uw plattegrond

Drs. P

bij monde van
 een dubbele kleine ballade
 op de altijd zachte sponde
 leefde zij met vele monden

ik bevoer haar warme lethe
 nadat zij mij had vastgebeten

door een rillend brein gedreven
 kwam zij tot satanisch leven

en sloeg met lijf en leden
 mij golvend van haar treden

ik heb haar bij de hals genomen
 gezoend en toen is ze omgekomen
 onder het altijd grauwe zwerk
 stelde hij weer paal in perk

mijn opwinding was alleen voor mij
 hij hoorde er helemaal niet bij

door zijn ruige brein gedreven
 bracht hij het tot even beven

we lagen stil omhoog te staren
 en deden of we samen waren

toen hij door slaap was overmand
 heb ik een mes in zijn borst geplant
 envooi:

o prins, waar liefde werd verdrongen
 is ze altijd met begrip bezongen
 geef nu de passie ruim baan

die hier woedend naast wil staan

pieter singelenberg